

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE
YAKIN AKRABALIK İSİMLERİ İLE KURULAN
ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
DENEMESİ**

ZHAMBUL YERALİYEV

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

OCAK 2015

**KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YAKIN AKRABALIK
İSİMLERİ İLE KURULAN ATASÖZLERİ ÜZERİNE
BİR İNCELEME DENEMESİ**

Zhambul YERALİYEV

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Ocak 2015

Zhambul YERALİYEV tarafından hazırlanan “KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YAKIN AKRABALIK İSİMLERİ İLE KURULAN ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME DENEMSI” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Hlyla KASAPOLLU ÇENGEL

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi niversitesi

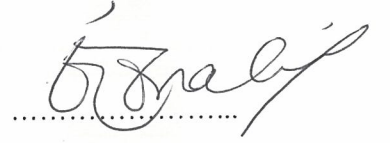
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Halil İbrahim USTA

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara niversitesi

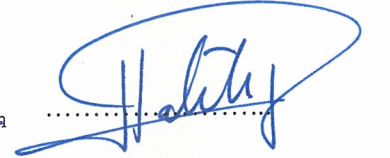
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

ye : Doç. Dr. Habibe YAZICI ERSOY

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 30/01/2015

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Zhambul YERALİYEV

30.01.2015

KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YAKIN AKRABALIK İSİMLERİ İLE KURULAN ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME DENEMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Zhambul YERALİYEV

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ocak 2015

ÖZET

Çalışmada elliye yakın kaynağın taranması sonucu tespit edilmiş anlamca örtüşen ve/veya en yakın anlamlı, bünyesinde yakın akrabalık bildiren isim ve/veya isimler bulunduran, yüz atasözünün anlam açıklaması ve söz dizimsel incelemesi yapılmıştır. Bu yakın akrabalık bildiren isimler, baba ve anne tarafından birinci derece yakın akrabalık bildiren isimlerdir: *Ata, dede, nine (nene), babaanne, anneanne, baba, anne (ana), ocuk (oğlan ve kız), kardeş, ağabey, abla, erkek kardeş, kız kardeş (bacı), torun*. Kazak Türkçesindeki atasözleri verilirken, önce Kazak atasözünün Kiril alfabesiyle orijinal şekli, sonra harfiyen çevirisi, anlamca örtüşen ya da anlamı en yakın olan Türkiye Türkçesindeki karşılığ, Kazak atasözünün Türkiye Türkçesine aktarması ve bunların altında da anlam açıklaması ile söz dizimsel incelemeleri verilmiştir. Doğu Türkçesinin en geniş sahasında konuşulan ve Kıpçak lehçelerinin genel özelliklerini bünyesinde barındıran Kazak Türkçesindeki yakın akrabalık bildiren isimlerle kurulan atasözleri ile Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilerek Türk lehçeleri arasındaki ilişkilerin ortaya konması ve Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki benzerliklerin, farklılıkların ve ortak düşüncelerin gün işığına çıkarılması varsayılmaktadır.

Bilim Kodu : 301.6.034
Anahtar : Ortak Türk atasözleri, Kazakça-Türkçe atasözleri, yakın
Kelimeler akrabalık bildiren isimler, anlam ve söz dizimsel incelemeler
Sayfa Adedi : 175
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hülya KASAPOğLU ÇENGEL

AN ANALYZING PRACTISE ABOUT PROVERBS FORMED WITH CLOSE KINSHIP NAMES IN TURKEY TURKISH AND KAZAKH TURKISH

(M.S. Thesis)

Zhambul YERALİYEV

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

January 2015

ABSTRACT

In this study, semantic description and syntactic analysis of a hundred proverbs are examined. They are determined after about fifty literature review where they have same and/or the closest meanings, and also include close kinship name(s) in. These close kinship names state the names of the first degree relatives from father and mother. *Ata, dede (grandfather), nine (nene) (granny), babaanne (grandmother – mother of father), anneanne (grandmother – mother of mother), baba (father), anne (ana) (mother), çocuk (oğlan ve kız)(child – boy or girl), kardeş (sibling), ağabey (big brother), abla (big sister), erkek kardeş (brother), kız kardeş (bacı) (sister), torun (grandchild)*. During the analysis of Kazakh Turkish proverbs, first of all, the original version of Kazakh proverb with cyrillic alphabet is shown. Then transcription, response of the same and/or the closest meanings in Turkey Turkish, transfer of Kazakh proverb into Turkey Turkish, and in below interpretations and syntactic analysis are taken into consideration. It is assumed that by explaining Kazakh proverbs with Turkey Turkish which is spoken in the largest area of East Turkish and incorporated general characteristics of Kipchak dialects, the relationships between Turkish dialects are presented. Also, the similarities, differences and common grounds of Kazakh Turkish and Turkey Turkish are analyzed.

Bilim Kodu : 301. 6. 034

Anahtar Kelimeler : Common Turkish proverbs, Kazakh-Turkish proverbs, proverbs with closed kinship names, semantic description and syntactic analysis

Sayfa Adedi : 175

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca aydınlatıcı bilgi ve önerileriyle yoluma ışık tutan ve yanlış bildiklerimin doğrularını öğrenmem konusunda bilgilerini esirgemedi her zaman yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın her aşamasında her türlü imkânı sağlayan Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Sayın Prof. Dr. Osman HORATA'ya ve her tür maddi manevi yardımlarını esirgemedi daima destekçi olan Dış İlişkiler Müdürü değerli Burçin YAPICI hanıma ve Başkanlığın bütün mensuplarına gönülden teşekkür ederim. Manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok değerli Anneme, Babama, Aileme ve özellikle eşim Aitim Ayjan'a teşekkürün en büyüğünü bir borç bilirim. Ayrıca tez konumla ilgili bazı değerli kaynakların temini konusunda büyük yardımı olan sevgili kardeşim Mirzahan BAYBOLOV'a ve tez yazım sırasında emeği geçen tüm arkadaşlara ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiii
TRANSKRİPSİYON.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
2. ATASÖZÜ: TANIMI, KAYNAKLARI ve ÖZELLİKLERİ.....	5
2.1. Atasözü Teriminin Kullanım Aşamaları.....	5
2.2. Atasözü ve Maqal-Mätelin Tanımı.....	6
2.3. Atasözlerinin Ortaya Çıkışı.....	11
2.4. Türk Atasözlerinin Kaynakları.....	13
2.4.1. Ortak kaynaklar.....	13
2.4.1.1. OrhunYazıtları.....	13
2.4.1.2. Divanü Lûgat-it-Türk.....	14
2.4.1.3. Kutadgu Bilig.....	15
2.4.1.4. Atabetü'l Hakâyık.....	16
2.4.2. Türkiye Türkçesi atasözlerinin kaynakları.....	18
2.4.3. Kazak Türkçesi atasözlerinin kaynakları.....	22
2.4.4. Türkiye'de Kazak atasözleri üzerine yapılan çalışmalar.....	26
2.5. Atasözü ve Maqal-Mätellerin Özellikleri.....	28
3. ATASÖZLERİNİN ANLAM VE YAPI AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	31
3.1. Ağa aldında peyiliñdi körset, İni aldında meyiriñdi körset.	31
3.2. Ağağa qarap ini öser, apağa qarap siñli öser.	32
3.3. Ağadan – aqıl, apadan – önege.	34

3.4. Ağadan qalğandı ini kiyip öser, Apadan qalğandı siñli kiyip öser, Körgenderin boyına tüyip öser.	35
3.5. Ağayın bir ölide, bir tiride kerek.	36
3.6. Ağayın jazağa qıysa da, ölimgе qıymaydı.....	37
3.7. Ağayınnıñ azarı bolsa da, bezeri bolmaydı.....	38
3.8. Ağayınnıñ monşağın күndiz urlap, түnde taq.	40
3.9. Ağayınnıñ altın sarayınan, Anamnıñ jırtıq laşığı artıq.....	41
3.10. Ağayınnıñ urısı – torqanıñ jırtısı.....	42
3.11. Ağayınnıñ barda “duşpanım joq” deme, Abısınıñ barda “kүndesim joq” deme.	43
3.12. Ağayın tatuw bolsa – at köp, Abısın tatuw bolsa – as köp.	46
3.13. Ağam – alğanşa, jeñgem – jegenşe.	47
3.14. Ağası bardıñ jağası bar, İnisi bardıñ tınısı bar.	49
3.15. Ağa işken bulaqtan ini de suw işer.	50
3.16. Ağañ kimdi alsa, jeñgeñ – sol.	50
3.17. Adam atanı jumaqtan şıғarған – Hawa ana, Jumaqqa kirgizgen de – Hawa ana.	51
3.18. Adam bolatın bala alısqa qaraydı.	53
3.19. (Adam) bolar bala boғınan.....	54
3.20. Adam bolatın bala kisilikke üyir, Adam bolmaytın bala işimdikke üyir.	54
3.21. Ajaldı ana jeñedi; ana jeñbese, bala jeñedi.....	56
3.22. Ay көrmese, ağayın jat; jıl көrmese, jekjat jat.	57
3.23. Aldırған atasınıñ qoyının aşadı.	59
3.24. Aldıña kelse, atañnıñ qunın keş(ir).	60
3.25. Altı aға birigip, äke bolmas, jeti jeñge birigip, ana bolmas.....	62
3.26. Alistağı ağayınнан aldındağı көршіñ artıq.....	63

Sayfa

3.27. Anadan artıq dos bar ma, aşuwdan artıq qas bar ma?!.....	64
3.28. Anañdı Mekkege üş arqalap aparsañ da, qarızınan qutıla almaysıñ.....	66
3.29. Anası juqalap nan japsa, balası butarlap asaydı.	67
3.30. Anası (enesi) tepken qulınnıñ eti awırmaz.	68
3.31. Anasın körip, qızın al; ayağın körip, asın iş.	69
3.32. Apama da barayın, tayımdı da üyreteyin.	70
3.33. Apası kigen säwkeleni (tondı) siñlisi de kiyedi.	71
3.34. Asıqqan qız bayğa jarımas.	72
3.35. Ata dañqımen qız öter, mata dañqımen böz öter.	73
3.36. Ata (äke) körgen oq jonar, ana körgen ton pişer.	74
3.37. Atağa (äkege) balanıñ alalığı joq.	76
3.38. Atadan jaqsı ul tuwsa, esiktegi basın törge süyreydi; Atadan jaman ul tuwsa, tördegi basın körge süyreydi.	76
3.39. Atadan tuwmay ul bolmas, satıp almay qul bolmas.	78
3.40. Atanıñ öspes ulı önbes dawdı dawlaydı.	79
3.41. Ataña ne qılsañ, balañ da sonı qılar	80
3.42. Atası jawdıñ – balası jaw.	82
3.43. Atası qışqıl alma jese, balasınıñ tisi qışıydı.	83
3.44. Attan tay ozadı, atadan bala ozadı.	84
3.45. Aş atasın (tanımas) tıñdamas.	85
3.46. Ädilet tilese atañnıñ bolsa da ayıbın ayt.	86
3.47. Äkesiz jetim – jarım jetim, şeşesiz jetim – anıq jetim.	87
3.48. Äkemdi alsañ, al, quday, şeşemdi alma. Şekpen toqıp berse de ölmeymin ğoy.	88
3.49. Äkeñ barda el tanı körip (erip) jürip, Atıñ barda jer tanı jelip jürip.....	90
3.50. Äkeñniñ törine senbe, mañdayıñnıñ terine sen.....	91
3.51. Äkeñdi öltirgenge şeşeñdi ber.	92

Sayfa

3.52. Äkesine balası kälkäwsär üyretipti.	93
3.53. Äkesi ölgendi de estirtedi.	94
3.54. Äli ketken qasqır eşkini “apa”, tekeni “jezde” deydi.....	95
3.55. Bay bawırın tanımas, sawda dosqa qaramas.....	96
3.56. Bala suw tökse, ülkenderdiñ jambası sınadı.	97
3.57. Bala jetige deyin jerden tayaq jep ösedı.	98
3.58. Bala jürüwdı jıǵıludan üyrenedi.	99
3.59. Balaǵa jannıñ aşuwı birdey: Qay qolıñdı kesseñ de, Janǵa batuwı birdey.	100
3.60. Balalı üy – bazar, balasız üy – mazar.	100
3.61. Balalı üydiñ urlıǵı jatpas.....	101
3.62. Balanı jastan, qatındı (äyeldi) bastan.	103
3.63. Balanı jumsasañ, artınan öziñ barasıñ.	104
3.64. Balañ jaqsı bolsa, jerdiñ üsti jaqsı, Balañ jaman bolsa, jerdiñ astı jaqsı.	105
3.65. Balanıñ özi – äziz, ädebi odan da – äziz.	106
3.66. Balasızda bir qayǵı, balalıda mıñ qayǵı.	107
3.67. Bir anadan asıl da tuwadı, masıl da tuwadı.	108
3.68. Enesi (anası) tepken qulınnıñ eti awırmas.	109
3.69. Eñkeygenge – eñkey, ol – atañnıñ qulı emes, Şalqayǵanǵa – şalqay, ol – payǵambardıñ ulı emes.	110
3.70. Jaman bawırdan jaqsı joldas artıq.	111
3.71. Jetim bala – iyesiz, özi keser kindigin.	112
3.72. Juwas tüye jündewge jaqsı, Jetim bala jumsawǵa jaqsı.	113
3.73. Jılayın degen bala äkesiniñ saqalimen oynaydı.....	114
3.74. Jılamaǵan balaǵa emşek bermeydi.	116
3.75. Jılar bolsa, şeşem ğana zar jılar, Al, aǵayın erip qana qur (jay) jılar.	117

	Sayfa
3.76. Körşiniñ tawıǵı – qazday, qatını – qızday.	118
3.77. Köñilsizden közsiz bala tuwadı.	119
3.78. Qarǵa balasın “appaǵım” deydi, Kirpi balasın “jumsaǵım” deydi.	120
3.79. Qarındastan qarın, qulaqtan murın jaqın.	122
3.80. Qız küninde bări jaqsı, jaman qatın qaydan şıqtı?	123
3.81. Qızı bardıñ nazı bar.	124
3.82. Qızım, saǵan aytam, Kelinim, sen tıñda!	125
3.83. On bala bir äkege jük bolmaydı, Bir äke on balaǵa jük boladı.	126
3.84. Onday-onday hannıñ qızında da boladı.	127
3.85. Oraq ustap, äkeñ qalǵanşa, Oymaq ustap, şeşeñ qalsın.....	128
3.86. Özi jıǵılǵan bala jılamaydı.	129
3.87. Öletin bala molaǵa qaray jügiredi.	130
3.88. Ötkelden ötkenşe qızıñdı alayın, Ötken soñ qızıñdı urayın.	132
3.89. Saqaw qızdıñ tilin şeşesi ğana bileği.....	133
3.90. Sañırawǵa sälem berseñ, “Atañnıñ bası!” deydi.	134
3.91. Sütsiz qoy – mañırawıq, epsiz bala – baqırawıq.....	135
3.92. Tisi şıqqan balaǵa şaynap bergen as bolmas.	136
3.93. Ulǵa qazımır, qızǵa qıtımır bolma.	137
3.94. Uldıñ uyatı – äkege; qızdıñ uyatı – şeşege.	138
3.95. Ul körmegen ul körse, uwalap öltiredi, Qoy körmegen qoy körse, quwalap öltiredi.	139
3.96. Uyalǵan qızdan qur qalar.	140
3.97. Üş balanı ösirgenşe, üş şahar apat boladı.	141
3.98. Şeşemniñ öletinin bilsem, Bir qap kebekke satıp jiberetin edim ğoy!	142

Sayfa

3.99. Şeşesi bar jetimniñ basında taraq pen qıl oynar, Şeşesi joq jetimniñ basında bit pen sirke oynar.	143
3.100. Irjıñ qızğa – tırjıñ küyew (Jırşı qızğa – sırşı küyew)	144
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	147
KAYNAKLAR.....	151
ÖZGEÇMİŞ.....	157

KISALTMALAR**Kısaltmalar****Açıklamalar****AH**

Atabetü'l Hakâyık

c.d.ö.

Cümle dışı öge(ler)

DLT

Divanü Lugât-it-Türk

haz.

Hazırlayan(lar)

Kaz

Kazakça

KB

Kutadgu Bilig

KT

Kazak Türkçesi

kel.

Kelime

m.

Mısra

TT

Türkiye Türkçesi

yer t-sı

Yer tamlayıcısı

TRANSKRİPSİYON

Kiril alfabesiyle yazılan Kazak atasözlerinin harfiyen çevirisi yapılırken A. B. Ercilasun'un editörlüğünde yayımlanan *Türk Lehçeleri Grameri* adlı eserin 431-432 sayfalarında yer alan transkripsiyon sistemi esas alınmıştır. Kitabın Kazak Türkçesi bölümü Ferhat Tamir tarafından hazırlanmıştır.

Büyük Harfler	Küçük Harfler	Latin Alfabesindeki Karşılığı	
А	а	A	a
Ә	ә	Ä	ä
Б	б	B	b
В	в	V	v
Г	г	G	g
Ғ	ғ	Ğ	ğ
Д	д	D	d
Е	е	E	e
Ё	ё	Yo	yo
Ж	ж	J	j
З	з	Z	z
И	и	IY, İY, İ	ıy, iy, i
Й	й	Y	y
К	к	K	k
Қ	қ	Q	q
Л	л	L	l
М	м	M	m
Н	н	N	n
Ң	ң	Ñ	ñ
О	о	O	o
Ө	ө	Ö	ö
П	п	P	p
Р	р	R	r
С	с	S	s
Т	т	T	t
У	у	UW, ÜW, U, W	uw, üw, u, w
Ұ	ұ	U	u
Ү	ү	Ü	ü
Ф	ф	F	f
Х	х	X	x
Һ	һ	H	h
Ц	ц	TS	ts
Ч	ч	Ç	ç
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	ŞÇ	şç Rusça kelimelerde

ъ	ъ	(')	Ayırma işareti
Ы	ы	І	І
І	і	İ	і
ь	ь	İnceltme işareti	
Э	э	e	Rusça kel. başlarında
Ю	ю	YUW, YÜW, YU	yuw, yüw, yu
Я	я	YA	ya

1. GİRİŞ

Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yakın Akrabalık İsimleri ile Kurulan Atasözleri Üzerine Bir İnceleme Denemesi adlı çalışmamıza konu olan ve Türk lehçeleri içerisinde Kıpçak grubunda yer alan Kazak Türkçesi, konuşulduğu coğrafyanın büyüklüğü, yazı dili olma süreci, sözcük hazinesi, anlatım imkânlarının zenginliği ve tarihî macerasıyla araştırmacıların her zaman ilgi odağı olmuştur. Kazak Türkçesi bu özellikleri ile Türk lehçeleri içinde özel bir yere sahiptir. Kazak Türkçesi Kıpçak lehçeleri içinde bütün Kıpçak lehçelerinin ortak belirleyici özelliklerini bünyesinde barındırır. İşte bundan dolayı Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar lehçeler arası ilişkilerin ve sorunların aydınlanmasında etkili olacaktır. Kazak Türkçesinin söz varlığı içerisinde dilin bel kemiğini oluşturan atasözleri ve bu atasözleri içerisindeki yakın akrabalık bildiren isimler ile kurulan atasözleri bugüne kadar müstakil bir çalışma konusu olmamıştır. Türkiye Türkçesinde kullanılan yakın akrabalık bildiren isimler ile kurulan atasözlerinin hem cümle yapısı hem de anlam yönünden benzerlik gösterdiğini kanıtlamak, söz konusu iki dilin arasındaki ortak söz varlığının sağlanması, ilişkilerin ortaya konması, Türk diline ve Türk kültürüne katkı sağlaması amacıyla bu konu seçilmiştir. İnceleyeceğimiz atasözleri bu iki dil arasındaki ortak söz varlığını ortaya koyacaktır. Bu benzerlikler tesadüfî değildir. Çünkü Türk dili XIII. yüzyıl öncesi tek bir yazı dili hâlindeydi. Bu tarihlerden sonra Türk dili çeşitli sosyal ve coğrafi şartlara bağlı olarak pek çok değişim evresi geçirmiştir. İşte bu değişimler sonucu lehçeler ortaya çıkmıştır. Bu da Türk dilinin büyüklüğünün ve zenginliğinin bir göstergesidir. Bu lehçeler arasındaki çeşitli farklılıklara karşın bazı sözcük ve sözcük öbekleri değişime uğramadan bütün Türk lehçelerinde veya birçok Türk lehçesinde ortak olarak yaşamaktadır. Yakın akrabalık bildiren isimler ve bu isimler ile kurulan atasözleri bu sözcük ya da sözcük öbeklerinden bazılarıdır. Kazak Türkçesindeki yakın akrabalık bildiren isimler ile Türkiye Türkçesindeki yakın akrabalık bildiren isimlerin kimileri bazı ses değişmelerine karşın şekil ve anlam yönünden birbirleriyle ortaklık göstermektedir. Bu çalışmada elliye yakın kaynağın taranması sonucu tespit edilmiş anlamca örtüşen ve/veya en yakın anlamlı, bünyesinde yakın akrabalık bildiren isim ve/veya isimler bulunduran, yüz atasözünün anlam açıklaması ve söz dizimsel incelemesi yapılmıştır.

Bu çalışma Kazak Türkçesi atasözleri sözlükleri, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi sözlükleri ve söz konusu alanla ilgili eserler, dergi ve gazeteler taranıp incelenerek hazırlanmıştır. Çalışmada, eş zamanlı karşılaştırmalı dilbilim yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki atasözleri ile ilgili çalışmaların taranması yapılmış; atasözleri sözlükleri ve genel sözlüklerdeki yakın akrabalık bildiren isimleri içeren atasözleri tespit edilip fişlenmiştir. Daha sonra her iki lehçeden tespit edilen yakın akrabalık bildiren isimleri içeren atasözleri, anlam ve cümle yapısı bilgisi bakımından tek tek karşılaştırılmıştır. Kazak atasözlerinin tespit ve açıklamaları yapılırken Ä. Qaydar'ın *Halıq Danalıǵı* (Halk Bilgeliǵi), (2004); Ö. Turmanjanov'un *Qazaq Maqal-Mätelderi* (Kazak Atasözleri), (1997); J. Aştenova'nın *Qazınalı Oñtüstik* (Hazine Dolu Güney Kazakistan), (2011); A. Barjaqsın'ın *Mıñ Bir Maqal Jıyrma Üç Joqtaw* (Bin Bir Atasözü, Yirmi Üç Ağıt), (1923); B. Adambayev'in *Halıq Danalıǵı* (Halk Bilgeliǵi), (1976); M. Aqqozin'in *Qazaq Maqal-Mätelderi* (Kazak Atasözleri), (1990); A. Smaylova'nın *Qazaqtıñ Maqal-Mätelderi* (Kazak Atasözleri), (2002); M. Älimbayev'in *Marjan Söz* (İnci Sözler), (1978); K. Musahmetuli'nin *Mıñ Bir Maqal* (Bin Bir Atasözü), (1995); Ä. Qurışjanulı'nın *Eski Türki Halıqtarınıñ Atalı Sözderi men Maqal-Mätelderi jäne Körkem Ädebiyet Şıǵarmalarınan Alınǵan Üzindiler* (Eski Türk Halklarının Özlü Sözleri ile Atasözleri ve Edebî Eserlerden Derlenen Sözler), (2001); A. Qabilbekov'un *Qazaq Maqal-Mätelderi* (Kazak Atasözleri), (2008) adlı kitapları; Türkiye Türkçesi atasözleri tespiti ve açıklamaları yapılırken Ö. A. Aksoy'un *Atasözleri Sözlüǵü* (1988); Aydın Oy'un *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* (1972); V. İzbudak'ın *Atalar Sözü* (1936); İ. H. Soykut'un *Türk Atalar Sözü Hazinesi* (1974); M. Yurtbaşı'nın *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri* (1996); N. Albayrak'ın *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* (2009); İ. Pala'nın *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri* (2013) ve Ö. Çobanoǵlu'nun *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüǵü* (2003) adlı eserlerinden; atasözlerinin söz dizimsel incelemeleri yapılırken ise G. Karaaǵaç'ın *Türkçenin Söz Dizimi* adlı çalışmasından temel kaynak olarak yararlanılmıştır.

Atasözlerinde yakın akrabalık bildiren isimlerin kullanımı ve anlamlarının daha iyi tespit edilebilmesi için bu lehçelerin doğal konuşurlarından da bazı atasözlerinin kullanılışları ve anlamları soruşturulmuştur.

Çalışmamız, Kazak Atasözleri Sözlükleri, Kazak Dilinin Açıklamalı Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Atasözleri Sözlükleri, Kazakça-Türkçe, Türkçe-Kazakça Atasözleri Sözlükleri ve konu ile ilgili eserler, tezler, dergi, gazete ve internet sitelerinden yürütülmüştür.

Kazak Türkçesindeki atasözleri verilirken, önce Kazak atasözünün Kiril alfabesiyle orijinal şekli, sonra harfiyen çevirisi, anlamca örtüşen ya da anlamı en yakın olan Türkiye Türkçesindeki karşılığı, Kazak atasözünün Türkiye Türkçesine aktarması ve bunların altında da anlam açıklaması ile söz dizimsel incelemesi verilmiştir. Şunu da belirtelim ki Kazak atasözlerinin söz dizimsel incelemeleri Türkiye Türkçesi söz dizimi kurallarına göre yapılmıştır.

Çalışmada, Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde yakın akrabalık bildiren isimleri içeren atasözleri üzerinde durulmuştur. Bu yakın akrabalık bildiren isimler, baba ve anne tarafından birinci derece yakın akrabalık bildiren isimlerdir: *Ata, dede, nine (nene), babaanne, anneanne, baba, anne (ana), çocuk (oğlan ve kız), kardeş, ağabey, abla, erkek kardeş, kız kardeş (bacı), torun.*

Doğu Türkçesinin en geniş sahasında konuşulan ve Kıpçak lehçelerinin genel özelliklerini bünyesinde barındıran Kazak Türkçesindeki yakın akrabalık bildiren isimlerle kurulan atasözleri ile Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilerek Türk lehçeleri arasındaki ilişkilerin ortaya konması ve Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki benzerliklerin, ortak düşüncelerin gün ışığına çıkarılması varsayılmaktadır. Böylelikle bu çalışmanın bundan sonra yapılacak olan, konuyla ilgili, araştırma ve çalışmalara kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir.

2. ATASÖZÜ: TANIMI, KAYNAKLARI VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Atasözü Teriminin Kullanım Aşamaları

Tarih sahnesinde yer almış her ulusun, kendi yaşam tarzı ve anlayışına göre, atalarından kalmış yol gösteren ve öğüt veren sözleri vardır. Türk ulusu, dünyanın değişik bölgelerine yayılmış olması nedeniyle bu sözleri farklı şekillerde adlandırmıştır. Türkiye Türkçesinde *atasözleri* olarak adlandırılan bu sözlere Kazak Türkçesinde *maqal-mätel* adı verilmiştir. Diğer Türk dillerinde ise, bu sözlerin karşılığı olarak, Altay Türkçesinde *ukaa sös, kep sös*;¹ Azerbaycan Türkçesinde *atalar sözü, zärb-mäsäl*; Başkurt Türkçesinde *makal, aytim, atalar hüzi*; Hakas Türkçesinde *söspek*; Kırgız Türkçesinde *makal lakap*; Nogay Türkçesinde *takpak äm aytuv*; Özbek Türkçesinde *maqol*; Tatar Türkçesinde *atalar süzi, makal, aytim*; Tuva Türkçesinde *üleger domaktar*; Türkmen Türkçesinde *atalar sözü, nakıl*; Uygur Türkçesinde *makal*; Yakut Türkçesinde *hohoono*² gibi sözcük ya da söz öbekleri kullanılmaktadır.

Türkçede bugünkü atasözlerinin ilk örnekleri İslamiyetten önceki Türk edebiyatı ürünlerini de içeren *Divanü Lûgat-it-Türk*'te *sav* adıyla *atasözü* anlamında yer almıştır.³ *Sav* ya da *sab-sav* kelimesinin Eski Türkçede, Göktürk Yazıtlarında, Uygur dönemi eserlerinde, XI. yüzyılda Karahanlılar devrinde Doğu Türk ilinde *söz, haber, mesaj, nutuk, şöhet, şey* anlamlarına gelen *sa-* eyleminden türediği ve XIV. yüzyılda da İslam etkisindeki Kıpçak sahasında kullanıldığı bilinmektedir.⁴ İslamiyetin kabulünden sonra atasözleri için *sav* yerine, *dokunaklı ve manalı söz, ibret alınacak söz, örnek alınacak söz; atasözü* anlamlarına gelen *mesel* kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim XI. yüzyılda Yusuf Has Hacıp'in *Kutadgu Bilig* eserinde atasözü anlamında *mesel* kelimesi birkaç yerde kullanılmıştır.⁵

¹ Qaydar, Ä. (2004). *Halıq Danalıǵı*. Almatı: Toǵanay T Basımevi, 15.

² Ercilasun, A. B. (Editör). (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü-I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 32-33.

³ Atalay, B. (1941). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III*. Ankara: TDK Yayınları, 451.

⁴ Elçin, Ş. (1969). Türk Dilinde Atalar Sözü. *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1(2), 169.

⁵ Eraslan K., Sertkaya, O. F., Yüce, N. (1979). Reşid Rahmeti Arat *Kutadgu Bilig III Indeks*. İstanbul: TKAE Yayınları, 42.

Mesel kelimesi Arapçada “belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte, zamanla yaygınlaşarak halka mal olan anonim özdeyiş, atasözü” anlamını taşımakla beraber, “benzemek, benzeri olmak” anlamındaki *mûsûl* kökünden türemiş bir sıfat olup “benzeyen” anlamına gelir. *Mesel* sözünün Habeşçe *mesl*, *messale*’den geldiğini ileri sürenler de bulunmaktadır. Ancak atasözleri için klasik edebiyat döneminde *mesel* kelimesinden çok, sözlüklerde karşılığı “atalar sözü, atasözleri, atasözü” olarak verilen *darb-ı mesel* kelimesi tercih edilmiştir.⁶

Darb-ı mesel, aslında “mesel getirmek, duruma uyan yaygın bir söz ya da bir atasözü söylemek” anlamında kullanılmıştır.⁷ Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye Türkçesinde, *mesel* ya da *darb-ı mesel* kullanımları tamamen terk edilerek yerlerini *atasözü* ya da *atalar sözü*’ne bırakırken,⁸ Kazak Türkçesinde Arapça kökenli *maqal-mâtel* şekli kullanımını sürdürmektedir.

2.2. Atasözü ve Maqal-Mâtelin Tanımı

Atasözlerinin temel özelliklerinden hareketle birçok farklı tanımları yapılmıştır. Bu tanımların birçoğunda atasözlerinin uzun deneyimler sonucu oluştuğu, mutlaka bir gerçeği yansıttığı, daha çok mecaz bir anlam taşıdığı ve kalıplaşmış bir yargı olduğu üzerinde durulması gerekirken, adetâ bir açıklamada bulunması gereken farklı yönleri üzerinde durulmuştur. Önce Türkiye Türkçesindeki eserlerde *atasözü* terimine ilişkin yapılan tanımlar ve değerlendirmeler üzerinde, daha sonra da Kazak Türkçesindeki kaynaklarda *maqal-mâtel* terimiyle ilgili yapılan tanımlar ve değerlendirmeler üzerinde durularak iki ulusun *atasözü* ve *maqal-mâtel* terimlerinden ne anladıklarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Türk atasözleri üzerinde ilk derlemeleri yapan Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye* adlı eserinde Türk edebiyatında atasözleriyle ilgili ilk sayılabilecek tanım “Durûb-ı emsal ki hikmetü’l avamdır. Lisanından sâdır olduğu milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder.”⁹ şeklinde yapmıştır. Şemsettin Sami *mesel* kelimesinin

⁶ Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 1-2.

⁷ Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-I Atasözleri Sözlüğü*. (Yedinci Baskı). Ankara: İnkılap Kitabevi, 18.

⁸ Albayrak, 2009, 2.

⁹ Şinasi. (1288). *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*. İstanbul: yay. y., 2.

karşılığını “Bir kaide-i umumiyye nümune olmak üzere irâd olunan söz” ve “Manayı zahîrîsi kastolunmayıp zımmen ve kinayeten diğer bir şeye delâlet etmek üzere irad olunan söz”¹⁰ şeklinde vermiştir.

Bu iki tanım geliştirilerek atasözlerinin temel özellikleri, aşağıda sıralanan yeni tanımlarla daha belirginleştirilmiştir:

Atasözleri, beşer cemiyetiyle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus hâline yükselmiş, medenileşmiş türlerdir.¹¹

Halk tarafından söylenen, kendi içinde kapalı bir ifadesi olan, öğretici bir muhteva ve yüksek bir şekil taşıyan söze atasözü denir.¹²

Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan, kamuca benimsenmiş sözlerdir.¹³

Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve müşahadelerine dayalı düşüncelerini öğüt ve hüküm şeklinde nakleden anonim mahiyette kısa ve özlü sözlerdir.¹⁴

Nesilden nesile aktararak günümüze ulaşan bu sözler, anonim olup, bütün bir tümce şeklindedir. Kısa ve kalıplaşmış özsözler biçiminde rastladığımız sözler, daha önceki kuşakların yargılarını ve gözlemlerini genellikle dilsel bir imge şeklinde, bizlere yaşamımızda yol gösterici birer kural olarak sunarlar.¹⁵

Yukarıdaki tanım ve değerlendirme listesini daha da uzatabiliriz ama son olarak Türkçe Sözlük'te yer alan tanımları vermekle yetineceğiz.

Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz.¹⁶

Bu tanımlama ve değerlendirmelerden kimileri atasözlerinin temel özelliklerini saptamakla birlikte tanımdan çok atasözlerinin ortaya çıkışını ve görevlerini ifade etmektedir. Atasözlerinin temel özelliklerinden biri, ilk başta bilinen biri tarafından söylense bile zamanla telifi unutulup anonim bir özellik kazanmalarındır. Bir diğer özelliği ise sınama-yanılma ve gözlem sonucu doğrulukları kesinlik kazanmış ve kalıplaşmış bir öğüt ya da yargı olmalarıdır. Bu klasik açıklamalardan hareketle atasözlerinin tanımını şu şekilde yapabiliriz: *Atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden,*

¹⁰ Sami, Ş. (1989). *Kamus-i Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1288.

¹¹ Dilçin, D. (1945). *Edebiyatımızda Atasözleri*. İstanbul, Kışeçilik ve Matbaacılık T.A.Ş., XIII.

¹² Akün, Ö. F. (1949). Atalar Sözüne Dair. *Şadırvan*, 28, 12-13.

¹³ Aksoy, 1988, 36.

¹⁴ Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1.

¹⁵ Sağlam, M. Y. (2004). *Atasözleri: Kaybolan Kültür Mirasımız*. Ankara: Ürün Yayınları, 27-28.

¹⁶ Türk Dili Kurumu. (2009). *Türkçe Sözlük, (onuncu baskı)*, Ankara: TDK, 140.

doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, yasaklama ya da ders içeren kısa ve özlü sözlerdir.

Türkiye Türkçesindeki daha önce yapılmış tanımlara dayanarak yaptığımız bu açıklamadan sonra Kazak Türkçesinde kullanılan *maqal-mätel* teriminin nasıl açıklandığına ve *maqal* ile *mätel* arasındaki farklara göz atalım.

Kazak Türkleri, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarına kadar ekonomik, sosyal, siyasi ve coğrafi şartların getirdiği zorluklar nedeniyle konargöçer bir hayat sürmüşlerdir. Bunun sonucunda Kazak Türklerinin XX. yüzyıla kadar yazılı kültürleri yeterince gelişmemiştir. Fakat Kazak Türkleri deyimler, hikmetli sözler, nasihat sözleri, atışmalar, efsaneler, bilmece, masallar, hikâyeler, destanlar vb. çok zengin bir sözlü kültüre sahip olmuşlardır. Bu zengin sözlü kültürün içerisinde *maqal-mäteller*,¹⁷ “bir yandan sözlü olmalarına rağmen elinden tuttıkları zamanın uzunluğu, diğer yandan evrensel değerleri ifade etmenin de ötesinde içinde doğup yaşadıkları ve yaşattıkları sosyokültürel dokunun oluşum ve gelişim süreci hakkında verdikleri bilgiler bakımından son derece önemli bir yere sahiptir.”¹⁸

Kazak Türkçesinde *atasözü* teriminin karşılığı olarak, yukarıda da belirtildiği gibi *maqal-mätel* terimi kullanılmaktadır. Bu terim *maqal* ve *mätel* gibi iki ayrı sözcükten ibarettir. *Maqal* ve *mätel* birbirinden az çok farklı iki ayrı atasözünü çeşidini ifade eden kelimelerdir. Bundan dolayı Kazak Türkçesi’nde *atasözü* teriminin tanımı, bu iki ayrı atasözünü çeşidinin tanımlanması ve aralarındaki ayrımın yapılması ile mümkün olacaktır.

Önce *maqal* sözünün tanımı üzerinde duralım. Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi’nde madde başı olan *maqal* şu şekilde açıklanmıştır: *Özlü bir düşünceyi bildiren, gerçek anlamının yanı sıra mecaz anlamı da bulunan kısa ve öğüt verici sözlerdir.*¹⁹ Büyük bilim adamı M. Awezov *maqal* terimini şöyle açıklamıştır: *Kesin bir yargı bildiren, düşünce bütünlüğü bulunan bir ya da daha*

¹⁷ Atmaca, E. (2013). Kazak Türkçesinde Makal-Meteller Ve “Dil” Organ Adıyla Kurulmuş Makallar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Eğitim Dergisi*, 2(1), 21.

¹⁸ Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri*. Ankara: AKM Yayınları, Söz Başı.

¹⁹ Jaqip, B. (Ed). (2010). *Qazaq Ädebiyeti. Ensiklopediyalıq Anıqtamalıq*. Almatı: Aruna Ltd. Basımevi, 378.

*çok basit cümlelerden oluşan sözlerdir.*²⁰ Kazak halk bilimci B. Adambayev söz konusu terim için şu açıklamada bulunmuştur: *Tek cümle şeklindeyken kesin bir yargıyı bildirmekle birlikte her satırı da ayrı ayrı düşünceye sahip olan söz öbekleridir.*²¹ Edebiyatçı ve halk bilimci M. Ğabdullin; *Maqal, derin düşünceler sonucu vücut bulan mantık ürünleridir* şeklinde tarif etmiştir.

M. Ğalimbayev'e ait tanım ise diğerlerine göre daha ayrıntılı ve kapsayıcıdır: *Maqal, yaşam olaylarını içeren ve onları canlandıran, bir veya iki cümleden oluşan, ilk cümlesinde şart veya genel olasılık, son cümlesinde ise kesin sonuç ve özetleyici fikir bulunan yapısı sağlam, epey kısa, mecaz anlamlı ve ahenkli halk nasihatidir.*²²

*Kazak Dilinin Sözlüğünde, maqal için "maqal, ibret vermek için söylenen kısa ve özlü nasihat sözüdür"*²³ şeklinde tanımlama yapılmıştır.

Kazak atasözlerinin ikinci türü olan *mätel* hakkında yapılmış tanımlamalara baktığımızda, onun Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi'nde *sözlü halk edebiyatının nasihat verici kısa sözlerden oluşan türü*²⁴ olarak tanımlandığını görürüz.²⁵ M. Awezov bu terim için şu açıklamada bulunmuştur: *Mätel, maqal gibi kesin bir yargı bildiren cümleler şeklinde değil, deyim gibi kalıplaşmış cümleler şeklinde olur.*²⁶ B. Adambayev ise: *Mätel, kesin bir yargı bildirmez; sadece bir düşünce ve fikri güçlendirmek ve belirlemek için benzetme ve sıfat görevinde kullanılır.*²⁷ şeklinde tanımlama yapmıştır. Mälük Ğabdullin *mätel* için: *Söz sanatıdır; benzetme, sıfat görevinde kullanılan sözlerdir ki bir düşünce ve durumu doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak çeşitli karşılaştırma ve benzetme yollarıyla ifade eder.*²⁸ şeklinde yukarıdaki tanımlamalara benzer bir açıklama yapmıştır. M. Ğalimbay ise tıpkı *maqal* gibi *mäteli* de doyurucu bir tanımla ortaya koymaktadır:

²⁰ Awezov, M. (1960). *Qazaq Ğdebiyetiniñ Tarihi-I*. Almatı: Ğılım Basımevi, 394.

²¹ Adambayev, B. (1976). *Halıq Danalıĝı*. Almatı: Mektep Basımevi, 15.

²² Ğalimbayev, M. (1967). *Örnekti Söz – Ortaq Qazına*. Almatı: Qazaqstan Basımevi, 16-18.

²³ Januzaqov, T. (Ed). (1999). *Qazaq Tiliniñ Sözdigi*. Almatı: Dayk-Press Basımevi, 1999, 449.

²⁴ Jaqıp, B. (Ed). (2010). *Qazaq Ğdebiyeti. Ensiklopediyalıq Anıqtamalıq*. Almatı: Aruna Ltd. Basımevi, 366.

²⁵ Ğürsu, U. (2009). *Kazak Türkçesi'ndeki ve Türkiye Türkçesi'ndeki atasözlerinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

²⁶ Awezov, 1960, 394.

²⁷ Adambayev, 1976, 15.

²⁸ Ğabdullin, 1996, 91.

*Mätel dediğimiz, halk arasında çok yayılmış olan, neticesi bulunmayan, vermekte olduğu dersi sonuçlandırmayan, mukayesede bulunmayan, kısa, öğüt verici halk sözüdür.*²⁹ *Mätel* hakkındaki son tanım için yine Kazak Tilinin Sözdigi'ne başvuruyoruz: *Mesaj içeren kısa nasihat sözü.*³⁰

Maqal ve *mätel* hakkındaki bu farklı tarifleri bir düzene koyabilmek için, bu kavramların arasındaki farkları maddeler halinde sıralamak yerinde olacaktır:

Maqal vermek istediği mesajı, çeşitli mukayeselerden ve mecazlardan da yararlanarak insanlara iletmektedir. Dolayısıyla bu tür atasözleri insanlara doğrudan ulaşmayı hedeflemektedir. *Mätel* ise vermek istediği nasihatı, okuyucunun veya dinleyicinin kendi bilgisi ve aklıyla tamamlayabileceği biçimde yarım bırakmaktadır.³¹

Maqalın yapısında sebep ve sonuç birlikte bulunmaktadır, oysa *mätel* yalnızca sonucu vermekte, sebebi ise okuyanın veya dinleyenin yorumuna bırakmaktadır.³²

Maqallar genellikle sıralı ve bağlı cümle yapısına sahiptir, *mäteller* ise basit cümlelerden oluşmaktadır, hatta kimi zaman cümle yarım bırakılarak dinleyicinin bunları aklını ve yaşam deneyiminin kullanarak tamamlaması beklenir.³³

Sonuç olarak Türkiye Türkçesindeki *atasözü* ve Kazak Türkçesindeki *maqal-mätel* terimlerini göz önüne aldığımızda bu terimlerin birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Halkın ortak ürünü olma, az sözle çok şey anlatabilen yoğun ve özlü bir anlatıma sahip olma, dinleyiciye veya okuyucuya bir öğüt ya da ders verme ve mecaz anlama sahip olabilme noktalarında *atasözü* ve *maqal-mätel* arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunlar aynı nitelikte ve birbiriyle karşılaştırılabilir kavramlardır.³⁴

²⁹ Älimbayev, 1967, 16-18.

³⁰ Januzaqov, 1999, 458.

³¹ Qasimova, G. (2005). *Qazaq Tili 5*. Almatı: Atamura Yayınevi, 55.

³² Qasimova, 2005, 56.

³³ Qasimova, 2005, 56.

³⁴ Gürsu, 2009, 8.

2.3. Atasözlerinin Ortaya Çıkışı

Atasözlerinin ortaya çıkışı, insanlık tarihi kadar eskidir. Yeryüzündeki her insan topluluğunun, dilin ortak bir anlaşma sistemi olarak ortaya çıktığı andan itibaren atalarından intikal eden genel kural veya düstur niteliğinde birtakım sözlerinin olduğu muhakkaktır. Kavim döneminden ileri geçemeyen, tarihî süreç içinde varlıklarını devam ettiremeyen ve bunun sonucu ulusal bir nitelik kazanamayan toplumlarla ilgili çalışmalar atasözleriyle ilgili yeni belgeler ve bulgular ortaya koymuştur.³⁵

Dilimiz, dünyanın en köklü dilerinden biridir. Tarihinin Sümerlere kadar uzandığı düşünülmektedir.³⁶ Atalarımızın bizlere mirasının bir parçası olan atasözlerin de elbette bir ortaya çıkış noktası vardır. Türkiye Türkçesindeki ve Kazak Türkçesindeki atasözlerinin kaynaklarına baktığımızda, en eski kaynakların ortak olduğu görülmektedir. Sümerolog Kramer, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan tabletlerdeki atasözlerini *Tarih Sümer'le Başlar* adlı eserine alarak dünyanın en eski atasözlerinin bugünkülerden pek de farklı olmadığını ileri sürmüştür.³⁷ Demek ki yeryüzünde bilinen en eski yazılı metinler olan Sümer metinlerinden başlayarak günümüze kadar tarihî dönemde yoğun bir kullanışa sahip olan atasözlerinin kaynağı hakkında, eski Yunanlılar atasözlerini çoğunlukla Yedi Bilge'ye mal ederler³⁸ ve atasözlerini tapınaklarının alınlıklarına yazarlardı.³⁹ Aristo'ya göre ise, atasözleri tarihte meydana gelmiş büyük kargaşalıklar neticesinde "inkıraz etmiş eski bir tefekkürün kalıntıları"⁴⁰ sayılacak kadar eski ve daha da önemlisi taşıdıkları felsefî değer bakımından önemlidirler.⁴¹ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki atasözlerini büyük kargaşalar sonucu yalnız yıkılmış düşüncelerde değil, varlığını bugün de devam ettiren hemen bütün düşüncelerde görmek mümkündür. Kısa ve özlü bir anlatıma sahip olmaları, mutlaka yaşanmış bir gerçeği bir öğüt, bir genel kural ya da bir yargı şeklinde yansıtmaları hemen her

³⁵ Oy, 1972, 7.

³⁶ Ercilasun, A. B. (2004), *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 35.

³⁷ Kramer, S. N. (1957). İlk ata sözleri (çev. S. Eyuboğlu). *Yeni Ufuklar*, 65.

³⁸ Oy, 1972, 9.

³⁹ Çobanoğlu, 2004, 3.

⁴⁰ Akün, 1949, 12.

⁴¹ Çobanoğlu, 2004, 3.

toplumda büyük halk kitleleri tarafından kolayca akılda tutulmalarını sağlamış, bu da fazlaca ilgi görmelerine neden olmuştur.

Toplumlar durağan değiller, hareketli olduklarından, her toplumda insanların sürekli karşı karşıya kaldıkları olaylar hakkında olumlu ya da olumsuz bir sonuca varmak, yukarıda da anlatıldığı gibi, bu sonucu akılda kolay tutulabilecek kısa ve öz bir ifadeyle sonraki nesillere aktararak bir bakıma onlara yol göstermek, atasözlerinin doğuşunun en önemli nedenidir. Ortaya çıkan her atasözü son şeklini alana kadar birçok değişikliğe uğradıktan sonra halkın ortak malı olarak halk tarafından benimsenir. Atasözlerinin, bir anlamda, insanlığın tarih öncesinin en karanlık dönemlerine kadar uzanan eskiliği, kaynağı hakkında tarihî dönemde yapılan çalışmaların olumlu bir sonuca varmasını engellediği söylenebilir.⁴²

Sümerologlara göre Tevrat'ta yer alan *Süleyman'ın Meselleri*'nin çıkış yeri Mezopotamya'dır. *Süleyman'ın Meselleri*, Mezopotamya atasözlerinin İbranilere geçmiş biçimleridir. Tevrat'ta *Süleyman'ın Meselleri* bölümünde yer alan sözler arasında hem o dönemde atasözü niteliği taşıyan hem de Hz. Süleyman'ın bizzat kendisinin söylediği özdeyişler vardır.⁴³ Türkçedeki *Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar* atasözünün karşılığı olan bir mesel Tevrat'ta şöyle yer almaktadır:

Ey tembel, karıncaya git!

Nun yollarına bak da hikmetli ol!

Onun üzerine baş, gözcü ve hükümdar yokken,

*Yazın ekmeğini hazırlar, biçim zamanında yiyeceğini toplar.*⁴⁴

Atasözleri; çeşitli merasimlerde, çalışma sırasında, sözlü ve yazılı edebiyat kaynaklarında yer almak suretiyle ortaya çıkar ve yayılırlar. Muhakkak ki ilk yaratılış bağlamlarında bir yaratıcıya bağlıdırlar ancak son derece kısa bir sürede ve hatta hiçbir şekilde farkedilmeden yaratıcılarıyla olan bağlarını kaybederler ve anonimleşirler. Bu bağlamda, atasözü yüksek bir ideal ve ferdî aidiyet taşımaz. O,

⁴² Albayrak, 2009, 4.

⁴³ Oy, 1972, 8.

⁴⁴ Albayrak, 2009, 4.

günlük deneyimlerin özelliklerinin toplamını seslendirir ve sosyal grup ögesinin ortak özelliği olarak formüle edilir ve iş görür.⁴⁵

Sonuç olarak atasözlerinin, tarih içinde, tarihle beraber doğduğu, onunla geliştiği, onunla zamanımıza ulaştığı ve aynı şekilde geleceğe doğru yol almakta olduğu söylenebilir.

2.4. Türk Atasözlerinin Kaynakları

2.4.1. Ortak kaynaklar

Sözlü gelenek içinde doğup gelişen atasözlerinin tarihçesi, dilin ortak bir anlaşma sistemi olarak ortaya çıktığı dönemlere kadar uzanır. Bugün de sözlü edebiyat geleneği içinde yer alan atasözlerinin, sözlü gelenek içindeki gelişimini değerlendirmek mümkün olmadığından, atasözlerinin tarihçesi ancak ilk yazılı edebiyat ürünlerinden başlayarak takip edilebilmektedir. İlk örneklerine Orhun Yazıtlarında, Kâşgarlı'nın *Divanü Lûgat-it-Türk*'ünde, Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'inde, Edip Ahmet Yükeki'nin *Atabetü'l Hakayık*'ında ve Korkut Ata'nın hikâyelerinde rastladığımız atasözleri ve maqal-mâtellerin en eski kaynaklarının aynı olduğu görülmektedir. Bu ortak kaynaklar dil, edebiyat, tarih ve kültür açısından Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi için son derece kıymetli ve önemli eserlerdir.

2.4.1.1. Orhun Yazıtları

Türk atasözlerinin tarihçesi, Türk edebiyatının mevcut ilk yazılı belgeleri kabul edilen Orhun Yazıtlarına kadar uzanır. Bu bengu taşlardaki birkaç atasözü değerindeki hikmetli cümleden, belli bir ad verilmemesine karşın, Türkler arasında bu tür sözlerin çok eskiden beri bilindiği anlaşılmaktadır.⁴⁶ Günümüzde de her iki dilde kullanılan *Tok acın hâinden bilmez* ve *Aştıñ hâlin toq bilmes* atasözleri, Kültegin Yazıtı'nın güney tarafının 8. satırında *Türk milleti sen tok olacaksın, açsan tokluk bilmezsin; bir de doyar isen açlık nedir bilmezsin*⁴⁷ şeklinde yer

⁴⁵ Çobanoğlu, 2004, 9.

⁴⁶ Zülfikar, H. (1988). Atasözü terimi, kaynağı ve imlası. *Türk Dili Dergisi*, 438, 321-328.

⁴⁷ Orkun, H. N. (1987). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TTK Yayınevi, 26.

almaktadır. Hâlen yaygın olarak kullanılıp, çocuk eğitiminin erken yaşlarda yapılması gerektiğini ifade *Ağaç yaşken eğilir* ve *Balanı jastan, âyeldi bastan* atasözleri, Tonyukuk Yazıtı'nın güney tarafı 13. ve 14. satırlarında şöyle yer almaktadır: *Yufka iken toplaması (bükmesi) kolay imiş, ince iken kırması gene kolay; yufka kalın olursa bükmesi zorlu imiş, ince kalın olsa parçalanması zorlu imiş.*

2.4.1.2. Divanü Lûgat-it-Türk

1072-74 yılları arasında Bağdat'ta Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Divanü Lûgat-it-Türk*, Araplara Türkçe öğretmek maksadıyla yazılmış paha biçilmez bir eserdir. Eserdeki kelimelerin izahında manzum parçalardan ve atasözlerinden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Yazar, bir atasözünü örnek olarak kullanırken, “şu savda dahi gelmiştir” diyerek vurgu yapmaktadır.⁴⁸

Divanü Lûgat-it-Türk'te yer alan atasözlerinin sayısına ilişkin farklı görüşler ileri sürülmektedir. Abdülahad Nuri'nin *Atalarsözü* eserinde 251; Necib Asım'ın kaleme aldığı makalede 290; Ferit Birtek'in 1944'te yayımladığı *En Eski Türk Savları* adlı kitabında 291; Ali Ulvi Elöve'nin hazırlayıp yayımlayamadığı *Dîvanü Lûgat-it Türk'teki Halk Şiirleri, Halk Savları* adlı eserde 266 ve Aydın Oy'un 1972'de yayımladığı *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* kitabında ise 262 olarak belirlenmiştir.⁴⁹

Divanü Lûgat-it-Türk'te bulunan atasözlerinden, Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde günümüzde canlılığını korumakta olup hem anlamca hem de yapıca örtüşen birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

1. DLT: *Agılda oğlak togsa arıkda otı öner.* (DLT-I, 65)⁵⁰
 TT: *Ağılda oğlak doğsa, ovada otu biter.*⁵¹
 KT: *Dünyeye bir qozı kelse, bir tüp jusan artıq şıgadı.*⁵² (Dünyaya bir kuzu gelse, bir yavşan fazla çıkar)

⁴⁸ Gürsu, 2009, 10.

⁴⁹ Sakaoğlu, S. (1999, 7-8 Mayıs). *Divanü Lûgati't-Türk'teki atasözlerinin Anadolu'daki izleri.* Dîvânü Lûgati't-Türk Bilgi Şöleni Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

⁵⁰ Sakaoğlu, a.g.m., 41.

⁵¹ Aksoy, 1988, 120.

2. DLT: *Anası tewlük yuwka yapar, oğlu tetik koşa kapar.* (DLT-III, 33)⁵³
 TT: Analık usta, yumağı ufak yapar; çocuklar usta, ekmeği çifte kapar.
 KT: Anası juqalap nan japsa, balası butarlap asaydı. (Annesi ekmeği ince yapar, çocuğu tıka basa yer.)
3. DLT: *Közden yırasa köngülden yeme yırar.* (DLT-III, 336)⁵⁴
 TT: Gözden irak olan gönülden de irak olur.
 KT: Közden ketken köñilden de ketedi. (Gözden uzaklaşan gönülden de uzaklaşır.)
4. DLT: *Atası açığ almıla yese oğlının tışi kamar.* (DLT-II, 311)⁵⁵
 TT: Baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır.
 KT: Atası qışqıl alma jese, balasınıñ tisi qışıydı. (Babası ekşi elma yerse, oğlunun dişi kamaşır.)
5. DLT: *Ağız yise göz uyadhur.* (DLT-I, 55)⁵⁶
 TT: Ağız yer, yüz utanır.
 KT: Awız jese, köz uyalar. (Ağız yese, göz utanır.)

2.4.1.3. Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacib tarafından yazılan *Kutadgu Bilig* bir siyasetnâme ve ahlâk kitabıdır. 6645 beyitten oluşan bu dev eser, yalnızca bir siyasetnâme ve pendnâme değil, aynı zamanda 11. yüzyıldaki Türk toplum yapısı, adetleri, kültürü, gelenekleri, saray yaşamı, aile düzeni gibi pek çok konuda bizi aydınlatan bir ansiklopedi niteliğindedir.

Üstüner, *Karahanlıca ve Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikâyeler* başlıklı tezinde *Kutadgu Bilig*'de 271 adet atasözüne rastladığını ileri sürer ve sözüne şöyle devam eder: *Fakat Kutadgu Bilig'deki atasözlerinin cümle yapılarında aruz veznine uydurma gereksiniminden dolayı önemli değişiklikler olmuştur. Bu nedenle atasözleri açık bir şekilde kendini göstermez ve biz ancak anlamı yoluyla atasözlerini ortaya çıkarırız. Kutadgu*

⁵² Qaydar, 2004, 275.

⁵³ Sakaoğlu, a.g.m., 43.

⁵⁴ Sakaoğlu, a.g.m., 41.

⁵⁵ Sakaoğlu, a.g.m., 42.

⁵⁶ Sakaoğlu, a.g.m., 41.

*Bilig'de yer alan toplam 205 atasözünün büyük bir kısmı farklı kişilere aittir ve düşünceyi ispatlamak için bir delil durumundadır.*⁵⁷

Divanü Lûgat-it-Türk'te, hangi sözlerin atasözü olduğu yazar tarafından açıkça belirtilmekteydi. Kutadgu Bilig'de ise, Üstüner'in de dediği gibi, böyle bir durum söz konusu değildir. Eserin manzum olması ve pek çok beyitte kısa ve özlü öğütlerin bulunması atasözlerinin süzülmesini hayli zorlaştırmaktadır. Yine de günümüzde her iki dilde yaygın kullanıma sahip olan üç örnek vermekle yetineceğiz.

1. KB: *Bu künki işing komda kılma yarın.* (5503. m)⁵⁸
 TT: Bugünün işini yarına bırakma.⁵⁹
 KT: Bügingi işti erteñge qaldırma.⁶⁰ (Bugünkü işi yarına bırakma.)
2. KB: *Ökünçlög bolur tutşı övke işi.* (324. m)⁶¹
 TT: Öfkeyle kalkan zararlar oturur.⁶²
 KT: Aşuw – duşpan, aqıl dos, aqlıña aqıl kos.⁶³ (Öfke düşman, akıl dost; aklına akıl kat.)
3. KB: *Negü ekse yirke yana ol önür.* (1394. m)⁶⁴
 TT: Ne ekersen, onu biçersin.⁶⁵
 KT: Ne ekseñ, sonı orarsıñ.⁶⁶ (Ne eksen, onu biçersin.)

2.4.1.4. Atabetü'l Hakâyık

Edib Ahmed Yükneki'nin kaleme aldığı *Atebetü'l-Hakâyık*'ın XII. yüzyılda yazıldığı sanılmaktadır.⁶⁷ Tasavvufî bir eser olan *Atebetü'l-Hakâyık*'ın içinde 23

⁵⁷ Üstüner, A. (1998). *Karahanlıca ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde deyimler, atasözleri ve kısa hikâyeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

⁵⁸ Batur, Z., Gölcü, İ. (2013). Kutadgu Bilig'de anlatımı güçlendiren materyaller: İkna etme teknikleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 169-202.

⁵⁹ Aksoy, 1988, 208.

⁶⁰ Musahmetuli, K. (1995). *Miñ Bir Maqal*. Almatı: Ana Tili Yayınevi, 47.

⁶¹ Batur, Z., Gölcü, İ. (2013). Kutadgu Bilig'de anlatımı güçlendiren materyaller: İkna etme teknikleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 169-202.

⁶² Aksoy, 405.

⁶³ Aštenova, J. (2011). *Qazınalı Öñtüstik*, XXVIII Cilt. Almatı: Nurlı Alem Kitabevi, 31.

⁶⁴ Batur, Z., Gölcü, İ. (2013). Kutadgu Bilig'de anlatımı güçlendiren materyaller: İkna etme teknikleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 169-202.

⁶⁵ Aksoy, 1988, 395.

⁶⁶ Aštenova, 2011, 112.

⁶⁷ Caferoğlu, A. (1994). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 75.

adet atasözü tespit edilmiştir.⁶⁸ Eserde mevcut olan atasözlerinin nazmın etkisiyle bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir, ancak bunların pek çoğunun çağdaş Türkiye Türkçesi'nde ve/veya Kazak Türkçesi'nde yaşamakta olmaları şüpheyi yer bırakmamaktadır.⁶⁹

Atebetü'l-Hakâyık'ta geçen atasözlerinden, Türkiye Türkçesinde ve/veya Kazak Türkçesinde yaşamakta olanlarından bazıları şunlardır:

- 1.AH: *Öçüktürme erni tilin bil bu til*, (139. m)
Başıktırsa bütmez, büter ok başı. (140. m)⁷⁰
 TT: Bıçak yarası geçer (onulur), dil yarası geçmez (onulmaz).
 KT: Kılış yarası biter, til (söz) yarası bitpes. (Kılıç yarası geçer, dil yarası geçmez.)
- 2.AH: *Biligsizke hak söz tatıgsız erür*, (109. m)
Angar pend nasihat asıgsız erür. (110. m)⁷¹
 TT: Akılsız başa söz kâr etmez.
 KT: Aqımaqqa aytqan söz – dalağa atqan oqpen teñ. (Akılsıza söylenen söz, boş yere atılan ok gibidir.)
- 3.AH: *Ne kim kelse erke tilindin kelür*. (145. m)⁷²
 TT: Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim.
 KT: Basqa bale – tilden. (Başa bela dilden gelir.)
- 4.AH: *Tavar asğı ol barur sen yalıng* (287. m)
Kalur munda kidin seped sandukung. (288. m)⁷³
 TT: Dünya malı dünyada kalır.
 KT: Dünya jıyıp kaytesıñ, bir küni tastap ketesıñ. (Boşuna mal biriktirme, ölüm geldiğinde bırakıp gidersin.)
- 5.AH: *Tiken edlegen er üzüm biçmez ol*. (376. m)⁷⁴
 TT: Arpa eken buğday biçmez.
 KT: Arpa egip, biday oramın deme. (Arpa ekip buğday biçemezsin.)

⁶⁸ Oy, 1972, 157.

⁶⁹ Gürsu, 2009, 22.

⁷⁰ Oy, 1972, 158.

⁷¹ Oy, 1972, 158.

⁷² Oy, 1972, 158.

⁷³ Oy, 1972, 159.

⁷⁴ Oy, 1972, 161.

2.4.2. Türkiye Türkçesi atasözlerinin kaynakları

Türkiye Türkçesindeki ve Kazak Türkçesindeki atasözlerinin ortak kaynakları olduğu gibi, farklı kaynakları da bulunmaktadır. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin yükselmesine paralel olarak gelişen sanat hayatına bağlı olarak gerek kemiyet gerekse keyfiyet bakımından bu sanat hayatı içinde önemli bir yer tutan klasik Türk edebiyatı şairleri eserlerinde Türk atasözleri yanında İran ve Arap edebiyatından aldıkları birçok atasözünü kullanmışlardır. Tanzimat'ın ilanından sonra Batı edebiyatını tanıyan yazar ve şairler eserlerinde özellikle Fransız atasözlerine de yer vermişlerdir.⁷⁵

Türk atasözleri üzerinde asıl derleme çalışmaları XX. yüzyıl başlarında ve özellikle Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Bilimsel derleme yöntemlerine uygun olmasa da, bu çalışmalarla binlerce atasözü derlenmiş; derlenen bu atasözleri, başta halkevi dergileri olmak üzere, çeşitli dergi ve gazete sayfalarında kalmış, derlenen atasözleri üzerinde ciddi sayılabilecek herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Üniversite çevrelerinde daha çok lisans tezi dışında herhangi bir doktora çalışmasına konu olmamıştır.⁷⁶

Başlangıcından bugüne kadar atasözleri tarihçesi içinde sözü edilmeye değer çalışmalar şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. *Atalar Sözü*: Türkçe metin 82 sayfa olmak üzere Velet İzbudak tarafından 1936 yılında hazırlanan bu eserin sonunda 42 sayfa orijinal metin tıpkıbasım olarak verilmiştir. Mevlana Şemsettin adında bir tıp uzmanının Türkçe *Teshil* adlı eserinin sonunda sülüs hattı ile yazılmıştır. Eserde 698 atasözü kısa açıklamaları, günümüz Türkçesindeki şekilleri, *Divanü Lûgat-it-Türk*'te bulunanlar ve şairlerin şiirlerinde yer alanlar şiirlerde geçtikleri şekilleri ile verilmiştir. Türkçe metnin sonunda sözlük bölüm verilmiştir. Velet İzbudak'a göre Türkçedeki en eski atasözü derlemesidir.

2. *Pend-nâme*: Güvahi'nin 1527'de kaleme aldığı bu eserde yaklaşık 500 atasözü tespit edilmiştir. Yazar çevresinde gördüğü, duyduğu ve kendi başından

⁷⁵ Beyzadeoğlu, S. A. (2002 Mayıs). Şinasi'nin Durûb-ı Emsâli Osmaniye'sinde yer alan 122 Fransız atasözü ve deyim. *Türk Kültürü Dergisi*, 46 (2), 299-309.

⁷⁶ Albayrak, 2009, 6.

geçen olayları gerçekçi bir açıdan ele almış; bunları kısa hikaye, latife ve fıkra biçiminde anlatarak her birinin sonunda atasözleriyle öğüt vermiştir.

3. *Cemiyet-i Darb-ı Mesel-i Güvahi ve Ulular Sözi*: Güvahi'nin *Pend-nâme*'sindeki atasözlerinin yer aldığı bu eser Viyana Milli Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Eserin kimin tarafında yazıldığı belli değildir. Fotokopisi Abdülkadir Karahan tarafından alınmış, Cem Dilçin de Latin harflerine aktararak Türk Dili Kurumu Kütüphanesi'ne koymuştur.⁷⁷

4. *Manzum ve Musavver Durub-ı Emsal*: XVI. yüzyıla ait ve kimin tarafından kaleme alındığı bilinmeyen bir yazma nüshadır. Eserde 267 atasözü ve deyim bulunmaktadır. Eserin metni Günay Kut tarafından tespit edilerek üzerinde mukayeseli bir çalışma yapılmıştır.⁷⁸

5. *Manzume-i Durûb-ı Emsal*: Edirneli Hıfzî tarafından XVII. yüzyılda yazılmıştır. Atasözlerini bir araya toplayan şair, atasözlerinin yalın ve açık söylenişlerini beğenmemiş, onları Arapça ve Farsça sözcüklerle süsleyerek daha güzel bir söyleniş sağlamaya çalışmış ancak güzel ve özlü söylenişlerini yitiren atasözleri, şairin beklediği ilgiyi görmemiştir.⁷⁹

6. *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*: Şinasi'ye aittir. Eserin üç baskısı vardır. İlk baskısı 1863 yılında yapılan eser, gerçek anlamda Osmanlı/Türk atasözleri üzerine yapılmış ilk ciddi derleme çalışması olarak kabul edilir. İlk baskısı 1500 atasözü ve deyimle, bu atasözü ve deyimlerin bir kısmının yer aldığı örnek beyit ve düz yazılardan oluşmaktadır. Şinasi, eserin 1870 yılında yayımlanan ikinci baskısına 1000 kadar atasözü, deyim ve bunların yer aldığı beyit ve düz yazıları tanık olarak ilave etmiştir. Şinasi'nin ölümünden sonra Ebüzziya Tevfik esere 1506 atasözü ve deyim daha ilave ederek atasözü ve deyim sayısını 4004'e çıkarmış; bunları alfabetik sıraya göre düzenleyip numaralamış, kendisinin ilave ettiği atasözü ve deyimleri işaretleyerek belirtmiş ve 1885 yılında müellif olarak Şinasi-Ebüzzıya adına eserin üçüncü baskısını yapmıştır.⁸⁰

7. *Müntehabat-ı Durûb-ı Emsâl / Atalar Sözü*: Yazarı Ahmet Vefik Paşa'dır. İlk baskısının 1871'de *Atalar Sözü-Türkî Durûb-i Emsâl* adıyla yapıldığı ve 168

⁷⁷ Hengirmen, M. (1983). *Pend-nâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 9.

⁷⁸ Kut, G. (1986). Atasözleri ve deyimlere ait manzum ve minyatürlü yazma bir eser. *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllığı*, 1(1), 73-112.

⁷⁹ Hengirmen, 1983, 11.

⁸⁰ Albayrak, 2009, 7.

sayfa olduğu ancak ikinci baskıda eserin adı *Müntehabat-ı Durûb-ı Emsâl / Atalar Sözü* olarak değiştirildiği ve 5000'e yakın atasözü ve deyim içerdiği belirtilmiştir.⁸¹

8. *Durûb-ı Emsâl*: Ali Emirî tarafından kayda alınıp, üç ayrı defterden oluşan bu müsvedde eserde 2300 mensur ve manzum atasözü ve deyim, klasik Türk edebiyatı şairlerine ait 2110 beyit bulunmaktadır.⁸²

9. *Armağan*: Edirneli Ahmed Bâdi Efendi'ye ait olan bu eser, 5675 atasözü ve deymi içeren 5106 beyitten oluşan bir derlemedir. Şairin 1875'te bitirdiği çalışması, atasözleri ve deyimlerin Divan Edebiyatı'nda görülen örneklerinden meydana gelmiştir. Eser, Edirne İl Halk Kütüphanesi'nde T.Y.2304 numarayla kayıtlıdır.⁸³

10. *Durûb-ı Emsâl-i Türkiye*: Tekezade M. Said tarafından 1895'te yayımlanan eserde 5742 atasözü ve deyim bulunmaktadır. Eserin adı *Atalar Sözü* olmasına karşın atasözlerinden başka pek çok deyimle ne atasözü ne de deyim olan birçok söz karıştırılmış ve hepsi alfabe sırasıyla verilmiştir.⁸⁴

Türkiye Türkçesindeki atasözü kaynaklarını kısaca özetlemeye çalıştığımız bu bölümü bitirirken, geçtiğimiz yüzyılda yapılan birkaç önemli çalışmaya da değinmek isteriz.

11. *Edebiyatımızda Atasözleri*: Dehri Dilçin tarafından 1945'te İstanbul'da yayımlanan bu eserde atasözü ve deyim ihtiva eden 833 adet beyite yer verilmiştir. Bu beyitlerden büyük kısmı Divan Edebiyatı şairlerine, diğer kısmı ise Halk Edebiyatı şairlerine aittir.⁸⁵

12. *Türk Ata Sözleri*: Mustafa Nihat Özön'e ait eserin 1952'de yayımlanan ilk baskısında 8257 numaralanmış atasözü ile 1470 numaralanmamış deyim; 1956'de yayımlanan ikinci baskısında ise numaralanmış 8600 atasözü ile sayfa altlarında numara verilmemiş 2250 deyim yer almaktadır.⁸⁶

13. *Türk Atasözleri ve Deyimleri*: Yazarı Feridun Fazıl Tülbentçi'dir. İlk baskısı İstanbul'da 1963'te yapılan eserde 15080 söz varlığına verilmiştir. Yazar, eserde yer alan söz varlığını atasözü ve deyim olarak ayırmamış, alfabetik olarak sıralamıştır.⁸⁷

⁸¹ Albayrak, 2009, 7.

⁸² Beyzadeoğlu, S. (2003). *Şinasi, Dûrub-ı Emsâl-i Osmâniyye*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 4.

⁸³ Beyzadeoğlu, 2003, 6-7.

⁸⁴ Aksoy, 1988, 65.

⁸⁵ Gürsu, 2009, 31.

⁸⁶ Aksoy, 1988, 78.

⁸⁷ Albayrak, 2009, 8.

14. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*: Ömer Asım Aksoy'un bu eseri, atasözleri ve deyimler üzerine yapılmış çalışmalar içinde en çok ilgi gören ve kendisinden sonra yazılan atasözleri ve deyimlere kaynaklık eden üç ciltlik bir eserdir. I. cildi *Atasözleri Sözlüğü*, II. cildi *Deyimler Sözlüğü*, III. cildi ise *Dizin ve Kaynakça*'dır. Aksoy, bu çalışmalarını 1965 yılında *Atasözleri ve Deyimler* adıyla kitap olarak yayımlamış; eser giderek genişletilerek 1971 yılında *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adıyla üç cilt olarak basılmış ve 1993 yılına kadar yedi baskı yapmıştır.

Kitabın I. cildini oluşturan *Atasözleri Sözlüğü* bölümünde 2667 atasözü açıklamalarıyla birlikte verilmiştir.⁸⁸

15. *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*: Aydın Oy tarafından 1972 yılında İstanbul'da kaleme alınan eser 398 sayfa olup, 2291 atasözüne yer vermiştir. Eser *İnceleme, Eski Kaynaklarda Atasözleri, Türkiye Türkçesi Dışında Türk Atasözlerinden Örnekler, Türkiye Türkçesi ile Günümüzde Kullanılan Atasözleri, Sözlük ve Atasözleri Bibliyografyası* bölümlerinden oluşmaktadır.⁸⁹

16. *Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözü ve Deyimler*: E. Kemal Eyüboğlu'na ait bu eserin ilk cildinde alfabetik sırayla 9231 adet atasözü bulunmaktadır. Derlemeye bu atasözlerini içeren 6885 adet beyite yer verilmiştir. E. Kemal Eyüboğlu bu iki ciltlik derlemesini, Ali Emîrî'nin müsvedde halinde bıraktığı defteri almak ve taradığı divânlardan ve diğer eserlerden bulduğu beyitlerle zenginleştirmek suretiyle oluşturmuştur.⁹⁰

17. *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*: Kitabın yazarı Metin Yurtbaşı'dır. İlk baskısı Ankara 1994'te yayılan eserin altıncı baskısında (İstanbul, 1996) 172 konu başlığı altında sınıflandırılan 10000 atasözü kısa açıklamalarıyla birlikte yer almaktadır.

Yukarıda çeşitli özellikleriyle tanıtılan atasözleriyle ilgili eserler yanında, aynı konuda yazılmış ve adından söz edilmesi gereken diğer eserler de şunlardır:

İhsan Kurt, *Türk Atasözlerine Psikolojik Yaklaşım* (1991); İskender Pala, *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri* (2013); Emin Özdemir, *Açıklamalı*

⁸⁸ Albayrak, 2009, 9.

⁸⁹ Albayrak, 2009, 10.

⁹⁰ Beyzadeoğlu, 2003, 3.

Atasözleri Sözlüğü (2001); Metin Yurtbaşı, *A Dictionary of Turkish Proverbs* (1993); Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri* (2004); Musa Yaşar Sağlam, *Atasözleri: Kaybolan Kültür Mirasımız* (2004); Adem Sertel, *Tecrübenin Dili: Konu Konu Atasözleri* (2006); Şöhret Türkmen Aktaş, *Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları* (2004).

Atasözleriyle ilgili olarak zikrettiğimiz eski ve yeni kaynaklara ek olarak Anadolu ağızlarından yapılan derlemelerin de büyük önem taşıdığını vurgulamamız gerekir. Farklı yörelerden derlenen atasözleriyle birlikte, Türkiye Türkçesinin atasözleri bakımından son derece zengin olduğu daha iyi anlaşılabilir.

2.4.3. Kazak Türkçesi atasözlerinin kaynakları

Kazak Türkleri, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarına kadar ekonomik, sosyal, siyasî ve coğrafi şartların getirdiği zorluklar nedeniyle konargöçer bir hayat sürmüşlerdir. Bunun sonucunda Kazak Türklerinin XX. yüzyıla kadar yazılı kültürleri yeterince gelişmemiş ancak Kazak Türkleri deyimler, hikmetli sözler, nasihat sözleri, atışmalar, efsaneler, bilmece, masallar, hikâyeler, destanlar vb. çok zengin bir sözlü kültüre sahip olmuşlardır. Bu zengin sözlü kültürün içerisinde *maqal-mäteller*,⁹¹ bir yandan sözlü olmalarına rağmen elinden tuttukları zamanın uzunluğu, diğer yandan evrensel değerleri ifade etmenin de ötesinde içinde doğup yaşadıkları ve yaşattıkları sosyokültürel dokunun oluşum ve gelişim süreci hakkında verdikleri bilgiler bakımından son derece önemli bir yere sahiptir.⁹²

Kazak atasözleri, genellikle ağızdan ağıza ezbere nakledilegelmiştir. Paremiyolojik bilgilere göre Kazak atasözlerinin derlenmesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında, bilimsel incelenmesi ise Sovyet döneminde ele alınmaya başlanmıştır.⁹³ XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan bu ilk dönemde Kazak halk bilimi araştırmacılarının yanı sıra Rus araştırmacıların da çalışmalarına rastlanmaktadır. Sovyet Devrimi'nden bugüne kadar uzanan süreçte ise Kazak atasözleriyle ilgili

⁹¹Şahin, H. (2013). Kazak Türkçesinde makal-meteller ve “dil” organ adıyla kurulmuş makallar, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 20-48.

⁹²Çobanoğlu, 2004, söz başı.

⁹³Qaydar, 2004, 48.

derleme ve incelemelerin büyük oranda Kazak araştırmacılar tarafından yapıldığı görülmektedir.

1917 Ekim Devrimine kadar Kazak atasözlerini derleyen araştırmacıların başında Vasiliyev, Plotnikov, Meliyoranskiy, Katarinskiy ve Radloff gibi Rus âlimleri ile Şoqan Valihanov, Ä. Divayev, Mäşhur Jüsip Köpeyev ve İbray Altınsarin gibi Kazak araştırmacılar gelir. Bu araştırmacılar atasözlerini, eserlerinde Ekim Devrine kadar özgün bir çalışma olarak yayımlamamışlardır. Yalnızca halk bilimi çalışmaları sırasında atasözlerine yer vermişlerdir. Çünkü Rusya daha 1734'ten itibaren Kazakistan'ı tehdit etmeye başlamış, 1882 yılında ise Kazakistan toprakları tamamen işgâl edilmiştir. Bu ortam içerisinde Kazak aydınların dışarıya açılan yegâne pencereleri, Rus halk bilimcilerin uyguladıkları metotlar olup bunlardan başkasının düşünülmesi de mümkün olmamıştı. Bu durum, 1917 Ekim Devriminden sonra da devam etmiş, mevcut sistemin izin verdiği ve istediği ölçülerde araştırmalar yapılmış, yapılan çalışmaların mümkün oldukça sisteme aykırı olmamasına dikkat edilmiştir.⁹⁴

Atasözleri pek çok Kazak şair ve yazarın eserlerinde görülür. Kazak folklorunu ilk defa araştıran Şoqan Valihanov, Kazak edebî dilinin XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşmasına vesile olan, çocuk edebiyatı üzerine önemli çalışmalarıyla tanınan İbray Altınsarin, Çağdaş Kazak Edebiyatı'nın kurucusu Abay (İbrahim) Qunanbay, XIX. asrın sonları ile XX. asrın ilk yıllarında Kazak edebî ve sosyal hayatı ile siyasetine damgasını vurmuş Ahmet Baytursınulı, Kazak Türk edebiyatının XX. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olan romanlarının ve şiirlerinin yanı sıra Kazak halk bilimiyle ilgili çalışmalarıyla da adından sıkça söz ettiren Säbit Muqanov ve Kazak Anonim Halk Edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Muhtar Awezov eserlerinde *maqal* ve *mâtellere* çokça yer veren belli başlı şahsiyetlerdir.

Kazak atasözlerini derleyerek ilk defa kayda geçiren Ş. Valihanov olmuştur. Halkın ağzından derlediği 200'den fazla atasözünü bir deftere yazmıştır. Bu defter yazarın özel arşivinde hâlen saklanmaktadır. Bundan sonra atasözleri çeşitli

⁹⁴ Çınar, A. A. (1996). *Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, 8.

gazete, dergi, ders kitapları ve okuma parçaları derlemeleri sayfalarında az sayıda olsa da sürekli yayımlanmaya başlanmıştır.⁹⁵

Kazak atasözlerinin yayınlandığı ilk yazılı kaynak İbray Altınsarın'e aittir. 1879'da Orınbor şehrinde *Hrestomatiya* (Okuma parçaları derlemesi) adıyla ilk baskısı yapılan bu kaynak, 1906 yılında geliştirilerek ikinci kez basılmıştır. Bundan sonraki kaynak, Kazak Türkçesi üzerine ilk araştırma yapan Türkologlardan V. V. Katarinsiy tarafından 1899'da kaleme alınıp 1500 atasözünün yer aldığı *Sbornik Kirgizskih Poslovits* (Kırgız Atasözleri Derlemesi) adlı eserdir.⁹⁶

1923 Moskova'da Ahmet Barjaqsın'ın yayınladığı *Mıñ Bir Maqal, Jıyrma Üç Joqtaw* (Bin Bir Atasözü, Yirmi Üç Ağıt) adlı eserde çeşitli konu başlıkları altında 1001 atasözü ve 23 ağıta yer verilmiştir. Ağıtların, Ahmet Baytursınulı ve Älihan Bökeyhan tarafından derlendiği belirtilmiştir.

50.000 atasözü derlediğini ileri süren ve Kazak atasözleri üzerine önemli çalışmalar yapan Ö. Turmanjanov, 1935'te Almatı'da *Qazaq Maqalı men Mätelderi* adlı derlemeye imza atmıştır. Daha önce derlenen atasözlerinin bir araya getirdiği bir kaynaktır.

Atasözlerine psikolojik yaklaşımlarda bulunarak bilimsel açıdan detaylı araştırma ve incelemeler yapan B. Adambayev'in *Halıq Danalıǵı* (Halk Bilgeliği) adlı çalışması 1976 yılında Almatı'da yayınlanmıştır. Yazar, çalışmasında atasözlerinin kavram ve biçim özellikleriyle ilgili detaylı ve geniş bilgilere yer vermekle birlikte daha önce yapılan çalışmaları eleştirmeyi de ihmal etmemiştir. Kitabın son kısmında farklı konu başlıkları altında atasözleri verilmiştir. Bu eser, atasözleriyle ilgili yapılan sonraki bilimsel çalışmalara ışık tutması nedeniyle çok önemli bir çalışmadır.

Bunun dışında B. Adambayev'in atasözleri üzerine yaptığı çalışmaların listesi aşağıda verilmiştir:

⁹⁵ Qaydar, 2004, 48.

⁹⁶ Qaydar, 2004, 48.

- a. 1958 – *Halıq Maqal-Mätelderi*, El Yazma;
- b. 1967, 1969, 1993 – *Şeşendik Sözder*;
- c. 1974 – Maqal-Mätelderdiñ Turaqtılıq Sipatı, Makale;
- d. 1984 – *Qazaqtıñ Şeşendik Öneri*;
- e. 1996 – *Maqal-Mätelder*;
- f. 2007 - Maqal-Mätelderdiñ Qurılısı men Poetikası, Makale;
- g. 2009 – Maqal-Mätelder Halıq Pedagogikası, Makale.

Şair, yazar, gazeteci ve halk edebiyatı araştırmacısı olan Muzaffar Älimbayev yalnızca Kazak atasözlerini derlemekle yetinmemiş, başka milletlerin atasözlerini de Kazak Türkçesine çevirmiştir. Muzaffar Älimbayev'in kaleme aldığı eserleri, yayın tarihlerine göre şu şekilde sıralayabiliriz:

1960 – 666 *Maqal men Mätel*; 1963 – *Maqal - Sözdıñ Mäyegi*; 1967 – *Örnekti Söz - Ortak Qazına*; 1970 – *Maqalnama*; 1978 – *Maqal-Mätelder, Jumbaqtar*; 1982 – *Marjan Söz*; 1996 – *Batamen Er Kögerer*; 1998 – *Naqıldar*; 1996 – *Naqıldıñ Törkinnaması*.

Bilindiği gibi Türkiye Türkçesindeki atasözleri üzerine yapılan çalışmalar, ekseriyetle atasözü derlemeleri ve atasözü sözlüklerinden ibarettir. Kazak Türkçesindeki konuyla ilgili çalışmalar ise, inceleme çalışmaları hariç, sadece derleme niteliğinde gerçekleşmiştir. Bu alanda hiç atasözü sözlüğü yapılmamıştır. Bu da bazı atasözlerinin anlaşılmasında okuyuculara güçlük çıkarıyordu. Ancak bu eksikliğin farkında olan büyük bilim adamı Ä. Qaydar'ın, üzerinde uzun yıllar emek sarfettiği ve 2004'te yayınladığı, *Halıq Danalıǵı* adlı çalışması kendi alanında ilk olması bakımından son derece önemli bir kaynaktır. Çalışma ana altı inceleme bölümü ve sözlükten ibarettir:

- I. Atasözlerinin Ortaya Çıkışı ve Kalıplaşma Yolları;
- II. Kazak Atasözlerinin Genel Özellikleri
- III. Atasözlerinin Biçimsel Özellikleri
- IV. Atasözlerinin Kavramsal Özellikleri
- V. Atasözlerinin İşlevleri
- VI. Atasözlerinin Sınıflandırılması

Bu bölümler de kendi arasında birkaç alt bölümlere ayrılmıştır. Sözlük kısmında 2000'den fazla atasözünün geniş açıklamalarıyla birlikte bazı atasözlerinin öykülerine de yer verilmiştir.

Yukarıda çeşitli özellikleriyle tanıtılan atasözleriyle ilgili eserlerin yanında, aynı konuda kaleme alınan diğer eserler de şunlardır:

1. M. Aqqozin, *Qazaq Maqal-Mätelderi*, Almatı, 1990;
2. A. Smaylova, *Qazaqtıñ Maqal-Mätelderi*, Almatı, 2002;
3. K. Musahmetulı, *Mıñ Bır Maqal*, Almatı, 1995;
4. Ä. Qurışjanulı, *Eski Türki Halıqtarınıñ Atalı Sözderi men Maqal-Mätelderi jäne Körkem Ädebiyet Şıǵarmalarınan Alınǵan Üzindiler*, Almatı, 2001.
5. A. Qabilbekov, *Qazaq Maqal-Mätelderi*, Şımkent, 2008;

Kazak atasözleri ile ilgili çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bağımsızlıktan sonraki süreçte, Kazak Türkçesinin önceki acıklı durumundan kurtularak gitgide önemini arttırdığı gerçeğini gözler önüne alırsak, gelecekte bu konuda çok daha yetkin ve özgün çalışmaların hazırlanabileceğinden umut ediyoruz.

2.4.4. Türkiye’de Kazak Atasözleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkiye sınırları kapsamında Kazak atasözleri üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmı doktora ve yüksek lisans tezlerinden oluşmaktadır. Bunun dışında birkaç bilimsel makale ve bir Kazakça-Türkçe atasözleri sözlüğü bulunmaktadır. Öncelikle yapılan çalışmalardan ikisi hakkında kısa bilgi verip diğer çalışmaları yayın tarihine göre sıralamakla yetineceğiz.

Sözü edilmesi gereken çalışmalardan biri Uğur Gürsu’ya aittir. Gürsu’nun 2009’da hazırladığı *Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi* konulu doktora tezi, Kazak atasözleri üzerine yapılmış olan en kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışmadır. Bu çalışma dört ana bölümden oluşup, kendi içinde birkaç alt bölümlere ayrılmıştır. Yazar, çalışmasında 10.000 Kazak atasözünü 15 konu başlığı altında anlam ve dilbilgisi

bakımından ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Çalışmanın Sözlük bölümünde 10.000 atasözünün Türkiye Türkçesine aktarmalarıyla birlikte bazı atasözlerinin kısa açıklamalarına yer verilmiştir.

Zeyneş İsmail ve Muhittin Gümüş tarafından 1995 yılında hazırlanan *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri* adlı sözlükte 5.000'e yakın atasözü bulunmaktadır. Çalışmanın adı "Türkçe açıklamalı" denilse de, içeriği arasında bir tutarsızlık vardır. Çünkü kitapta yer alan Kazak atasözlerinin "Türkçe açıklamaları" değil, Türkiye Türkçesine aktarması yapılmıştır. Kanaatimce, bu çalışma bir karşılaştırmalı sözlük çalışmasından daha çok bir aktarma çalışması değerindedir.

Bu iki çalışma dışında yapılan diğer çalışmaları yayın tarihlerine göre şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Amanjolov, Altay Sarenulı, *Ortak Asil Miras The Common Noble Inheritance*, Trabzon, Karadeniz Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 1994.
2. Doğu, Mahmut, *Kazak Türkçesi'nde Atasözleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
3. Doğan, Oğuz, *Kazak, Nogay ve Kırım Çöl Türkçesi'ndeki Atasözleri ve Bunların Şive ve Ağız Yönünden Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
4. Zhussupova, Lyazzat, *Kazakça Atasözleri, Deyimler ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
5. Biray, Nergis, "Türkiye'ye Yerleşen Afganistan Kazaklarından Derlenmiş Tekerleme, Bilmece ve Ata Sözleri", *Millî Folklor Dergisi*, 2002.
6. Culfayeva, Halide Daşdan, *Kazak Türkçesi'nde Atasözleri ve Deyimler (Metin-Tercüme-İndeks)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2004.
7. Mert, Osman, "Kazak Türkçesinde Hayvan Adları İle Kurulan Atasözleri", *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu*, Almatı, 2007.

8. İbragim, Damira, “Garibnâme’nin Bazı Beyitleriyle Anlam Benzerliği Bulunan Kazak Atasözleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008.
9. Göztaş, Gülbeyaz, *Kazak Atasözlerinde Zamanlar*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2011.
10. Gürsu, Uğur, “Kazak Türkçesindeki Atasözleriyle İlgili Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2011.
11. Şahin, Hatice, “Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2013.
12. Akçalı, Berrin, “Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki İyi ve Kötü Kavramların Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2013.

2.5. Atasözü ve Maqal-Mätellerin Özellikleri

Türkiye Türkçesindeki atasözleri ve Kazak Türkçesindeki maqal-mätellere özgü genel özellikleri kısa maddeler şeklinde vermekle yetineceğiz. Kavramsal ve biçimsel özellikleri üzerinde durulmayacaktır. Çünkü daha önce atasözleri ve maqal-mäteller üzerine yapılan çalışmalarda⁹⁷ bu konuyla ilgili geniş ve ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda yer alan bilgilere bakıldığında, Türkiye Türkçesindeki atasözleri ve Kazak Türkçesindeki maqal-mäteller arasında kavramsal ve biçimsel özellikler bulunsa da, genel özellikleri arasında herhangi bir fark bulunmadığı görülmüştür. Çünkü her iki dilde, yüzyıllar içinde oluşan bütün ses ve biçim değişimlerine karşın pek çok sözcük, deyim ve atasözü, Türkçenin özünde, en eski söz varlığında bulunan öğelerin tanıkları⁹⁸ olarak yaşamaktadır. Bundan dolayı atasözü ve maqal-mätellerin genel özellikleri ayrı değil, aynı maddeler hâlinde verilecektir.

⁹⁷Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi almak için; Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin kavramsal ve biçimsel özellikleri için Ömer Asım Aksoy’un *Atasözleri Sözlüğü* (1988) ve Aydın Oy’un *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* (1972) eserlerine; Kazak Türkçesindeki maqal-mätellerin kavramsal ve biçimsel özellikleri için Äbduäli Qaydar’ın *Halıq Danalığı* (2004) adlı çalışmasına, Emine Atmaca’nın “Kazak Türkçesinde Maqal-Mäteller Ve “Dil” Organ Adıyla Kurulmuş Makallar” makalesine (2013) ve Uğur Gürsu’nun *Kazak Türkçesi’ndeki ve Türkiye Türkçesi’ndeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi* (2009) adlı doktora tezine bakabilirsiniz.

⁹⁸ Aksan, D. (2002). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 143.

Her atasözü yüzyıllar boyu karşılaşılan olaylardan, edinilen deneyimlerden ve uzun gözlemlerden sonra varılan sonuçları sonraki kuşaklara aktarmak için en geçerli yöntemle, en etkili ve en özlü bir anlatımla ifade etme ihtiyacı sonucu doğmuştur. Atasözlerindeki düşünce yoğunluğunun nedeni de bu özelliklerden kaynaklanmaktadır.

Bu kısa tanımdan hareketle atasözlerinin genel özellikleri şöyle sıralanabilir:

- a. Anonim; halkın ortak malıdır;
- b. Yüzyılları bulan uzun deneme-yanılma ve gözlemlerden sonra oluşmuştur;
- c. Genel bir yargı ya da mutlaka uyulması gereken bir kural veya öğüt taşır;
- d. Kısa ve özlü bir anlatıma sahiptir;
- e. Akılda kolay tutulmak, anlatımı etkili kılmak ve kulağa hoş gelmek için söz sanatları bakımından oldukça zengindir;
- f. Yükleme söylenmemiş eksiltile cümle özelliği taşıyan ve temsili atasözleri dışında her atasözü mutlak bir cümledir;
- g. Kalıplaşmış sözlerdir, varyantları dışında hiçbir atasözünün sözcükleri ve söz dizimi değiştirilemez.⁹⁹

⁹⁹ Aksan, D. (1987). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 155.

3. ATASÖZLERİNİN ANLAM VE YAPI AÇISINDAN İNCELENMESİ

- 3.1. Kaz. :** **Аға алдында пейіліңді көрсет,**
Іні алдында мейіріңді көрсет.¹⁰⁰
Ağa aldında peyiliñdi körset,
İni aldında meyiriñdi körset.
- TT :** Küçüğe merhamet et, büyüğe itaat et.¹⁰¹
 Küçüklere “oğul” de, şefkat eyle;
 Ululara “ata” de, hürmet eyle.¹⁰²
- Anlamı :** “Büyüklerle karşı iltifatlı ol, küçüklere karşı şefkatli ol.”

Sevgi ve saygının vurgulandığı bu atasözü; insanın kendisinden küçüklere şefkatle yaklaşarak iyilikseverliğini göstermesi, büyüklerle ise saygıda kusur etmemesi gerektiğini anlatmaktadır.

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *ağa-ağabey* ve *ini-küçük erkek kardeş* terimleri, Türkiye Türkçesi ikinci atasözünde ise *oğul* ve *ata* terimleri yer almıştır; ancak Kazak atasözünde kullanılan *ağa* ve *ini* terimleri, temel anlamlarından çıkarak Türkiye Türkçesi atasözünde geçen *küçükler*, *büyükler* gibi daha geniş kapsamlı anlamlarda kullanılmıştır.

Ağa aldında peyiliñdi körset; ini aldında meyiriñdi körset.
 1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. nesne – 3. yüklem 4. yer t-sı – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Küçüğe merhamet et, büyüğe itaat et.
 1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem – 3. yer t-sı – 4. yüklem
--------------------	---

¹⁰⁰ Smaylov, A.T. (2002). *Qazaqtıñ Maqal-Mätelderi*. Almatı: Köşpendiler Yayınevi, 185.

¹⁰¹ Albayrak, 2009, 686.

¹⁰² Albayrak, 2009, 687.

Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine göre	Fiil cümlesi
Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.2. Kaz. : **Ағаға қарап іні өсер, апаға қарап сіңлі өсер.**¹⁰³

Ağağa qarap ini öser, aпаға qarap siñli öser.

TT : Küçük kalkar, büyüğe bakar.¹⁰⁴

Ön tekerlek nereye gitse, art tekerlek de oraya gider.¹⁰⁵

Anlamı : “Ağabeye bakar, erkek kardeş büyür;
ablaya bakar, kız kardeş büyür.”

Bir yol tutma anlamını bildiren bu atasözünde çocukların iyi bir gözlemci ve taklitçi oldukları vurgulanmaktadır. Dolayısıyla büyüklerden, özellikle anne ve babalarından gördüklerini ve duyduklarını tekrar etmeye çalışırlar.¹⁰⁶ Sahneye koyar; başarılı bir şekilde oynarlar. Bu oyunlar, öğrendiklerini pekiştirmede büyük katkı sağlar;¹⁰⁷ görgülü, terbiyeli ve ahlaklı nesillerin yetişmesinde büyüklerin, özellikle anne babaların yeri çok önemlidir. Çünkü büyükler nasıl bir yaşayış yolu tutmuşlarsa, çocuklar da aynı yolu izlerler.¹⁰⁸

İki farklı anlamda kullanılan bu atasözünde *ağabey*, *erkek kardeş*, *abla* ve *kız kardeş* terimlerinin karşılıkları olup, yakın akrabalık bildiren *ağa*, *ini*, *apa* ve *siñli* terimleri yer almaktadır. Atasözünün Türkiye Türkçesinde anlamca örtüşen “Ön tekerlek nereye gitse, art tekerlek de oraya gider.” atasözünde yer alan *ön tekerlek* kelime grubu Kazak atasözünde geçen *ağa* ve *apa* terimlerinin işlevini üstlenirken, *art tekerlek* ise *ini* ve *siñli* terimlerinin görevlerini karşılamaktadır. Gördüğümüz gibi Türkiye Türkçesi atasözlerinde herhangi bir akrabalık bildiren bir terim kullanılmamıştır; ancak *ağa*, *apa*, *ini* ve *siñli* terimlerinin işlevlerini karşılayan *ön tekerlek* ve *art tekerlek* kelime grupları, bir kavramı doğrudan doğruya değil,

¹⁰³ Qaydar, 2004, 161.

¹⁰⁴ Albayrak, 2009, 687.

¹⁰⁵ Albayrak, 2009, 750; Pala, İ. (2013). *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 243; Yurtbaşı, 1996, 193.

¹⁰⁶ Qaydar, 2004, 162.

¹⁰⁷ Emir, S. (1969). *Atasözleri ve Vecizelerin Açıklamaları*. İstanbul: Yenilik Basımevi, 43.

¹⁰⁸ Aksoy, Ö. A., v.d. (1988). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları, 160.

onunla ilgili olan bir başka kavram aracıyla anlatma sanatı olarak bilinen birer ad aktarması¹⁰⁹ (mecaz-ı mürsel)dır.

“Ön tekerlek nereye gitse, art tekerlek de oradan gider.” atasözünün Kazak Türkçesinde “Arbanıñ aldınğı döñgelegi qayda barsa, artqı döñgelegi de sonda baradı.¹¹⁰” veya “Aldınğı arba qayda barsa, soñğı arba da sonda baradı.¹¹¹” gibi hem anlamca hem de yapıca örtüşen varyantları da bulunmaktadır.

Ağağa qarap₁ ini₂ öser,₃ apağa qarap₄ siñli öser.₅ 6

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem 4. zarf – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Arabanın ön tekerleği₁ nereden geçerse,₂ art tekerleği₃ de oradan geçer.₄

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yer t-sı – 4. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Küçük kalkar,₁ büyüğe bakar.₂ 3 4

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. yer t-sı – 4.yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

¹⁰⁹ Aksan, 2006, 99-100.

¹¹⁰ Aqqozin, M. (1990). *Qazaq Maqal-Mätelderi Kazahskie Poslovitsı i Pogovorki*. Almatı: Qazaqstan Basımevi, 64.

¹¹¹ Aqqozin, 1990, 64.

3.3. Kaz. : **Ағадан – ақыл, ападан – өнеге.**¹¹²

Ağadan – aqıl, apadan – önege.

TT : Küçük kalkar, büyüğe bakar.

Ön tekerlek nereye gitse, art tekerlek de oraya gider.

Anlamı : “Ağabeyden akıl (öğüt), abladan örnek.”

Kazak kültüründe küçük erkek ve kız kardeşler, ağabey ve ablalarını bir hayat öğretmeni kabul ederek onları bilgi kaynağı ve akıl, fikir veren hocaları olarak görürler.¹¹³ Dolayısıyla küçük erkek kardeşlerine akıl, fikir, öğüt vererek mertliği, cesareti ve dürüstlüğü aşılayıp en doğru yolu göstermek, ağabeylerine düşen ulu bir görev ise; küçük kız kardeşlerine kendi davranışlarıyla örnek olarak güzel ahlaklı, namuslu ve ev işlerinde becerikli olmayı öğretmek de ablalarına düşen kaçınılmaz büyük bir görevdir. Şunu da belirtmeliyiz ki “Ağabey erkek kardeşinden, ablası ise kız kardeşinden sorumludur¹¹⁴” şeklinde ayrı ayrı söylenmesinin sebebi de cinsiyet farklılıkları (kadın, erkek) dikkate alınarak önem verilmesindedir.

Atasözünde Türkçe karşılıkları *ağabey* ve *abla* olup yakın akrabalık bildiren *ağa* ve *ini* terimleri bulunmaktadır.

Ağadan – aqıl, apadan – önege.
1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. edilgen özne – 3. yer t-sı 4. edilgen özne
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Türkiye Türkçesi atasözlerinin söz dizimsel incelemeleri için 2. maddeye bakınız.

¹¹² Qaydar, 2004, 162.

¹¹³ Qaydar, 2004, 162.

¹¹⁴ Qaydar, 2004, 162.

3.4. Kaz. : **Ағадан қалғанды іні киіп өсер,
Ападан қалғанды сіңлі киіп өсер,
Көргендерін бойына түйіп өсер.**¹¹⁵

*Ağadan qalğandı ini kiyip öser,
Apadan qalğandı siñli kiyip öser,
Körgenderin boyına tüyip öser.*

TT : Küçük kalkar, büyüğe bakar.
Ön tekerlek nereye giderse, art tekerlek de oraya gider.

Anlamı : “Ağabeyden kalan gömleği erkek kardeşi giyer büyür;
Abladan kalan elbiseyi kız kardeşi giyer büyür;
Gördüklerini de beller büyür.”

Küçük erkek kardeşler ağabeylerinden kalan kıyafetleri, küçük kız kardeşler de ablalarından kalan elbiseleri nasıl giyer büyürlerse, büyüklerin yaptıklarını da kendilerine öyle örnek alır ve huy edinmeye çalışırlar.

Atasözünün geniş açıklaması için 2. maddeye bakınız.

Kazak atasözünde *ağabey*, *erkek kardeş*, *abla* ve *kız kardeş* anlamlarına gelip yakın akrabalık bildiren *ağa*, *ini*, *apa* ve *siñli* terimleri kullanılmıştır.

Ağadan qalğandı ini kiyip öser,
1 2 3

Apadan qalğandı siñli kiyip öser,
4 5 6

Körgenderin boyına tüyip öser.
7 8

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem – 4. zarf 5. özne – 6. yüklem – 7. zarf – 8. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Türkiye Türkçesi atasözlerinin söz dizimsel incelemeleri için 2. maddeye bakınız.

¹¹⁵ Smaylova, 2002, 77.

3.5. Kaz. : **Ағайын бір өліде, бір тіріде керек.**¹¹⁶

Ağayın bir ölide, bir tiride kerek.

TT : İnsan insana gerek olur, iki serçeden börek olur.¹¹⁷

Anlamı : “Kardeş bir ölümdе, bir hayatta gerek.”

Günlük yaşamda iş yoğunluğu, bitmek bilmeyen ev işleri ve çoluk çocukla ilgilenme gibi çeşitli nedenlerden dolayı birbirleriyle fazla görüşemeyen akraba ve kardeşler, şu iki durumda mutlaka bir araya gelirler: Biri istişare, dayanışma ve yardımlaşma gerektiren önemli bir iş çıktığında, diğeri ise yakınlarından biri öldüğündedir.¹¹⁸ Bu iki durum; Kazak kültüründe akraba ve kardeşler arasında hiçbir mazeret, bahane kabul etmeyen ve kaçınılması mümkün olmayan durumlardır. Söz gelimi, “Düğüne gitmeyebilirsin ama ölüme (başsağlığı için) mutlaka gitmelisin!” anlamında kullanılan *Toydan qalsañ qal, biraq ölimnen qalma!*¹¹⁹ sözünde de belirtildiği gibi, insan baş sağlığı dilemeye mutlaka gitmelidir. Çünkü söz konusu durumlar her insanın başına gelebilecek durumlardır.

Akraba ve kardeşlerin kötü günlerde birbirlerine yardım etmeleri gerektiği anlatılırken kullanılan bu atasözünde, yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılıkları *kardeş* ve *akraba* olan *ağayın* sözü yer almıştır.

Ağayın bir ölide, bir tiride kerek.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemının türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemının yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

İnsan insana gerek olur, iki serçeden börek olur.
1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem 4. yer t-sı – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle

¹¹⁶ Qaydar, 2004, 163.

¹¹⁷ Albayrak, 2009, 555.

¹¹⁸ Qaydar, 2004, 163.

¹¹⁹ Niyazbekov, 1992, 46.

Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.6. Kaz. :** **Ағайын жазаға қиса да, өлімге қимайды.**¹²⁰
Ağayın jazağa qiysa da, ölimge qiymaydı.
- TT :** Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.¹²¹
 Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş.¹²²
- Anlamı :** “Akraba (kardeş) akrabaya (kardeşe) ceza verir ancak canlarına kıyamazlar.”

Atasözünün anlamı büyük bilim adamı Äbduäli Qaydar'ın eserinde “Aralarında akrabalık veya kardeşlik bağı bulunan kimseler birbirlerine kin besler, büyük kötülükler yapar ve kendi aralarında kavga eder, hatta birbirlerini ağır bir şekilde de cezalandırır fakat hiçbir zaman canlarına kıyamazlar. Çünkü içlerindeki kardeşlik, akrabalık duyguları -birbirlerini ne kadar yaralasa da- öldürmelerine izin vermez.”¹²³ şeklinde ifade edilmektedir. Atasözü ve deyimler deyince ilk akla gelen isimlerden biri olan Ömer Asım Aksoy ise “Kimi zaman kişi, kardeşine büyük kötülükler yapar. Ama o kötülüğün kardeşini mahva götürmekte olduğunu görünce pişmanlık duyar ve yaptığını düzeltecek davranışlarla yardımına koşar.”¹²⁴ şeklinde açıklamaktadır. Görüldüğü gibi her iki bilim adamının görüşleri aynı noktada birleşmektedir.

Kardeş ve akrabalar arasındaki kırıngılığın sona ermesi üzerine söylenen Kazak atasözünde yer alan *ağayın* sözü hem *akraba* hem de *kardeş* gibi kapsamlı anlamlarda kullanılırken, Türkiye Türkçesi atasözünde geçen *kardeş* sözcüğü temel anlamda kullanılmaktadır.

Ağayın jazağa qiysa da, ölimge qiymaydı.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri

1. özne – 2. zarf – 3. yüklem

¹²⁰ Qaydar, 2004, 163; Kenjeahmetulı, S. (2003). *Tuwıstıq Atawlar Sırı*. Almatı: Ana Tili Basımevi, 5.

¹²¹ Aksoy, 1988, 344; Pala, 2013, 185; Yalınkılıç, İ. (2001). *Atasözleri*. İstanbul: Feza Gazetecilik AŞ BaskıTesisleri, 202.

¹²² Aksoy, 1988, 344; Pala, 2013, 185; Yalınkılıç, 2001, 202.

¹²³ Qaydar, 2004, 163.

¹²⁴ Aksoy, 1988, 344.

Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Kardeş₁ kardeşi₂ bıçaklamış₃, dönmüş₄, yine₅ kucaklamış₆.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem 4. yüklem – 5. zarf – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.7. Kaz. :** **Ағайынның азары болса да, безері болмайды.**¹²⁵
Ağayınınñ azarı bolsa da, bezeri bolmaydı.
- TT :** Kardeşim olsun da kanlım olsun.¹²⁶
 Kardeş kardeşin etini yer, kemiğini bir araya koyar.¹²⁷
- Anlamı :** “Kardeşler (akrabalar) küsüşür ama birbirinden asla vazgeçmezler.”

Atasözünün temel konusu, bağlılıktır. Aralarında akrabalık veya kardeşlik bağı olan kimseler tartışır, küsüşür hatta kavga da eder fakat birbirlerinden asla vazgeçmezler.¹²⁸ Çünkü akraba ve kardeşler iyilikte veya kötülükte yine karşılaşır görüşürler.

Bu atasözünde de yer almış olan *ağayın* sözcüğü bir önceki atasözünde de olduğu gibi hem *akraba* hem de *kardeş* anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi atasözünde ise aynı manayı karşılayan soya dayalı akrabalık¹²⁹ terimlerinden *kardeş* sözcüğü kullanılmıştır.

¹²⁵ Qaydar, 2004, 164.

¹²⁶ Aksoy, 1988, 344; Tülbentçi, F. F. (1963). *Türk Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 237; Yurtbaşı, 1996, 15.

¹²⁷ Albayrak, 2009, 599; Yurtbaşı, 1996, 14.

¹²⁸ Adambaev, B. (1976). *Halıq Danalığı*. Almatı: Mektep Basımevi, 43.

¹²⁹ Balaman, A. R. (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 11.

Ağayının azarı 1 bolsa da, bezeri bolmaydı.

Cümlenin öğeleri	1. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

“Kendisine çok büyük kötülük de yapsa, insan kardeşinden vazgeçmez. Çünkü kardeş, sırası gelince, eski yaptıklarını unutturacak kadar büyük yardımda ve iyilikte bulunur.¹³⁰ Demek ki kardeşler ne kadar kavga etseler de aralarında kopmaz bir bağ bulunur.¹³¹” şeklinde açıklanıp Kazak atasözüyle anlamca örtüşen “Kardeşim olsun da kanlım olsun.” ve “Kardeş kardeşin etini yer, kemiğini bir araya koyar.” atasözlerinin cümle tahlilleri aşağıda verilmiştir:

Kardeşim 1 olsun 2 da kanlım 3 olsun. 4

Cümlenin öğeleri	1.nesne – 2.yüklem – 3.nesne – 4.yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kardeş 1 kardeşin etini 2 yer, 3 kemiğini 4 bir araya 5 koyar. 6

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem 4. nesne – 5. yer t-sı – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

¹³⁰ Aksoy, 1988, 344.

¹³¹ Yurtbaşı, 1996, 14.

Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemine göre	Fiil cümlesi
Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.9. Kaz. : **Ағайынның алтын сарайынан,
Анамның жыртық лашығы артық.**¹³⁵

*Ağayınnıñ altın sarayınan,
Anamnıñ jırtıq laşıǵı artıq.*

TT : Elin helvasından anamın herlesi iyidir.¹³⁶
Elin billur sarayından bizim tavhanemiz yeğdir.¹³⁷
Elin kâşanesinden bizim viranemiz yeğdir.¹³⁸

Anlamı : “Akrabanın altın sarayından anamın barakası yeğdir.”

Bu atasözü, dünyada insan için en rahat yaşayacağı yer kendi vatanı, kendi evi ve anasının yanıdır. Bunun yanı sıra insan başkalarının malına göz dikmemeli, kendi elindekilerle yetinmeyi bilmelidir gibi anlamları içeren hem gerçek hem mecaz ifadeli bir sözdür. Teşbih yoluyla kurulmuş¹³⁹ “Ana gibi yâr, vatan gibi diyâr olmaz.” örneğinde de belirtildiği gibi Türk kültüründe annenin ve vatanın yeri ayrıdır. Ayrıca insanın, açgözlülükle çoğaltma hırsına yenik düşmeyerek kanaatli davranması¹⁴⁰ gerektiğini de vurgulayan ders verici bir atasözüdür.

Ana sözü iki atasözünde de kullanılırken, Kazak atasözünde geçen *ağayın* teriminin işlevini Türkiye Türkçesi atasözünde *el* sözcüğü karşılamaktadır. Ancak Kazak Türkçesi varyantındaki *ağayın* sözcüğü, bir akrabalık isim bildiren terim olarak yer almışsa da, Türkiye Türkçesi atasözünde geçen *el* anlamında kullanılmıştır.

Ağayınnıñ altın sarayınan anamnıñ jırtıq laşıǵı artıq.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri

1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem

¹³⁵ Smaylov, 2002, 77; Aqqozin, 1990, 112.

¹³⁶ Albayrak, 2009, 410.

¹³⁷ Albayrak, 2009, 409.

¹³⁸ Albayrak, 2009, 411.

¹³⁹ Soykut, İ.H. (1974). *Türk Atalar Sözü Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları, 59.

¹⁴⁰ Ğabdullin, M. (1996). *Qazaq Halqınıñ Awız Ädebiyeti*. (Dördüncü Baskı). Almatı: Sanat Basımevi, 88.

Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemine türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Elin helvasından anamın herlesi iyidir.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemine türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.10. Kaz. : **Ағайынның ұрысы – торқаның жыртысы.**¹⁴¹

Ağayınnıñ urısı – torqanıñ jırtısı.

TT : Kardeş kavgası, parmak kınası.¹⁴²

Anlamı : “Akraba kavgası, ipek kumaş kuruyuncaya kadar sürer.”

Akrabaların ya da kardeşlerin birbirleriyle kavgası uzun sürmez, gelip geçicidir. Birbirlerine olan dargınlık, Kazak atasözünde belirtildiği gibi yıkandıktan sonra çabuk kuruyan ipek kumaş gibi¹⁴³, çok kısa sürer ve unutulur. Oysaki Türkiye Türkçesi atasözünde, kardeş kavgasının kısa sürmesinin parmak kınasına benzetilmesi, yanlış bir benzetmedir. Çünkü sürülen kına derinin altına yerleşir ve tamamen çıkması iki-üç ayı bulur. Bu kadar uzun süre küs kalındığında ise aralarında gergin bir hava esmeye başlar ve zaten kopmaya yüz tutan kardeşlik ve akrabalık bağları da koparak iletişimin kesilmesine yol açar. Bu kadar uzun zaman dargın kalmanın dinimiz açısından da tasvip edilmediğini Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: “Bir müslümanın, din kardeşini üç gün üç geceden fazla terk edip küs durması, helâl değildir.”¹⁴⁴ Dolayısıyla bu benzetmenin yerinde bir benzetme olmadığı kanısındayım.

¹⁴¹ Barjaşın, A. (1923). *Mıñ BİR Maqal*, Mäskew: Milletler Komiserliği'ne Bağlı Künşığıs Basımevi, 30; Qaydar, 2004, 164; A. Baytursınulu atındağı Til Bilimi İnstitutı. (1999). *Qazaq Tiliniñ Sözdigi*. Almatı: Dayk-Press Basımevi, 264.

¹⁴² Albayrak, 2009, 599.

¹⁴³ Qaydar, 2004, 164.

¹⁴⁴ Suad, A. (2011). *Hız. Muhammed'den (s.a.v.) Hayat Dersleri*. Ankara: Tutku Yayınevi, 113.

Kardeş ve akrabalar arasında çıkan anlaşmazlıkların uzun sürmeyeceği anlatılırken söylenen sözdür. Kazak atasözündeki akrabalık bildiren *ağayın* terimi hem *akraba* hem *kardeş* anlamlarında kullanılırken, Türkiye Türkçesi atasözlerinde kullanılan *kardeş* terimi sözlük anlamında kullanılmıştır.

Ağayının urısı – torqanın jirtısı.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kardeş kavgası, parmak kınası.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.11. Kaz. : **Ағайының барда “дұшпаным жоқ” деме,**
Абысының барда “күндесім* жоқ” деме.¹⁴⁵

Ağayının barda “duşpanım joq” deme,
Abısınıñ barda “kündesim joq” deme.

TT : Düşmanın yoksa, kardeşin de mi yok?¹⁴⁶
Kazanırsan dost kazan, düşmanı anan da doğurur.¹⁴⁷
Sen dost kazan, düşman ocağın başından çıkar.¹⁴⁸
Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz.¹⁴⁹
Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açar.¹⁵⁰

* Bir kocanın, bir diğer karısını çekemeyip her fırsatta kavga çıkaran kinci karılarından her birine verilen sıfat görevinde bir addır.

¹⁴⁵ Smaylov, 2002, 87.

¹⁴⁶ Albayrak, 2009, 382.

¹⁴⁷ Aksoy, 1988, 352; Albayrak, 2009, 614; Yurtbaşı, 1996, 82.

¹⁴⁸ Aksoy, 1988, 424; Albayrak, 2009, 780; Yurtbaşı, 1996, 82.

¹⁴⁹ Aksoy, 1988, 265; Albayrak, 2009, 415; Yurtbaşı, 1996, 14.

Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.¹⁵¹

Anlamı : “Akraban (kardeşin) varsa, “düşmanım yok” deme; eltin varsa, “kündesim yok” deme.”

Türk aile yaşamında tarihten günümüze kadar süregelen gelin-kaynana anlaşmazlığı artık bir gelenek haline gelmiş durumdadır. Gelinlerin kaynanaları ile sık sık sorunlar yaşadıkları gibi aynı çatı altında yaşayan eltiler arasında da bazen tatsızlıklar yaşanmaktadır. Gelin ile kaynana arasındaki sorunlar anlaşmazlıktan ortaya çıkarken, eltiler arasındaki tatsızlıklar ise birbirlerini çekememezlikten çıkmaktadır. “Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz. Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.” atasözlerinde de anlatıldığı gibi eltiler birbirleriyle kaynaşıp arkadaş olamazlar.¹⁵² Ayrıca insanın birinci derecede yakını olan kardeşinin de insana, onun kendisinden güçlü olması durumunda, düşman olabileceğini hatırlatan yerinde bir sözdür. Kısaca, sen dost kazanmanın yoluna bak, çünkü anan bile sana düşman olabilecek bir kardeş doğurur,¹⁵³ anlamında söylenen atasözleridir.

İki veya daha fazla satırdan oluşan bazı Kazak atasözlerinde verilmek istenen anlam ve anlam bütünlüğünü tam tamına sağlamak için her satırı farklı farklı Türkiye Türkçesi atasözleriyle karşılanmıştır. Örneğin, Kazak atasözünün ilk satırı “Düşmanın yoksa, kardeşin de mi yok?” ve “Kazanırsan dost kazan, düşmanı anan da doğurur.” atasözleriyle karşılanırken, ikinci satırın anlamı “Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz.”, “Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açar.” ve “Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.” atasözleriyle verilmiştir.

Kazak atasözünde akrabalık bildiren iki isim yer almıştır. Ancak bunlardan *elti* sözcüğünün karşılığı olan *abısın* terimi, yakın akrabalık bildiren bir isim olmadığından üzerinde durulmayacaktır. Yakın akrabalığı bildiren *ağayın* sözü ise atasözünde hem *akraba* hem de *kardeş* anlamlarında kullanılmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Kazak atasözünün anlam bütünlüğünü tam sağlamak için Türkiye Türkçesinde birkaç atasözü birlikte kullanıldığı için her atasözünde yer alan yakın akrabalık bildiren isimlerin tümü üzerinde durulacaktır. Türkiye Türkçesi atasözlerinde akrabalık bildiren beş isim bulunmaktadır: *Kardeş*, *ana*, *elti*, *görümc*

¹⁵⁰ Aksoy, 1988, 265; Albayrak, 2009, 415; Yurtbaşı, 1996, 14.

¹⁵¹ Aksoy, 1988, 377; Albayrak, 2009, 676; Yurtbaşı, 1996, 15.

¹⁵² Aksoy, 1988, 265; Albayrak, 2009, 676; Yurtbaşı, 1996, 15.

¹⁵³ Aksoy, 1988, 352.

ve *kuma*. Ancak bunlardan yakın akrabalığı bildirip, çekirdek aile¹⁵⁴ mensuplarından olan *kardeş* ve *ana* terimleridir. Görüldüğü gibi iki dilde de manaları aynı olan *ağayın-kardeş* ve *ana-ana* isimleri kullanılmıştır.

Ağayınıñ₁ barda “duşpanım joq”₂ deme,₃

Abısınıñ₄ barda “küñdesim joq”₅ deme.₆

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. nesne – 3. yüklem
	4. zarf – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Düşmanın₁ yoksa, kardeşin₂ de mi yok?₃

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Soru cümlesi

Kazanırsan₁ dost kazan, düşmanı₂ anan₃ da doğurur.₄

Cümlelerin öğeleri	1. cümle dışı öge – 2. nesne - 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

¹⁵⁴ Balaman, 2002, 24.

- 3.12. Kaz.** : **Ағайын тату болса – ат көп,**
Абысын тату болса – ас көп.¹⁵⁵
Ağayın tatuw bolsa – at köp,
Abısın tatuw bolsa – as köp.
- TT** : Dirlik nerede, devlet orada.¹⁵⁶
 Dirlik olmayan yerde, varlık olmaz.¹⁵⁷
 Nerde birlik, orda dirlik.¹⁵⁸
- Anlamı** : “Akrabalar (kardeşler) iyi geçinirlerse, at çok olur;
 eltiler iyi geçinirlerse, aş çok olur.”

Temel anlamı dayanışma olan bu atasözü, barış ve beraberlik içinde yaşayan akraba ve kardeşlerin ne maddi ne de manevi sıkıntı çekeceklerini anlatmaktadır. Yani aralarında duygu ve düşünce birliği bulunan insanlar, dirlik ve düzenlik içinde yaşarlar. Çünkü birlikten dirlik doğar. Dirlik; güç kuvvet ve varlık demektir. Varlık ise bir eli yağda, bir eli balda yaşamak demektir.

Birlik ve dayanışma içinde yaşamamanın gerekliliği ve önemi anlatılırken kullanılan didaktik değere sahip bir atasözüdür.

Kazak atasözünde akrabalık bildirip Türkçe karşılıkları *akraba*, *kardeş* ve *elti* olan *ağayın* ve *abısın* isimleri geçmektedir. Fakat *abısın-elti* sözcüğü yakın akrabalık ifade eden bir terim değildir. Türkiye Türkçesi atasözlerinde ise akrabalık bildiren her hangi bir terim kullanılmamıştır.

Ağayın tatuw bolsa – at köp, abısın tatuw bolsa – as köp.
 1 2 3 4 5 6

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem 4. zarf – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

¹⁵⁵ Turmanjanov, Ö. (1997). *Qazaq Maqal-Mätelderi*. (Üçüncü Baskı). Almatı: Ana Tili Yayınevi, 9.

¹⁵⁶ Aksoy, 1988, 243; Albayrak, 2009, 357.

¹⁵⁷ Yurtbaşı, 1996, 37.

¹⁵⁸ Yurtbaşı, 1996, 37.

Dirlik nerede, devlet orada.
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Dirlik olmayan yerde, varlık olmaz.
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Nerde birlik, orda dirlik.
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1.zarf – 2.yer t-sı – 3.özne
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.13. Kaz. : **Aғам – алғанша, жеңгем – жегенше.**¹⁵⁹

Ağam – alğanşa, jeñgem – jegenşe.

TT : Abdalın dostluğu köy görününceye kadardır.¹⁶⁰

Abdalın karnı doyunca, gözü pabucundadır.¹⁶¹

Anlamı : “Ağabeyim alıncaya kadar, yengem de yiyinceye kadar.”

Bu atasözü; ağabey, yenge, kardeş, akraba ve kim olursa olsun, kendisinden yardım beklediği birine “soylusun, boylusun” diye dil döküp¹⁶² yaltaklanır veya

¹⁵⁹ Qaydar, 2004, 165.

¹⁶⁰ Aksoy, 1988, 106; Albayrak, 2009, 84.

¹⁶¹ Aksoy, 1988, 106; Albayrak, 2009, 85; Pala, 2013, 2.

¹⁶² Aksoy, 1988, 372.

maddî çıkar endişesiyle küçük manevî fedakârlıklarda bulunarak¹⁶³ o kişiden umduklarını elde ettikten sonra bir daha arayıp sormayan; işleri biter bitmez selamı sabahı kesen, çıkarlarını ön planda tutan çıkarıcı, menfaatçi kimselerin dostluk ve arkadaşlıklarını belirtmek üzere söylenen atasözüdür.

Bayağı kişilerin kurduğu ilişkinin sığ ve geçici olduğunu vurgulayan Kazak atasözünde yer alan *ağa-ağabey* sözü yakın akrabalık bildirirken, *jeñge-yenge* sözü ikinci derece akrabalık bildirmektedir. Türkiye Türkçesindeki atasözünde ise bir akrabalık bildiren isim yer almamaktadır. *Ağa* ve *jeñge* terimlerinin üstlendiği görevi *dilenci kılıklı, üstü başı perişan kimse*¹⁶⁴ anlamında kullanılan *abdal* ismi karşılamaktadır.

Ağam – alğanşa, jeñgem – jegenşe.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. özne – 4. zarf
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Abdalın dostluğu köy görününceye kadardır.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Abdalın karnı doyunca, gözü pabucundadır.

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yüklemnin türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

¹⁶³ Yalınkılıç, 2001, 227.

¹⁶⁴ Türl Dil Kurumu. (2009). *Türkçe Sözlük*. (Onuncu Baskı). Ankara: TDK, 2.

3.15 Kaz. : **Аға ішкен бұлақтан іні де су ішер.**¹⁶⁷

Ağa işken bulaqтан ini de suw ішер.

TT : Küçük kalkar, büyüğe bakar.

Arabanın ön tekerleği nereden geçerse,
art tekerleği de oradan geçer.

Ön tekerlek nereye giderse, art tekerlek de oraya gider.

Büyük karga nasıl öterse, küçük karga da öyle öter.

Anlamı : “Ağabeyin su içtiği pınardan küçük kardeş de su içer.”

Atasözlerinin açıklaması için 2. maddeye bakınız.

Ağa işken bulaqтан ini de suw ішер.

Cümlelerin öğeleri

1. yer t-sı – 2. özne – 3. nesne – 4. yüklem

Yapısına göre

Basit cümle

Yükleminin türüne göre

Fiil cümlesi

Yükleminin yerine göre

Kurallı cümle

Anlamına göre

Olumlu cümle

Türkiye Türkçesi atasözlerinin söz dizimsel incelemeleri için 2. maddeye bakınız.

3.16 Kaz. : **Ағаң кімді алса, жеңгең – сол.**¹⁶⁸

Ağañ kimdi alsa, jeñgeñ – sol.

TT : Kızın kimi severse, güveyin odur;
oğlun kimi alırsa, gelinin odur.¹⁶⁹

Anlamı : “Ağabeyin kimi alırsa, yengen odur.”

İnsan değiştiremeyeceği bazı kural ve hakikatleri kabullenmesi gerekir.

Kazak atasözünde yer alan *ağa-ağabey* ve *jeñge-yenge* isimlerinden ancak *ağa* ismi yakın akrabalığı bildirirken Türkiye Türkçesi atasözünde geçen *kız*, *güvey*, *oğul* ve *gelin* isimlerinden *kız* ve *oğul* isimleri yakın akrabalık bildirmektedir.

Ağañ kimdi alsa, jeñgeñ – sol.

¹⁶⁷ Barjaqsın, 1923, 30.

¹⁶⁸ Barjaqsın, 1923, 23.

¹⁶⁹ Tokgöz, Z. (2005). *Türk Atasözlerinden Seçmeler*. İstanbul: Kervan Yayınları, 91; Yurtbaşı, 100.

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kızın kimi severse, güveyin odur; oğlun kimi alırsa, gelinin odur.
 1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem 4. zarf – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.17. Kaz. : **Адам атаны жұмақтан шығарған – Хауа ана,
Жұмаққа кіргізген де – Хауа ана.**¹⁷⁰

*Adam atanı jumaqтан şığarğan – Hawa ana,
Jumaqqa kirgizgen de – Hawa ana.*

TT : Kocasını vezir eden de rezil eden de karısıdır.¹⁷¹
Kadın kocasını isterse vezir, isterse rezil eder.¹⁷²
Kocasını cennete de cehenneme de sokan karısıdır.¹⁷³

Anlamı : “Hz. Ademi cennetten çıkaran da Hz. Havva anadır;
cennete sokan da Hz. Havva anadır.”

Bir erkeğin başarılı olmasında veya toplumdan dışlanmasında kadının rolü büyüktür.¹⁷⁴ Akıllı ve tutumlu kadın kocasının saygınlığını da mal varlığını da artırır. Oynak ve tutumsuz kadın da kocasını toplum içinde küçük düşürür; yoksulluğa sürükler.¹⁷⁵ Yani hanımı kendisine destek olan bir erkek mutlu ve

¹⁷⁰ Aštenova, J. (2011). *Qazınalı Öñtüstik*, XXVIII Cilt. Almatı: Nurlı Alem Kitabevi, 11; Nısanbayev, Ä. (Editör). (1995). *Abaydın Düniyetanımı men Filosoñıyası*. Almatı: Ğılım Basımevi, 89.

¹⁷¹ Aksoy, 1988, 366

¹⁷² Aksoy, 1988, 340.

¹⁷³ Yurtbaşı, 1996, 100.

¹⁷⁴ Yalınkılıç, 2001, 199.

¹⁷⁵ Aksoy, 1988, 340.

sağlıklıdır, ona göre verimli olur. Aksi takdirde kadınla uğraşmak ve onun tesirinde işler yapmaktan dolayı herkese rezil olur.

Kocasının başarılı olması için karısına düşen görevin önemi ve büyüklüğünü anlatmak üzere söylenen atasözleridir. Kazak atasözünde, Hz. Adem (a.s.) ile Hz. Havva (a.s.) validemizin şeytanın vesvesesiyle cennetten çıkarıldıkları olayı hatırlatan telmih sanatı kullanılmıştır.

Kazak atasözünde *ata* ve *ana* gibi yakın akrabalık bildiren iki isim kullanılmıştır.

Adam atanı jumaqтан şığarған – Hawa ana,

Jumaqqa kirgizgen de – Hawa ana.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne 4.yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kocasını vezir eden de rezil eden de karısıdır.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kocasını cennete de cehenneme de sokan karısıdır.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.18. Kaz.** : **Адам болатын бала алысқа қарайды.**¹⁷⁶
Adam bolatın bala alısqa qaraydı.
- TT** : Adam olacak çocuk bakışından bellidir.¹⁷⁷
- Anlamı** : “Adam olacak çocuk uzağa bakar.”

Prof. Dr. Äbduäli Qaydar, insan çocukken ne ise büyüdüğünde de odur anlamına gelen bu atasözüne “çocuğun, zamanını sadece oyun oynamakla geçirmeyip, ‘yarın neler olacak, gelecekte neler bekliyor’ gibi olumlu düşüncelerle meşgul olması, onun gelecekte iyi bir insan olacağını belirtisidir¹⁷⁸” şeklinde açıklama yapmıştır. Çocuğun, çocukluk dönemindeki karakterinin yetişkinlik çağına da aynı kalacağı¹⁷⁹ anlamını aktaran bu sözler, çocuklara ilişkin gözlemlerin sonucunda geleceğe yönelik bir kestirme özelliği taşımaktadır.

İki atasözünde de yakın akrabalık bildiren insanın ciğer paresi *bala*, yani *çocuk* ismi yer almıştır.

Adam bolatın₁ bala₂ alısqa qaraydı.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemının türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemının yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Adam olacak₁ çocuk₂ bakışından₃ bellidir.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemının türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemının yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

¹⁷⁶ Aqqozin, 1990, 64; Qaydar, 2004, 169.

¹⁷⁷ Yurtbaşı, 1996, 64.

¹⁷⁸ Qaydar, 2004, 169.

¹⁷⁹ Karadağ, Ö. (2013). Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk. *Millî Folklor Dergisi*, 98 (2), 109-124.

3.19. Kaz. : (Адам) болар бала боғынан.¹⁸⁰
(Adam) bolar bala boğınan.

TT : Adam olacak çocuk bokundan bellidir.¹⁸¹

Anlamı : “(Adam) olacak çocuk bokundan (bellidir).”

İnsanların yeni başladıkları işte başarı gösterip gösteremeyecekleri daha ilk davranışlarından belli olur. İşe gönülsüz başlayan kişiden başarı umulmaz. Nitekim çocukların küçük yaşlardaki tutumları da ileride nasıl birer insan olacaklarına dair ipuçları verir.¹⁸²

Kişiler hakkında geleceğe yönelik tahminlerde kullanılan her iki atasözünde yakın akrabalık bildiren *çocuk* ismi yer almıştır.

Adam₁ bolar bala₂ boğınan.

Cümlenin ögeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Adam₁ olacak çocuk₂ bokundan₃ bellidir.

Cümlenin ögeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.20. Kaz. : Адам болатын бала кісілікке үйір,
Адам болмайтын бала ішімдікке үйір.¹⁸³
Adam bolatın bala kisilikke üyir,
Adam bolmaytın bala işimdikke üyir.

¹⁸⁰ Aştenova, 2011, 43.

¹⁸¹ Albayrak, 2009, 99.

¹⁸² Pala, 2013, 8.

¹⁸³ Qabılbekov, A. (2008). *Qazaq Maqal-Mätelderi*. Şimkent: Juldız Basımevi, 69.

- TT** : Koç olacak kuzu gider, koçun yanına yatar.¹⁸⁴
- Anlamı** : “Adam olacak çocuk misafirperver olur,
adam olmayacak çocuk da içkisever olur.”

Bir tarafıyla külfet fakat asıl yanıyla bir nimet olan misafir, “Uğurlu konuk gelirse, koyun ikiz kuzular...” anlamına gelen “Quttı qonaq kelse, qoy egiz tabadı...”¹⁸⁵ atasözünde de belirtildiği gibi, kendi kısmetiyle gelir. Ama bu atasözünde, misafirin kısmeti değil, kendisi bir “ayaklı” haber kaynağı olarak ele alınmıştır. Çünkü eskiden Kazak kültüründe, ailenin çocukları da gelen misafir veya misafirlerle birlikte aynı sofrada otururlardı.¹⁸⁶ Bunun nedeni de misafir uzaktan ve yabancı bir ortamdan geldiği için taze haberler getirir;¹⁸⁷ görüp duyduklarını, olup bitenleri anlatırdı. Bunların dışında tarihte yaşanan önemli olaylar ile iz bırakan büyüklerin hayatlarından örnekler verip öğretici hikayeler anlatır ve konuyla ilgili kendi yorum ve fikirlerini de, çocukların anlayabileceği sade bir dille, ortaya dökerdi. Böylece etrafında oturan çocukları dış dünyadan ve tarihî olaylardan haberdar etmiş olurdu. Ayrıca çocukların fikirlerini alarak onların da konuya muhatap olmalarını teşvik eder ve kalabalık önünde konuşma korkusu olan çocukların fobilerini gidermede karınca kararınca katkıda bulunarak onların da güzel ve etkili konuşmalarını sağlamış olurdu.

Neticede çocuklar evimize gelen misafirlerle güzel vakit geçirmekle sevgiyi, insanlarla iletişim kurmayı, misafirperverliği, büyüklere saygıda kusur etmemeyi ve herşeyden önce çocuk eğitiminde başta gelen hususlardan edep ve güzel ahlakı öğrenmiş olurlar.

Aksi takdirde evlerine gelen misafirlere saygı göstermeyip onlara karşı tavır takınarak burnunun dikine giden ve fırsat bulur bulmaz hemen dışarı fırlayıp, sokaklarda aylak aylak, kafa kıyak gezen çocuklar, yukarıda anlattığımız misafirlerin “manevi” kısmetlerinden mahrum kalırlar ve bu tür nesillerin, hayattaki birçok şeyi belirleyecek olan dünyaya bakış açıları daralır, hatta körelir.

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılığı *çocuk* olan *bala* sözcüğü yer alırken, Türkiye Türkçesi atasözünde akrabalık bildiren herhangi bir

¹⁸⁴ Albayrak, 2009, 651.

¹⁸⁵ Barjaqsın, 1923, 33.

¹⁸⁶ Divaev, A. (1992). *Tartuw*. Almatı: Ana Tili Basımevi, 186.

¹⁸⁷ Qaydar, 2004, 169.

isim kullanılmamıştır. Oysaki *çocuk* sözcüğünün görevini *kuzu* sözü üstlenmiş bulunmaktadır.

Adam bolatın bala kisilikke üyir,
1 2 3

Adam bolmaytın bala işimdikke üyir.
4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem 4. özne – 5. yer t-sı – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Koç olacak kuzu gider, koçun yanına yatar.
1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. yer t-sı – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.21. Kaz. : **Ажалды ана жеңеді; ана жеңбесе, бала жеңеді.**¹⁸⁸

Ajaldı ana jeñedi; ana jeñbese, bala jeñedi.

TT : Doğuran avrat, Azrail'i yenmiş.¹⁸⁹

Anlamı : “Ecelin üstesinden ana gelir; ana gelmezse, çocuk gelir.”

Bir annenin, doğum süreci sırasında çektiği acıları anlatmaya kelimelerin gücü yetmez. Çünkü bir kadın için dünyaya çocuk getirmek, ölümü tatmak kadar zor bir süreçtir. Şayet doğuran kadın ölmemişse eceli –Azrail'i– yenmiş sayılır. Ancak maalesef doğum yapan kimi anneler, dokuz ay on gün cefa çekerek karınlarında taşıdıkları bebeği eline alıp koklama, şefkâtle emzirme ve ciğer

¹⁸⁸ Qaydar, 2004, 175.

¹⁸⁹ Albayrak, 2009, 361; Yurtbaşı, 1996, 95.

pâresine sevgiyle sarılma gibi mutlulukları yaşayamadan doğum esnasında hayatlarını yitirirler.

Annelerin, her türlü acı ve sıkıntının üstesinden gelebilecek büyük bir güce sahip olduklarını, çocukların ise annelerinin ulaştığı başarıyı devam ettirebileceklerini belirtmek üzere kullanılan atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılıkları *anne* ve *çocuk* olan *ana* ve *bala* terimleri yer almıştır.

Ajaldı ana jeñedi; ana jeñbese, bala jeñedi.

Cümlenin öğeleri	1. nesne – 2. özne – 3. yüklem 4. zarf – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Doğuran avrat, Azrail'i yenmiş.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.22. Kaz.** : **Ай көрмесе, ағайын жат;
Жыл көрмесе, жекжат жат.**¹⁹⁰
Ay körmese, ağayın jat; jıl körmese, jekjat jat.
- TT** : Akraba gelmeye gelmeye yad olur,
yad gele gele akraba olur.¹⁹¹
Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.¹⁹²
- Anlamı** : “Kardeşler (bir) ay görüşmezse yad olurlar,
Hısım akrabalar (bir) yıl görüşmezse yad olurlar.”

¹⁹⁰ Qaydar, 2004, 179.

¹⁹¹ Yurtbaşı, 1996, 14.

¹⁹² Aksoy, 1988, 293; Albayrak, 2009, 484; Pala, 2013, 128; Yalınkılıç, 2001, 142.

Türk kültüründe, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan kimselerin –kardeş ve hısım akrabaların– akrabalık görevlerinden biri, belirli aralıkla karşılıklı ziyaretlerde bulunarak hal hatır sormak, birbirlerini yoklamaktır. Bu tür karşılıklı ziyaretler araya soğukluk girip akrabalık bağı kopmasını önler ve ilişkiyi pekiştirir. Bilakis kardeş ve akraba ziyaretleri hep ihmal edilip sadece telefonla görüşmek akrabalık açıdan reva görülmez. Çünkü herhangi bir teknolojik cihaz aracılığı ile görüşmek, yüz yüze görüşmenin, sarılmanın tadı ve şadını yaşatamaz. Sonuçta eski bağlar kertilir ve kopmaya yüz tutar.

Kardeş ve akraba ziyaretlerinin ihmal edilmemesi gerektiği anlatılırken kullanılan Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılığı *kardeş* ve *akraba* olan *ağayın* terimi kullanılmıştır. Ancak *ağayın* sözcüğü, atasözünde sadece *kardeş* anlamında değil, yakın akrabalığın tümünü kapsayacak geniş anlamda kullanılmıştır.

Ay körmese, ağayın jat, jıl körmese, jekjat jat.

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem 4. zarf – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Akraba gelmeye gelmeye yad olur, yad gele gele akraba olur.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3.yüklem 4. özne – 5. zarf – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3.yüklem
------------------	----------------------------------

Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.23. Kaz. : **Алдырған атасының қойынын ашады.**¹⁹³

Aldırğan atasınıñ qoyının aşadı.

TT : Yitiği olan anasının koynunu arar.¹⁹⁴

Yitiren, koynunda arar.¹⁹⁵

Anlamı : “Çaldıran, babasının (atasının) koynunu arar.”

Yitik sahibi; kayıp ya da çalınan malını bulabilmek için her yeri didik didik arar: Hatta kendi yakınları ve anne babasının da üstünü başını arar. Yani insanın, yeri geldiğinde en yakınlarından bile şüphelenmesinin yanlış ve yersiz olmadığını belirtmek üzere söylenen sözdür.

Her iki atasözü de hem semantik hem sentaktik bakımdan örtüşmektedir. Ancak Türkiye Türkçesindeki varyantı ilk şeklini korurken Kazak varyantı zamanla kelime değişikliğine uğramış ve *ana* sözcüğü yerini *ata* sözcüğüne bırakmıştır. Çünkü bu söz, *Divanü Lûgat-it-Türk'te* “Yitüklîğ anası koyun açar¹⁹⁶” şeklinde geçmektedir.

Tarihi çok eskilere dayanan bu atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *ata* ve *ana* terimleri yer almıştır. Kazak atasözünde geçen *ata* sözcüğü *baba* anlamında kullanılmıştır.

Aldırğan atasınıñ qoyının aşadı.

1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

¹⁹³ Barjaşın, 1923, 38.

¹⁹⁴ İlhan, N. (2008). Divanü Lûgat'it Türk'ten Gaziantep Ağzına Atasözleri. *Akpınar Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. 18 (1-2), 4-10.

¹⁹⁵ Albayrak, 2009, 898.

¹⁹⁶ İlhan, 2008, 4-10.

Yitiği olan anasının koynunu arar.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3.yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemının türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemının yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.24. Kaz. : **Алдыға келсе, атаңның құнын кеш(ір).**¹⁹⁷

Aldıña kelse, atañnıñ qunın keş(ir).

TT : Ayağı ile gelene ölüm olmaz.¹⁹⁸

Aman diyene kılıç kalkmaz.¹⁹⁹

Eğilen baş kesilmez.²⁰⁰

Anlamı : “Özür dilerse, babanın hakkını bile bağışla.”

Yiğitliğinize, mertliğinize güvenerek teslim olan kişi size sığınıyor; canının da sizin tarafınızdan korunmasını istiyor demektir. Böyle bir durumda ona kötülük yapmak ya da onu öldürmek doğru değildir. Aksi bir tavır insanlık dışı bir hareket olur, meğer ki sığınan kişi düşman bile olsa. Bize teslim olan, hatasını anlayıp af dileyen, bize sığınan kişi bağışlanmalıdır. Bu davranış Türk-İslâm geleneğinin önemli bir kuralıdır.

Kazak Türklerinde bir insan öldürüldüğünde, katilin maktulün ailesine kan parası vermesi gerekir. Atasözünde kan parası ödeme geleneğine atıfta bulunulmuştur.²⁰¹

Kendi kusurunu anlayıp özür dileyen ve büyüklüğüne sığınan kişi affedilmelidir. Ayrıca kişi, mertliğine sığınıp teslim olan düşmanın canına kıymamalıdır.²⁰² İnsanın merhametli ve bağışlayıcı olması gerektiğini vurgulayan Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılığı *baba* olan *ata* ismi kullanılmıştır.

¹⁹⁷ Qaydar, 2004, 188.

¹⁹⁸ Yurtbaşı, 1996, 34.

¹⁹⁹ Aksoy, 1988, 146; Çobanoğlu, 2004, 81; Yurtbaşı, 1996, 34.

²⁰⁰ Aksoy, 1988, 257; Çobanoğlu, 2004, 231; Yurtbaşı, 1996, 35.

²⁰¹ Gürsu, U. (2009). *Kazak Türkçesi'ndeki ve Türkiye Türkçesi'ndeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 534.

²⁰² Aksoy, 1988, 144.

Aldırna kelse, atañnıñ qunın keş(ir).

1 2 3

Cümlenin ögeleri	1. zarf – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Ayağı ile gelene ölüm olmaz.

1 2

Cümlenin ögeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

.Aman diyene kılıç kalkmaz.

1 2 3

Cümlenin ögeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Eğilen baş kesilmez.

1 2

Cümlenin ögeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

- 3.25. Kaz.** : **Алты аға бірігіп, әке болмас;
Жеті жеңге бірігіп, ана болмас.**²⁰³
*Altı ağa birigip, äke bolmas,
Jeti jeñge birigip, ana bolmas.*
- TT** : Ana baba rüşvetsiz dosttur.²⁰⁴
İnsana ata ana gibi yâr olmaz.²⁰⁵
- Anlamı** : “Altı ağabeyin varsa da babanın yerini, yedi yengen varsa da annenin yerini tutamazlar.”

Anne ve babaların yerini kimsenin tutamadığı gibi, çocuklar da ana babalarından gördüğü sevgi ve şefkati başkalarından, hatta öz kardeşlerinden bile göremezler. Bir insan için yapılabilecek en büyük fedakarlık ancak bir ana baba tarafından gerçekleştirilir.

Anne ve babaların değerini anlatmak için kullanılan atasözlerinde; Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılıkları *anne*, *baba* ve *ağabey* olan *ana*, *äke* ve *ağa* sözcükleri yer alırken, Türkiye Türkçesi atasözlerinde *ana* ve *baba* terimleri kullanılmıştır.

Altı ağa birigip, äke bolmas, jeti jeñge birigip, ana bolmas.
1 2 3 4 5 6

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem 4. özne – 5. zarf – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Ana baba rüşvetsiz dosttur.
1 2

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi

²⁰³ Aştenova, 2011, 21.

²⁰⁴ Tokgöz, 2005, 16; Yurtbaşı, 1996, 24.

²⁰⁵ Yurtbaşı, 1996, 25.

Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

İnsana ata ana gibi yâr olmaz.

1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

- 3.26. Kaz. :** **Алыстағы ағайыннан алдыңдағы көршің артық.**²⁰⁶
Alıstağı aǵayınnan aldındaǵı körşiñ artıq.
- TT :** – Anan atan kim? – Yakın komşu.²⁰⁷
- Anlamı :** “Uzaktaki akrabandan yanındaki komşun iyidir.”

Türk toplum hayatında komşuluğun yeri ve hakkı büyüktür. Komşu demek adeta yakın akraba demektir. Yan yana bulunduğumuz bu kişiler uzakta oturan yakın akraba ve kardeşlerimizden bize daha yakındırlar. “Hayırlı komşu, hayırsız akrabadan iyidir²⁰⁸” sözünde de belirtildiği gibi, iyi komşu daima bir nimettir. En ufaklık ihtiyaçlar için bile komşular sık sık birbirlerine yardımcı olur, ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar. Çünkü her zaman birbirlerine muhtaçtırlar. Komşumuzun derdi, derdimizdir; namusu, namusumuzdur.²⁰⁹ Bunun içindir ki aile büyüklerimize gösterdiğimiz sevgi ve saygıyı komşularımıza da göstermek zorundayız. Geleneklerimiz bunu öngörür.²¹⁰

Komşuların değerleri anlatılırken kullanılan Kazak atasözünde yer alan *aǵayın* sözü hem *akraba* hem de *kardeş* gibi kapsamlı anlamlarda kullanılmıştır. Türkiye Türkçesi atasözünde ise yakın akrabalık bildiren *ana* ve *ata* isimleri yer almıştır.

Alıstağı aǵayınnan aldındaǵı körşiñ artıq.

1 2 3

²⁰⁶ Aştenova, 2011, 20.

²⁰⁷ Kuşçu, Ü., Kuşçu, H. (1999). *Altın Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 47; Yurtbaşı, 1996, 158.

²⁰⁸ Yurtbaşı, 1996, 158.

²⁰⁹ Pala, 2013, 204.

²¹⁰ Kuşçu, Ü., Kuşçu, H, 1999, 47.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

– Anan atan kim? (1. cümle)
1 2

– Yakın komşu. (2. cümle)
1

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem (1. cümle) 1. yüklem (2. cümle)
Yapısına göre	İkisi de basit cümle
Yükleminin türüne göre	İkisi de isim cümlesi
Yükleminin yerine göre	İkisi de kurallı cümle
Anlamına göre	1. Soru cümlesi 2. Eksilteli cümle

- 3.27. Kaz.** : **Анадан артық дос бар ма,**
Ашудан артық қас бар ма?!²¹¹
Anadan artıq dos bar ma, aşuwdan artıq qas bar ma?!
- TT** : Ana gibi yâr olmaz.²¹²
Ana baba rüşvetsiz dosttur.²¹³
İnsana ata ana gibi yâr olmaz.²¹⁴
Öfkeyle kalkan zararlar (ziyanlar) oturur.²¹⁵
- Anlamı** : “Ana gibi dost, öfke gibi düşman olmaz.”

İnsanlar içinde anamız kadar bize candan bağlı dost yoktur.²¹⁶ Çünkü annelerin evlatlarına yandığı kadar hiç kimse bir diğerine yanamaz. Her türlü zor şartlar altında en fazla özveriyi anneler gösterir.²¹⁷

²¹¹ Aştenova, 2011, 21.

²¹² Aksoy, 1988, 145; Pala, 2013, 23.

²¹³ Yurtbaşı, 1996, 24.

²¹⁴ Yurtbaşı, 1996, 25.

²¹⁵ Aksoy, 1988, 405; Yurtbaşı, 1996, 187.

²¹⁶ Aksoy, 1988, 145.

²¹⁷ Pala, 2013, 23.

İnsanlar, öfkeli anlarında sağlıklı düşünemez ve davranışlarını kontrol edemezler. Öfke ile yapılan bir taşkınlığın nasıl kötü sonuçlar doğurabileceği o anda kestirilemez. Ancak sonunda, öfkeli zamanda yapılan her şeyin zararlı olduğu görülür. Oysa öfkesine hakim olan kişi, savaşta düşmanını öldüren askerden daha başarılı ve kahraman sayılır.²¹⁸

Kazak atasözünde, görüldüğü gibi tezat sanatı kullanılarak iki farklı tema ele alınmıştır. Dolayısıyla verilmek istenen anlam ve anlam bütünlüğünü tam tamına sağlayabilmek için Kazak atasözünün her satırı farklı farklı Türkiye Türkçesi atasözleriyle karşılanmıştır. Örneğin, Kazak atasözünün ilk satırı “Ana gibi yâr olmaz. Ana baba rüşvetsiz dosttur.” ve “İnsana ata ana gibi yâr olmaz.” sözleriyle karşılanırken, ikinci satırın anlamı “Öfkeyle kalkan zararlar oturur.” atasözüyle tamamlanmıştır.

İnsan için en yakın varlığın analar, en zararlı davranışın da öfke olduğunu anlatan Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *ana* terimi kullanılırken, Kazak atasözünün ilk satırını karşılayan Türkiye Türkçesi atasözlerinde *ana*, *ata* ve *baba* isimleri yer almıştır.

Anadan artıq dos bar ma, aşuwdan artıq qas bar ma?!
 1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Soru cümle

Ana gibi yâr olmaz.
 1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

2. ve 3. atasözlerinin söz dizimsel incelemeleri için 25. maddeye bakınız.

²¹⁸ Pala, 2013, 238.

Ana hakkı, Tanrı hakkı.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.29. Kaz. :** **Анасы жұқалап нан жапса, баласы бұтарлап асайды.**²²³
Anası juqalap nan japsa, balası butarlap asaydı.
- TT :** Analık usta, yumağı ufak yapar;
 çocuklar usta, ekmeği çiftte kapar.²²⁴
 Anası kurnaz, yufka yapar; oğlu tetik, çift (çift) kapar.²²⁵
- Anlamı :** “Annesi ekmeği ince yapar, çocuğu tıka basa yer.”

Bir nesneyi paylaştıran kişi, eşitlik ilkesini gözetlemekle birlikte payları beklenenden daha az ölçüde dağıtmaya çalışırsa da, paydan yararlanacak olanlar yine eşit olarak daha çok pay alma yolunu bulurlar.²²⁶

Uyanık, açıkgoz kimselerin başkalarının yaptığı işlerden ne yapar eder kendilerine pay çıkarabileceğini anlatan her iki atasözünde yakın akrabalık bildiren *ana* ve *çocuk* isimleri yer almaktadır.

Anası juqalap nan japsa, balası butarlap asaydı.
1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. zarf – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

²²³ Oñdasınov, N. (1997). *Şıǵıs Halıqtarınıñ Maqal-Mätelderi*. Orazaliyeva, G. (Editör). Almatı: Qazaqstan Yayınevi, 43.

²²⁴ Aksoy, 1988, 146.

²²⁵ Yurtbaşı, 1996, 166.

²²⁶ Aksoy, 1988, 146

Analık usta, yumağı ufak yapar; çocuklar usta, ekmeği çifte kapar.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. yüklem – 3. nesne – 4. zarf 5. yüklem – 6. özne – 7. yüklem 8. nesne – 9. zarf – 10. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.30. Kaz.** : **Анасы (енесі) тепкен құлынның еті ауырмас.**²²⁷
Anası (enesi) tepken qulınnıñ eti awırmaz.
- TT** : Anasının bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez).²²⁸
- Anlamı** : “Anasının tekme attığı kulunun canı acımaz.”

Hayvanlar ve özellikle kümes hayvanları yavrularını korumak ve büyütme için onları kanatları altına alıp korurlar. Bu durumda yavruların üzerine basmış olurlar. Ancak bu hareket yavruları ne incitir ne de öldürür. Çünkü annelik şefkati onlara zarar gelmesini önler.

Annelerimiz bizim en yakın dostlarımızdır. Nitekim biz küçükken onların şefkatli kollarında barınmışızdır. O hâlde annelerin çocukları için yaptıkları her ne kadar kötü görünse de mutlaka onların iyiliği içindir. Azarlamak, bir şeyden men etmek, yasaklamak vs. hareketler bu türdendir.²²⁹

Çocuğun iyiliği için onu inciten annenin durumu üzerine söylenen söylenen her iki atasözünde yakın akrabalık bildiren *ana* ismi yer almıştır.

Anası (enesi) tepken qulınnıñ eti awırmaz.

1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi

²²⁷ Aştenova, 2011, 54; Barjaqsin, 1923, 32; Qaydar, 2004, 283

²²⁸ Aksoy, 1988, 147; Albayrak, 2009, 157; Pala, 2013, 23; Yurtbaşı, 1996, 24.

²²⁹ Pala, 2013, 23.

Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Anasının bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez).
 1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

- 3.31. Kaz.** : **Анасын көріп, қызын ал; аяғын көріп, асын іш.**²³⁰
Anasın körip, qızın al; ayağın körip, asın iş.
- TT** : Anasına bak, kızını al; kenarına bak, bezini al.²³¹
- Anlamı** : “Anasını gör, kızını al; tabağını gör, aşını ye.”

Kızın değeri ve geleceği için anne en somut ölçüdür. Annenin konuşması, tutumu, temizliği, yuvasına ve çoluk çocuğuna bağlılığı kızının geleceğini ve gerçek değerini gözler önüne serer. Çünkü o kızı dünyaya getiren, canını kanını veren annedir. Kız, annenin genlerini taşıdığı için yaratılış özelliklerini annesinden alır. Bir kızı fikirleriyle, hayat anlayışıyla donatan, kimlik kazandıran da annedir. Annenin eğitimiyle yetişen kızın alışkanlıkları, dünya görüşü, hayattan beklentileri anne gibi olacaktır. Bu nedenle kızın değerini anlamak için annesine bakmak gerekir. Ancak günümüzün eğitim dünyası birçok şey gibi bu ölçüyü de değiştirdi.

Ayrıca bir annenin ve bir kızın temizliği, mutfağından ve kullandıkları kap kacaklardan da anlaşılabilir. Eğer yemek konulan tabaklar kirli olursa, misafir tiksindir ve hatta yemeğin temiz ve sağlıklı olduğundan da şüphe duyar. Bu da o evde yaşayan kadınların temizliğe ne kadar önem verdiklerini gösterir. Tıpkı bir kumaşın niteliklerini öğrenmek için kenarına bakmak gerektiği gibi.

Her varlığın kendine göre aranan bir özelliği ve bu özelliğin derecesini ölçmenin de bir yolu olduğunu vurgulayan her iki atasözü de hem anlamca hem yapıca örtüşmektedir. Atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *ana* ve *kız* isimleri kullanılmıştır.

²³⁰ Qaydar, 2004, 194.

²³¹ Aksoy, 1988, 147; Albayrak, 2009, 159; Pala, 2013, 23.

Anasın körip, qızın al; ayağın körip, asın iş.

Cümlelerin öğeleri	1.zarf – 2. nesne – 3. yüklem 4. zarf – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Anasına bak, kızını al; kenarına bak, bezini al.

Cümlelerin öğeleri	1.zarf – 2. yüklem – 3. nesne – 4. yüklem 5. zarf – 6. yüklem – 7. nesne – 8. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.32. Kaz. : **Апама да барайын, тайымды да үйретейін.**²³²

Apama da barayın, tayımdı da üyreteyin.

TT : Hem dayıma giderim hem tayımı otlatırım.²³³

Anlamı : “Hem ablama gideyim hem de tayımı eğiteyim.”

Biriyle bir görüşme yapmaya gidip bu seyahatı sırasında başka bir işi de gerçekleştirip, birden fazla yararlı sonuç elde etmek. “Bir taşla iki kuş vurmak.” ve “Hem ziyaret hem ticaret” sözlerinde de belirtildiği gibi bir girişimde iki işi birden sonuca bağlamaktır.

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip *abla* anlamına gelen *apa* ismi kullanılırken, Türkiye Türkçesi atasözünde ikinci derece akrabalık bildiren *dayı* sözcüğü yer almıştır.

Apama da barayın, tayımdı da üyreteyin.

²³² Qaydar, 2004, 196.

²³³ Albayrak, 2009, 511.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2.yüklem– 3.nesne–4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Hem dayıma₁ giderim₂ hem tayımı₃ otlatırım₄.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem – 3.nesne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.33. Kaz. : **Апасы киген сәукелені (тонды) сиңлісі де киеді.**²³⁴

Apası kigen sâwkeleni (tondı) siñlisi de kiyedi.

TT : Arabanın ön tekerleği nereden geçerse,
art tekerleği de oradan geçer.
Ön tekerlek nereye giderse, art tekerlek de oraya gider.

Anlamı : “Ablasının taktığı sâwkeleyi” (giydiği kürkü) kız kardeşi
de takar (giyer).”

Her insan gerek yetişme çağında, gerekse daha sonraki dönemlerde birtakım kişileri kendisine rehber ve örnek edinir. Örnek alınan kişi hangi davranışları benimsemişse, örnek alanlar da onun izinden giderler. Bu benzeyiş ve rehberlik, kalıcı durumlar ortaya koyar, huy ve alışkanlıkların edinilmesinde yardımcı olur.²³⁵

Rehber ve örnek kişilere uyanların onlar gibi olduklarına ve olacaklarına işaret için söylenen atasözünde yakın akrabalık bildirip *abla* ve *kız kardeş* anlamlarına gelen *apa* ve *siñli* isimleri yer almıştır.

Atasözünün geniş açıklaması için 2-3 maddelere bakınız.

²³⁴ Aqqozin, 1990, 65; Aştenova, 2011, 21.

²³⁵ Pala, 2013, 243.

Apası kigen säwkeleni (tondı) siñlisi de kiyedi.

1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. nesne – 2. özne– 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Türkiye Türkçesi atasözlerinin söz dizimsel incelemeleri için 2. maddeye bakınız.

3.34. Kaz. : **Асыққан қыз байға жарымас.**²³⁶

Asıqqan qız bayğa jarımas.

TT : İven kız (acele eden) ere varmaz,
varsa bile (dahi) baht bulmaz.²³⁷
Acele ile menzil alınmaz.²³⁸

Anlamı : “Acele eden kız sürekli koca değiştirir.”

Acele ile yapılan işler ya eksik ya da hatalı olur. İnsanlar telaş ve acele ile yaptıkları işlerde başarı elde edemezler. İyice düşünmeden, koşulları dikkate almadan ve aceleyle verilmiş bir kararla bir işe girişenlerin o işten bekledikleri sonucu alamayacakları gibi,²³⁹ ivmekle de koca bulunmaz. Çünkü iven kız eşini iyi seçemeyeceği, rasgele bir kocaya varacağı için mutlu olamaz.²⁴⁰ “Asıqqan qız altı baydan şığadı”²⁴¹ (Acele eden kız altı kocadan ayrılır.) atasözü de aynı anlama gelerek tedbirsiz ve düşünülmeden yapılan işlerden beklenen sonucun alınamayacağını anlatmaktadır.

Bir işte acele etmeden, dikkat ve özen göstererek hareket edilmesi gerektiğini vurgulayan her iki atasözünde yakın akrabalık bildiren *kız* ismi kullanılmıştır.

Asıqqan qız bayğa jarımas.

1 2 3

²³⁶ Qabılbekov, 2008, 102.

²³⁷ Aksoy, 1988, 335; İzbudak, 1936, 10; Soykut, 1974, 70; Yurtbaşı, 1996, 2.

²³⁸ Aksoy, 1988, 107; Aktaş, Ş. T. (2004). *Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 61; Albayrak, 2009, 86; Pala, 2013, 3; Yalınkılıç, 2001, 11; Yıldırım, 2014, 10; Yurtbaşı, 1996, 2.

²³⁹ Yurtbaşı, 1996, 2.

²⁴⁰ Aksoy, 1988, 335.

²⁴¹ İsmail, Z., Gümüş, M. (1995). *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi, 11.

Ata dañqımen qız öter; mata dañqımen böz öter.

1 2 3 4 5 6

Cümlenin ögeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem 4. zarf – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Adım, adım arttırır; babamın adı beni sattırır.

1 2 3 4 5 6

Cümlenin ögeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem 4. özne – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

**3.36. Kaz. : Ata (äke) көрген оқ жонар,
Ана көрген тон пішер.**²⁴⁵

Ata (äke) көрген оқ жонар, ана көрген тон пішер.

**TT : Oğlan babadan (atadan) öğrenir sofra açmayı,
kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.**²⁴⁶

Anadan gören inci dizer; babadan gören sofra yazar.²⁴⁷

Kız anadan öğrenir sofra düzmeyi,
oğlan babadan öğrenir koyun yüzmeyi.²⁴⁸

Oğlan, atadan görür at oynatmasını;
kız, anadan görür sofra donatmasını.²⁴⁹

Oğlan, babadan görür (öğrenir) sofra açar;
kız, anadan görür (öğrenir) çeyiz seçer.²⁵⁰

²⁴⁵ Qaydar, 2004, 219; Barjaqsın, 1923, 28; Smaylov, 2002, 73.

²⁴⁶ Aksoy, 1988, 398; İzbudak, 1936, 20.

²⁴⁷ Aksoy, 1988, 145.

²⁴⁸ İzbudak, 1936, 20.

²⁴⁹ İzbudak, 1936, 20.

²⁵⁰ Yurtbaşı, 1996, 67.

Anlamı : “Atadan (babadan) gören ok yontar,
anadan gören kürk biçer.”

Bir ailede çocukların yetiştirilmesi için genellikle kız çocuklar için anne, erkek çocuklar için de baba örnek alınır. Erkek çocuk evin geçiminin nasıl sağlandığını ve bir ailede erkeğe düşen görevleri babasından öğrendiği gibi, kız çocuk da ev işlerinin nasıl yapıldığını ve evde kadının görevlerinin neler olduğunu annesinden öğrenir. Anne baba ne kadar başarılı ise çocukları da o denli başarılı olurlar. Eğer anne baba çocuklara iyi örnek olamamışlarsa, çocuklar da toplumda başarılı veya saygın kişiler olamazlar.²⁵¹

Çocukların terbiye hususunda söylenen bu atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *ata*, *baba*, *ana*, *oğlan* ve *kız* terimleri yer almıştır.

Ata (äke) körgen oğ jonar, ana körgen ton pişer.
1 2 3 4 5 6

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem 4. özne – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Oğlan babadan öğrenir sofra açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.
1 2 3 4 5 6 7 8

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem – 4. nesne 5. özne – 6. yer t-sı – 7. yüklem – 8. nesne
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Devrik cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

²⁵¹ Pala, 2013, 233

- 3.37. Kaz. :** **Атаға (әкеге) баланың алалығы жоқ.**²⁵²
Atağa (äkege) balanıñ alalıǵı joq.
- TT :** Beş parmağın hangisini kessen acımaz?²⁵³
 Ciğer, hepsi bir ciğer.²⁵⁴
- Anlamı :** “Baba için çocuklarının birbirinden farkı yoktur.”

İnsan çocuklarını birbirinden ayırt etmez. Bir baba ya da ana için bütün evlatları, aralarında fark olmaksızın, aynı ölçüde kıymetlidir. Hangisine bir zarar gelse, gene aynı üzüntüyü duyar.²⁵⁵

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip *baba* ve *çocuk* anlamlarına gelen *ata* (*äke*) ve *bala* terimleri kullanılmıştır.

Atağa (äkege) balanıñ alalıǵı joq.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Beş parmağın hangisini kessen acımaz?
 1 2

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Soru cümle

- 3.38. Kaz. :** **Атадан жақсы ұл туса,**
Есіктегі басыңды төрге сүйрейді;
Атадан жаман ұл туса,
Төрдегі басыңды көрге сүйрейді.²⁵⁶

²⁵² Aqgozin, 1990, 112.

²⁵³ Aksoy, 1988, 186; Albayrak, 2009, 240; Yurtbaşı, 1996, 102.

²⁵⁴ Albayrak, 2009, 290.

²⁵⁵ Aksoy, 1988, 186.

*Atadan jaqsı ul tuwsa, esiktegi basın törge süyreydi;
Atadan jaman ul tuwsa, tördegi basın körge süyreydi.*

TT : İyi evlat (ana) babasını vezir eder, kötüsü rezil eder.²⁵⁷

Anlamı : “Babadan iyi oğul doğarsa,
Eşikteki başını baş köşeye sürükler;
Babadan kötü evlat doğarsa,
Baş köşedeki başını mezara sürükler.”

Ana babaya ün kazandıran da, el içine çıkamayacak bir duruma düşüren de evlatlarının tutumudur. Çocukları akıllı, terbiyeli ve şerefli olursa, ana babanın toplum içindeki yerini her bakımdan yüceltir; akılsız, ahlaksız ve şerefsiz olursa, babayı perişan ve kepaze ederler. Dolayısıyla bir ana baba iyi evladıyla övünür; kötü evladından da utanır.²⁵⁸

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *ata-baba* ve *ul-oğul* terimleri yer alırken, Türkiye Türkçesi atasözünde *baba* ve *evlat* sözcükleri kullanılmıştır.

Atadan jaqsı₁ ul tuwsa,₂ esiktegi₃ basın₄ törge₅ süyreydi;

Atadan jaman₅ ul tuwsa,₆ tördegi₇ basın₈ körge₉ süyreydi.

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. nesne – 3. yer t-sı – 4. yüklem
	5. zarf – 6. nesne – 7. yer t-sı – 8. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

İyi evlat₁ (ana) babasını₂ vezir eder,₃ kötüsü₄ rezil eder.₅

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem
	4. özne – 5. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle

²⁵⁶ Aştenova, 2011, 27.

²⁵⁷ Albayrak, 2009, 576; Aksoy, 1988, 335; Nebi, O. (1942). *Güzel Sözler*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 57; Yurtbaşı, 1996, 66.

²⁵⁸ Aksoy, 1988, 335.

Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.39. Kaz : **Атадан (өзіңнен²⁵⁹) тумай ұл болмас,**
Сатып алмай құл болмас.²⁶⁰

Atadan tuwmay ul bolmas,

Satıp almay qul bolmas.

TT : Anadan doğmayınca, kardeş kardeş sayılmaz.²⁶¹
Çam ağacından ağıl olmaz, el çocuğundan oğul olmaz.²⁶²
Elin oğlu oğul olmaz, düştüğünde elin almaz.²⁶³

Anlamı : “Babadan (kendinden) doğmadıkça oğul oğul olmaz,
satın almadıkça köle köle olmaz.”

Her varlığın bir değeri, yeri ve özel durumu vardır. Çam ağacı dayanıksız olduğu için ağıl yapımında kullanılmadığı gibi üvey evlat da öz evlat gibi olamaz. Ayrıca eski dönemlerde hizmetçiye ihtiyaç duyulduğunda köle pazarından satın alınır ve çalıştırılırdı. Yoksa satın alınmadan kimse köle yerinde tutulamazdı. Bir şeyin benzeri, o şeyin yerini tutmaz. Her şeyin yerli yerinde kullanılması gerektiğini, ayrıca istenilen sonuca göre emek sarf etmenin ve gerekli şartları, gereçleri hazır etmenin kaçınılmazlığını vurgulamak için söylenen atasözüdür. Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *ul-oğul* ismi yer alırken Türkiye Türkçesi atasözlerinde *ana*, *kardeş*, *çocuk* ve *oğul* isimleri kullanılmıştır.

Atadan tuwmay ul bolmas, satıp almay qul bolmas.

1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. yüklem – 3. zarf – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

²⁵⁹ Barjaqsın, 1923, 27.

²⁶⁰ Qabilbekov, 2008, 79.

²⁶¹ Albayrak, 2009, 155.

²⁶² Aksoy, 1988, 216; Albayrak, 2009, 295; Pala, 2013, 69; Yurtbaşı, 1996, 65.

²⁶³ Albayrak, 2009, 411.

Anadan doğmayınca, kardeş kardeş sayılmaz.

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. nesne – 4. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Çam ağacından ağıl olmaz, el çocuğundan oğul olmaz.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem 4. yer t-sı – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Elin oğlu oğul olmaz, düştüğünde elin almaz.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. zarf – 4. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

3.40. Kaz. : **Атаның өспес ұлы өнбес дауды даулайды.**²⁶⁴

Atanıñ öspes ulı önbes dawdı dawlaydı.

TT : Onmayacak oğlan, bitmeyecek tarlaya tohum eker.²⁶⁵

Anlamı : “Atanın (babanın) onmayacak oğlu, olmayacak dava açar.”

Hayatta çalışarak başarı elde edip belli bir mevkiye gelmenin ve kendini geliştirmenin yerine yeme içme ve uyumayla gün geçirip sadece bugünüyle

²⁶⁴ Aqqozin, 1990, 114; Musahmetulı, K. (1995). *Mıñ Bir Maqal*, Almatı: Ana Tili Yayınevi, 60.

²⁶⁵ Albayrak, 2009, 736.

yaşayan kimseler ne kendisine ne de başkasına yararı olan işlerle -bilerek- uğraşırlar.

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılıkları *baba* ve *oğul* olan *ata* ve *ul* gibi iki isim yer alırken Türkiye Türkçesi atasözünde yakın akrabalık bildiren sadece *oğlan* ismi kullanılmıştır.

Atanın öspes ulı önbes dawdı dawlaydı.
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Onmayacak oğlan, bitmeyecek tarlaya tohum eker.
1 2 3 4

Cümlenin öğeleri	1.özne – 2. yer t-sı – 3. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.41. Kaz. : **Атаңа не қылсаң, балаң да соны қылар.**²⁶⁶

Ataña ne qılsañ, balañ da sonı qılar.

TT : Babana ne yaparsan, oğlundan onu görürsün.²⁶⁷

Eden bulur, inleyen ölür.²⁶⁸

Anlamı : “Babana (atana) ne yapasan, çocuğun da onu yapar.”

Anne babasına kötü davranan kimsenin kendi evlatlarından daha büyük kötülükler göreceği gibi, hiçbir kötülük de karşılıksız kalmaz. Her insan yaptığıнын cezasını ve karşılığını görecektir. Bu dünyada olmazsa ahirette olur. Ama değişmeyen bir gerçek vardır ki o da ceza ve karşılığın kaçınılmaz olduğudur.

²⁶⁶ Aştenova, 2011, 28; Smaylov, 2002, 74.

²⁶⁷ Çobanoğlu, 2004, 124.

²⁶⁸ Aksoy, 1988, 257; Albayrak, 2009, 385; Pala, 2013, 98; Yalınkılıç, 1996, 111; Yurtbaşı, 1996, 207.

Kötülükten men etmek için veya ettiğinin karşılığını gören kişiler hakkında söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *ata*, *baba*, *çocuk* ve *oğul* isimleri kullanılmıştır.

Ata₁ña ne gılsañ, bala₂ñ da sonı qılar₄.

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. nesne – 4. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Atasını tanımayanı₁, balası₂ boğar₃.

Cümlenin öğeleri	1. nesne – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Babana ne yaparsan₁, oğlundan₂ onu₃ görürsün₄.

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. yer t-sı – 3. nesne – 4. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Eden₁ bulur₂, inleyen₃ ölür₄.

Cümlenin öğeleri	1.özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.42. Kaz.** : **Атасы жаудың – баласы жау.**²⁶⁹
Atası jawdıñ – balası jaw.
- TT** : Atasına düşman olan, evladına dost olmaz.²⁷⁰
 Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz),
 (domuz [it] derisinden post olmaz).²⁷¹
- Anlamı** : “Ataları (babaları) düşman olanların,
 çocukları da düşman olurlar.”

Dostluklar çok özel ortaklıkları gerektirir. Birçok acı tatlı günleri birlikte geçirmek, iyi ve kötü günde duyguları paylaşmak, dostluğun gereğidir. Bunları birlikte yaşamayanlar dost sayılmazlar. Çeşitli nedenlerin birbirini izlemesiyle sürüp gelmiş olan eski düşmanlığın dostluğa çevrilmeyeceğini ifade eden atasözüdür.

Ezeli düşmanların barışmayacağını anlatan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *ata-baba*, *bala-çocuk* ve *evlat* isimleri kullanılmıştır.

Atası jawdıñ – balası jaw.
 1 2

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Atasına düşman olan, evladına dost olmaz.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

²⁶⁹ Turmanjanov, 1993, 94.

²⁷⁰ Albayrak, 2009, 190.

²⁷¹ Aksoy, 1988, 271.

- 3.43. Kaz. :** **Атасы қышқыл алма жесе,
баласының тісі қышиды.**²⁷²
Atası qışqıl alma jese, balasınıñ tisi qışıydı.
- TT :** Babası koruk (erik, ekşi elma) yer,
oğlunun (torununun) dişi kamaşır.²⁷³
Baba eder, oğul öder.²⁷⁴
- Anlamı :** “Babası ekşi elma yerse, oğlunun dişi kamaşır.”

Babaların yaptığı uygunsuz işler ve hatalar, çok zaman evladın yüz karası olur. Orada burada babasının ayıpları anlatılan bir oğul bundan rahatsızlık duyar. Hatta bazen bu durumun başına kakıldığı bile olur.

Babalarının yaptığı hatalar yüzünden başı eğik gezen oğullar hakkında acıma hissiyle²⁷⁵ söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *ata, baba, çocuk* ve *oğul* isimleri yer almıştır.

Atası qışqıl alma jese, balasınıñ tisi qışıydı.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1.zarf – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Babası koruk (erik, ekşi elma) yer, oğlunun (torununun) dişi kamaşır.
1 2 3 4 5

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2.nesne – 3.yüklem - 4.özne – 5. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

²⁷² Qırıñjanulı, Ä. (2001). *Eski Türki Halıqtarınıñ Atalı Sözderi men Maqal-Mätelderi jäne Körkem Ädebiyet Şıǵarmalarınan Alınǵan Üzindiler*. Almatı: Atamura Yayınevi, 277.

²⁷³ Aksoy, 1988, 173; Albayrak, 2009, 216; Pala, 2013, 41; Soykut, 1974, 233; Yalınkılıç, 2001, 50.

²⁷⁴ Aksoy, 173; Albayrak, 215.

²⁷⁵ Yalınkılıç, 2001, 50.

Baba eder, oğul öder.
 1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.44. Kaz. : **Аттан тай озады, атадан бала озады.**²⁷⁶

Attan tay ozadı, atadan bala ozadı.

TT : Tay babasını geçer.²⁷⁷

Boynuz kulağı geçer.²⁷⁸

Boynuz kulaktan sonra çıkar ama kulağı geçer.²⁷⁹

Anlamı : “Atı tay geçer; atayı (babayı) çocuk geçer.”

Çıraklar çok zaman ustalarından üstün olmak zorundadır. Sonradan yetişenler, kendilerinden önceki bütün bilgi, beceri ve tecrübeleri edindikleri için önce yetişenlerden üstün olurlar, yalını olmak zorundadırlar. Nesiller ilerledikçe gelişmenin anması da buna bağlıdır.

İyi yetişmiş insanları övmek veya başarılı eleman olmayı teşvik için söylenir. Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *ata* ve *bala* (çocuk) isimleri kullanılırken Türkiye Türkçesi ilk atasözünde sadece *baba* ismi yer almıştır.

Attan tay ozadı, atadan bala ozadı.
 1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1.yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem 4. yer t-sı – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

²⁷⁶ Aştenova, 2011, 28.

²⁷⁷ Albayrak, 2009, 824.

²⁷⁸ Pala, 2013, 60; Yalınkılıç, 2001, 70; Yıldırım, 2014, 59; Yurtbaşı, 1996, 90.

²⁷⁹ Aksoy, 1988, 205; Albayrak, 2009, 273.

Tay babasını geçer.
 1 2 3

Cümlenin öğeleri	1.özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Boynuz kulaktan sonra çıkar ama kulağı geçer.
 1 2 3 4 5

Cümlenin öğeleri	1.özne – 2. zarf – 3.yüklem – 4.nesne – 5. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.45. Kaz. : **Аш атасын (танымас) тыңдамас.**²⁸⁰

Aş atasın (tanımas) tıñdamas.

TT : Aç anansa (atansa), kaç.²⁸¹

Aç köpek fırın deler.²⁸²

Anlamı : “Aç, atasını (babasını) dinlemez.”

Aç insanlar, karınlarını doyurmak için güçlerinin yetmeyeceği sanılan işleri başarır, iyi veya kötü birçok güçlüklerin üstesinden gelirler.

Açlık, insanoğluna verilebilecek en büyük cezadır. Bunun için insanları açlıkla sınamak, onları kötü yola sevk edebilir, özellikle çalışanların maddî yönden doyurulmaları gerekir. Aksi takdirde iyilikle alamadıklarını kötülükle almaya kalkışabilirler.

İnsanların açlıkla cezalandırılmamaları veya emeklerinin karşılığını hakkıyla vermeyi tavsiye için söylenir.

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *ata* ismi yer alırken Türkiye Türkçesi ilk atasözünde *ana* ismi kullanılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesi

²⁸⁰ Aştenova, 2011, 32.

²⁸¹ Aksoy, 1988, 109; Albayrak, 2009, 89; Yurtbaşı, 1996, 4.

²⁸² Albayrak, 2009, 92; Pala, 2013, 6; Yurtbaşı, 1996, 5.

varyantında *ana* isminin *ata* ile değiştirilmesi mümkün görünmektedir. Çünkü kimi atasözlerinin birkaç kalıbı vardır. Dolayısıyla bu kalıplardan her biri ayrı ayrı atasözleri olarak tanındığından değişiklikler “donmuş olma²⁸³” kuralına aykırı sayılmaz.

Aş atasın tanımas.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Aç anansa (atansa), kaç.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1.zarf – 2. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Aç köpek fırın deler.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.46. Kaz. :** Әділет тілесе, атаңның болса да айыбын айт.²⁸⁴
Ädilet tilese atañnıñ bolsa da ayıbın ayt.
- TT :** Hak doğruya, bak doğruya.²⁸⁵
- Anlamı :** “Adalet isterlerse, babanın ayıbını da söyle.”

²⁸³ Aksoy, 1988, 19.

²⁸⁴ Aştenova, 2011, 33.

²⁸⁵ Albayrak, 2009, 496.

İnsan özünde ve sözünde doğru olmalı; yalan söylememeli, ne pahasına olursa olsun doğruluktan asla şaşmamalıdır. Gerekirse en yakınımız olan ana babamızın bile, varsa, suçu örtbas edilmeden açığa vurulmalıdır.

Yalandan sakınıp doğrudan yana olmamız gerektiğini öğütleyen atasözünde yakın akrabalık bildiren *ata* ismi yer almıştır. Ancak bu isim, *baba* anlamında kullanılmıştır.

Ädilet tilese, atañnıñ bolsa da ayıbın ayt.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Hak doğruya, bak doğruya.
1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2.yüklem – 3. yüklem – 4.yer t-sı
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Devrik cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.47. Kaz. :** **Әкесіз жетім - жарым жетім,**
Шешесіз жетім – анық жетім.²⁸⁶
Äkesiz jetim – jarım jetim,
Şeşesiz jetim – anıq jetim.
- TT :** Baba öksüzü, öksüz değil; ana öksüzü, öksüzdür.²⁸⁷
 Babasız öksüz, yarım öksüz;
 annesiz öksüz, gerçek öksüz.²⁸⁸
- Anlamı :** “Babasız öksüz yarım öksüz; anasız öksüz tam öksüzdür.”

²⁸⁶ Aqqozin, 1990, 114.

²⁸⁷ Albayrak, 2009, 215; Yurtbaşı, 1996, 25.

²⁸⁸ Soykut, 1974, 98.

Babası olmayan bir çocuk öksüz sayılmaz. Çünkü annesi onu en iyi şekilde yetiştirmek için hiçbir fedakarlıktan kaçmaz. Sevgi ve şefkatiyle baba yokluğunu hissettirmemeye çalışır. Ancak annesini kaybetmiş bir çocuk öksüz sayılır. Çünkü babalar ne kadar çalışıp çocuklarının maddi ihtiyaçlarını karşılasa bile çocuklarına, çocuk için temel ihtiyaç olan anne sevgisi ve şefkatini veremezler. Sonuçta bu duygulardan mahrum kalan çocuklar kendilerini öksüz hissederler.

Bir çocuk için anne sevgisi ve şefkatinin ne kadar önemli olduğunu vurgulayan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *anne-şеше* ve *baba-äke* isimleri yer almıştır.

Äkesiz jetim – jarim jetim, şesesiz jetim – anıq jetim.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Baba öksüzü, öksüz değil; ana öksüzü, öksüzdür.

Cümlenin öğeleri	1.özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.48. Kaz. : **Әкемді алсаң, ал, құдай, шешемді алма,
Шекпен тоқып берсе де өлмеймін ғой.**²⁸⁹

*Äkemdi alsañ, al, quday, şeşemdi alma.
Şekpen toqıp berse de ölmeymin ğoy.*

TT : Yüz koyunlu atamın kalmasındansa,
bir yüksüklü anamın kalması yeğdir.²⁹⁰

²⁸⁹ Qaydar, 2004, 220.

²⁹⁰ Albayrak, 2009, 907.

- 3.49. Kaz. :** **Әкең барда ел таны еріп жүріп,**
Атың барда жер таны желіп жүріп. ²⁹¹
Äkeñ barda el tanı körip (erip) jürip,
Atıñ barda jer tanı jelip jürip.
- ТТ :** Atın varken yol tanı, аған (itin) varken el tanı. ²⁹²
 Baban varken dost tanı, atın varken yol tanı. ²⁹³
- Анламы :** “Baban varken el tanı birlikte gezerek,
 Atın varken ülke tanı dört nala koşarak.”

İnsan yaşamın belli dönemlerinde belli fırsatlarla karşılaşır. Karşılaşılan fırsatı yakalamak, değerlendirmek kişinin aklına, iradsine biraz da yeteneğine bağlıdır. Neyin ne zaman yapılması gerektiğini idrak eden, harekete zamanında geçen kişi, işi şansa bırakmamış, içinde bulunduğu ortamın fırsatlarını iyi değerlendirmiş olur.

İnsanın, elinde bulunan olanakları zamanında değerlendirmesi, vakit geçirmeden kendine sağlam bir yer edinmesi ve iyi dostluklar kurması gerektiğini ifade eden atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *äke* ve *baba* isimleri kullanılmıştır.

Äkeñ barda el tanı körip (erip) jürip, atıñ barda jer tanı jelip jürip.
 1 2 3 4 5 6 7 8

Сүмленін өгелері	1. zarf – 2. nesne – 3. yüklem – 4. zarf 5. zarf – 6. nesne – 7. yüklem – 8. zarf
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Devrik cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Atın varken yol tanı, аған (itin) varken el tanı.
 1 2 3 4 5 6

Сүмленін өгелері	1. zarf – 2. nesne – 3. yüklem 4. zarf – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle

²⁹¹ Smaylova, 2002, 57; Qabılbekov, 2008, 79.

²⁹² Aksoy, 1988, 162; Aktaş, 2004, 121; Albayrak, 2009, 194; Yurtbaşı, 1996, 107.

²⁹³ Çobanoğlu, 2004, 124.

Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.50. Kaz.** : **Әкеңнің төріне сенбе, маңдайыңның теріне сен.**²⁹⁴
Äkeñniñ törine senbe, mañdayıñnıñ terine sen.
- TT** : Ata (baba) malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek.²⁹⁵
 Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana.²⁹⁶
- Anlamı** : “Babanın makamına güvenme, alın terine güven.”

İnsan her konuda önce Allah’a, sonra da kendine güvenmelidir. Çünkü hiçbir yardım ve destek sürekli olmaz. Gerek babasından alınan yardımlar, gerekse sahip olunan zenginlik ve mal mülk, insanı uzun süre geçindirip ayakta tutamaz. Baba malının değeri pek bilinmediği gibi hazır mal da çabuk biter. Kendini bilen, yaşama sorumluluğunu duyan akıllı insanın gerçek malı, kendi alın teriyle kazandığı maldır.

Baba malına ve namına güvenip kazanç yolunu tutmamanın yanlış olduğunu hatırlatan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *äke-baba* ismi yer almıştır. Türkiye Türkçesi ilk atasözünde geçen *ata* ismi *baba* anlamında kullanılmıştır.

Äkeñniñ törine senbe, mañdayıñnıñ terine sen.

1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem – 3. yer t-sı – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Ata (baba) malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek.

1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
--------------------	---

²⁹⁴ Qaydar, 2004, 221.

²⁹⁵ Aksoy, 1988, 159; Yurtbaşı, 1996, 24.

²⁹⁶ Yurtbaşı, 1996, 25.

Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.51. Kaz. : **Әкеңді өлтіргенге шешенді бер.**²⁹⁷

Äkeñdi öltirgenge şeşeñdi ber.

TT : Sana taş atana, sen de ekmek at.²⁹⁸

Sana taşla vurana, sen aşla (ekmekle, pamukla) vur.²⁹⁹

Sana kurşun atana, sen ekmek at.³⁰⁰

Anlamı : “Babanı öldürene anneni ver.”

Biri sana kötülük yapmaya kalktığı zaman sen ona sevgi göster, yumuşak davran ki o da utanır ve bu niyetinden vazgeçer.

“Sana taş atana, sen de ekmek at. Sana taşla vurana (dokunana), sen aşla (ekmekle, pamukla) vur.” atasözlerinin Kazak Türkçesinde de “Taspen urğandı aspen ur!” gibi hem anlamca hem de yapıca örtüşen varyantı bulunmaktadır.

Kötülük etmek isteyen birine iyilikle ve gülyüzle karşılık verilmesi gerektiğini ifade eden atasözlerinden sadece Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren isimler bulunmaktadır: Äke (baba) ve şeşe (anne).

Äkeñdi öltirgenge şeşeñdi ber.

1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Sana taş atana, sen de ekmek at.

1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1.yer t-sı – 2. özne – 3. nesne – 4. yüklem
--------------------	---

²⁹⁷ Qaydar, 2004, 221.

²⁹⁸ Albayrak, 2009, 774; Yurtbaşı, 1996, 145.

²⁹⁹ Albayrak, 2009, 774; Yurtbaşı, 1996, 146.

³⁰⁰ Albayrak, 2009, 774.

Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Sana taşla vurana (dokunana), sen aşla (ekmekle, pamukla) vur.

1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. zarf – 4. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.52. Kaz. : **Әкесіне баласы «кәлкәүсәр» үйретіпті.**³⁰¹

Äkesine balası kälkäwsär üyretipti.

TT : Zamane çocuğu babasına öğüt verir.³⁰²

Anlamı : “Oğlu, babasına kel kevser öğretmiş.”

Türk kültüründe akıl, öğüt büyükler tarafından küçüklere verilir: Babanın oğullarına, ağabeyin erkek kardeşlerine; annenin kızlarına, ablanın da kız kardeşlerine yol göstermesi gibi. Bunun aksi davranışlar saygısızlık ve ayıp sayılır.

Ukalalık edip babasına akıl, öğüt nasihat vermeye kalkışan çocukları yermek için söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *äke-baba* ve *bala-oğul* isimleri kullanılmıştır. Kazak atasözünde yer alan *bala* ismi genel anlamda değil, *oğul* yerine kullanılmıştır.

Äkesine balası kälkäwsär üyretipti.

1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. nesne – 4. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

³⁰¹ Qaydar, 2004, 221.

³⁰² Soykut, 1974, 219.

Zamane çocuğu babasına öğüt verir.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.53. Kaz. : **Әкесі өлгенді де естіртеді.**³⁰³
Äkesi ölgendi de estirtedi.

TT : Cihanda işitilmedik (duyulmadık) haber olmaz.³⁰⁴

Anlamı : “Babanın ölümü bile duyurulur.”

Kazak kültüründe ölüm haberini duyurmak çok zor durumlardan sayılır. Ne kadar zor olsa bile birine, babasının öldüğünü, eski adete göre anıştırma yolu ile, üstü örtülü, dolaylı şekilde ve benzetme yolu ile duyururlardı. Bazen de dombıra eşliğinde çalınan ezgilerle duyururlardı.

Haberin, ne kadar acı olursa olsun, mutlaka duyurulması, gizlenilmemesi gerektiğini anlatan atasözünde yakın akrabalık bildiren *äke-baba* ismi yer almıştır.

Äkesi ölgendi de estirtedi.
 1 2

Cümlelerin öğeleri	1. nesne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Cihanda işitilmedik (duyulmadık) haber olmaz.
 1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi

³⁰³ Qaydar, 2004, 221.

³⁰⁴ Albayrak, 2009, 290; Yurtbaşı, 1996, 131.

Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

- 3.54. Kaz. :** **Әлі кеткен қасқыр ешкіні «апа»,
текені «жезде» дейді.**³⁰⁵
Äli ketken qasqır eşkini “apa”, tekeni “jezde” deydi.
- TT :** Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur.³⁰⁶
Kocalmış kurt, köpeğe gülünç olur.³⁰⁷
- Anlamı :** “Güçten kuvvetten düşen kurt, keçiye “Abla!”,
tekeye “Enişte!” der.”

Elinde yetki varken veya güçlü olduğu zamanlarda herkesin kendisinden çekindiği kişiler, ellerindeki imkânları kaybedip güçsüz duruma düşünce, bazı aşağılık kişilerin oyuncağı ve alay mevzuları olurlar. Ayrıca vaktiyle büyük işler başaran iktidar sahipleri, iktidardan düşünce pek alelade ve değersiz işler yapmak zorunda kalabilirler. Zengin ve güçlü insanlar bu özelliklerini yitirince, nefislerine ağır gelse de sevmedikleri küçük işlerle uğraşırlar. Tıpkı kocayan ve avlanamaz duruma gelen aslanın fare yakalamak için bir delik başında beklemesi gibi.³⁰⁸

Eski yetki ve iktidarını kaybettiği için kendisiyle alay edilen kişilerin durumunu açıklamak üzere söylenen atasözlerinden yalnızca Kazakça varyantında yakın akrabalık bildiren isim yer almıştır: *Apa-abla*.

Äli ketken qasqır₁ eşkini₂ “apa”₃, tekeni₄ “jezde”₅ deydi₆.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. nesne 4. nesne – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

³⁰⁵ Qaydar, 2004, 222.

³⁰⁶ Aksoy, 2004, 378; Albayrak, 2009, 681; Pala, 2013, 214; Yurtbaşı, 1996, 243.

³⁰⁷ Yurtbaşı, 1996, 243.

³⁰⁸ Pala, 2013, 214.

Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kocalmış kurt, köpeğe gülünç olur.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.55. Kaz. : Бай бауырын танымас, сауда досқа қарамас.³⁰⁹

Bay bawırın tanımas, sawda dosqa qaramas.

TT : Akraba ile (dost ile) ye iç, alış veriş etme.³¹⁰

Anlamı : “Zengin, kardeşini tanımaz; alış veriş dosta bakmaz.”

İnsan yakınları ile yaptığı alışverişte objektif davranamaz. Her iki tarafın da fedakârlığı karşısındakinden beklediği böyle durumlar, daha sonra çeşitli dedikodulara ve tatsız olaylara meydan verir. Bu da dost ve akrabalar arasındaki iyi ilişkileri kötü etkiler. Alışveriş yüzünden yakınların incitilmesi doğru olmaz.

Akraba ve yakınlarımızla sürekli iyi ilişkide bulunmak ve dostlukları maddî menfaatlere feda etmemek gerektiğini vurgulayan³¹¹ atasözünde yakın akrabalık bildiren *bawır* ismi kullanılmıştır.

Bay bawırın tanımas, sawda dosqa qaramas.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem
	4. özne – 5. yer t-sı – 6. yüklem

³⁰⁹ Smaylov, 2002, 65.

³¹⁰ Aksoy, 1988, 132; Albayrak, 2009, 127; Pala, 2013, 16.

³¹¹ Pala, 2013, 16.

Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Akraba ile (dost ile) ye iç, alış veriş etme.

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. yüklem – 3. yüklem
Yapısına göre	Babasıit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

3.56. Kaz. : **Бала су төксе, үлкендердің жамбасы сынады.**³¹²

Bala suw tökse, ölkenderdiñ jambası sınadı.

TT : Oğlan su döker, büyüğün yanı kırılır.³¹³

Küçük işer, büyük tayınır (ayağı kayar) düşer.³¹⁴

Anlamı : “Çocuk su dökerse, büyüklerin kalçası kırılır.”

Küçüklerin yaptığı uygunsuz işler ve hataların sıkıntısını büyüklerin çekeceğini anlatan atasözdür.

Atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *oğlan* isimleri yer almıştır.

Bala suw tökse, ölkenderdiñ jambası sınadı.

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Oğlan su döker, büyüğün yanı kırılır.

³¹² Barjaqsın, 1923, 26.

³¹³ Soykut, 1974, 59.

³¹⁴ Soykut, 1974, 156.

Cümlenin öğeleri	1.özne –2.nesne –3.yüklem – 4. özne – 5.yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Küçük işer, büyük tayınır (ayağı kayar) düşer.

Cümlenin öğeleri	1.özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. zarf – 5. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.57. Kaz. : Бала жетіге дейін жерден таяқ жеп өседі.³¹⁵

Bala jetige deyin jerden tayaq jep ösedі.

TT : Çocuk düşe kalka büyür.³¹⁶

Anlamı : “Çocuk, yedi yaşına kadar yerden dayak yiyerek büyür.”

Çocuğun yeni yürümeye başladığı sıralarda dengesini kaybedip sık sık düşmesi gibi insan da alışık olmadığı bir yaşama biçimini sınama yanılma yoluyla öğrenir. Yanıldığı zamanlar bazen acılarla karşılaşabilir. Ancak bu acılar edinilmiş birer tecrübedir. İleride daha büyük acılarla karşılaşmamak için bu tür deneyimlerden geçmesi gerekir. Bu, her insan için kaçınılmaz bir durumdur.

Çocuğun yürümeyi düşe kalka öğrenmesi gibi insanın da bir işi deneme yanılma yoluyla becerebileceğini anlatan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *çocuk* isimleri yer almıştır.

Bala jetige deyin jerden tayaq jep ösedі.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle

³¹⁵ Qaydar, 2004, 233.

³¹⁶ Aksoy, 1988, 221; Albayrak, 2009, 308.

Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Çocuk₁ düşer₂ kalkar₃.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.58. Kaz. : **Бала жүрүдү жыгылудан үйренеді.**³¹⁷

Bala жүрүwdi жігілудан үйренеді.

TT : Çocuk düşer kalkar büyür.

Çocuk yıkıla yıkıla büyür.

Anlamı : “Çocuk yürümeyi düşer kalkar öğrenir.”

Atasözünün açıklaması için 57. maddeye bakınız.

Bala₁ jürüwdi₂ jiğiludan₃ үйренеді₄.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. zarf – 4. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Türkiye Türkçesi atasözlerinin söz dizimsel incelemeleri için 57. maddeye bakınız.

³¹⁷ Qaydar, 2004, 233.

- 3.59. Kaz. :** Балаға жанның ашуы бірдей;
 Қай қолыңды кессең де, жанға батуы бірдей.³¹⁸
Balağa jannıñ aşuwı birdey;
Qay qolıñdı kesseñ de, janğa batuwı birdey.
- TT :** Beş parmağın hangisini kessen acımaz?³¹⁹
- Anlamı :** “Baba için çocuklarının birbirinden farkı yoktur.”

İnsan çocuklarını birbirinden ayırt etmez. Bir baba ya da ana için bütün evlatları, aralarında fark olmaksızın, aynı ölçüde kıymetlidir. Hangisine bir zarar gelse, gene aynı üzüntüyü duyar.³²⁰ Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip *çocuk* anlamına gelen *bala* ismi kullanılmıştır.

Balağa jannıñ aşuwı birdey, qay qolıñdı kesseñ de, janğa batuwı birdey.
 1 2 3 4 5

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. yüklem – 3. zarf – 4. özne – 5. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemının türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemının yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Beş parmağın hangisini kessen acımaz?
 1 2

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yüklemının türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemının yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Soru cümlesi

- 3.60. Kaz. :** Балалы үй – базар,
 Баласыз үй – мазар.³²¹
Balalı üy – bazar, balasız üy – mazar.
- TT :** Çocuklu ev, pazar; çocuksuz ev, mezar.³²²

³¹⁸ Turmanjanov, 1993, 59.

³¹⁹ Aksoy, 1988, 186; Albayrak, 2009, 240.

³²⁰ Aksoy, 1988, 186.

³²¹ Aqqozin, 1990, 113; Qaydar, 2004, 233.

Anlamı : “Çocuklu ev, pazar; çocuksuz ev de mezar gibidir.”

Çocuklu ev, pazar yerlerinin, yaşamı haykıran gürültü, renk, coşku ve neşesiyle büyük benzerlik içinde ve devamlı bir hareketin dinamiği ile doludur. Canlıdır, güçlüdür. Çocuksuz ev, bunun aksi olarak bir mezar kadar sessizdir. Çocuk sesinin, çocuk kahkahalarının olmadığı ortamda yaşamı belirleyecek başka bir coşkulu değer yoktur.

Çocuklu evin şen şakrak, çocuksuz evin de ıssız ve sessiz olduğunu ifade eden atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *çocuk* isimleri yer almıştır.

Balalı üy – bazar, balasız üy – mazar.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Çocuklu ev, pazar; çocuksuz ev, mazar.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.61. Kaz. : **Балалы үйдің ұрлығы жатпас.**³²³

Balalı üydiñ urlıǵı jatpas.

TT : Çocuktan al haberi.³²⁴

Büyükler evde söyler, çocuklar damda beyan eder.³²⁵

Haberin doğrusunu çocuktan al.³²⁶

Anlamı : “Çocuklu evin (ailenin) hırsızlığı gizli kalmaz.”

³²² Albayrak, 2009, 309; Yurtbaşı, 1996, 65.

³²³ Aqgozin, 1990, 112; Smaylova, 2002, 56.

³²⁴ Albayrak, 2009, 309; İzbudak, 1936, 13; Yurtbaşı, 1996, 65.

³²⁵ Albayrak, 2009, 283.

³²⁶ Albayrak, 2009, 494.

Her söz, her yerde veya herkese söylenmez. Gizli konuşmalar veya başkalarını ilgilendiren konular çocukların yanında konuşulursa gizlilik kavramını bilmeyen ve her yönüyle dürüst olan çocuklar bunu başkalarının yanında olduğu gibi söylemekte bir sakınca görmezler. Bu durumda hiç de hoş olmayan bazı hâllerle karşılaşılabilir. Hatta bazı kişiler kulaklarına çalınan bir haberin doğru olup olmadığını konuyla ilgili çocuklara sorarlar. Bunların saklı kalması gerektiğini düşünemeyen çocuk da hemen her şeyi anlatır.

Çocukların yanında gizli konuların görüşülmemesi ve işin doğrusunun çocuktan öğrenilebileceğini anlatmak için söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *çocuk* isimleri yer almıştır.

Balalı üydiñ urlıǵı jatpas.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Çocuktan al haberi.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem – 3. nesne
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Devrik cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Büyükler evde söyler, çocuklar damda beyan eder.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem 4. özne – 5. yer t-sı – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Haberin doğrusunu çocuk tan al.

Cümlelerin öğeleri	1. nesne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.62. Kaz. : **Баланы жастан, қатынды (әйелді) бастан.**³²⁷

Balanı jastan, qatındı (äyeldi) bastan.

TT : Çocuk kundakta, gelin duvakta terbiye olur.³²⁸
Ağaç yaşken eğilir.³²⁹

Anlamı : Çocuk küçükken, karı gelin geldiği günden (eğitilmelidir).

İnsanlar, çocukken eğitmeye müsaittir. Yaş ilerledikçe alışkanlıklardan vazgeçmek ve huy değiştirmek zorlaşır. Bu yüzden çocukların terbiye ve eğitime erken yaşta hatta beşikte başlanmalıdır. Bunun gibi başka bir eve, ortama gelin olarak gelen kızın terbiyesi de eşikte başlanmalıdır.

İnsanlara belli davranış biçimlerinin kazandırılmasında gecikmemek gerektiğini anlatırken söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *çocuk* isimleri kullanılmıştır.

Balanı jastan, qatındı (äyeldi) bastan.

Cümlelerin öğeleri	1. nesne – 2. zarf – 3. nesne – 4. zarf
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Çocuk kundakta, gelin duvakta terbiye olur.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. özne – 4. zarf – 5. yüklem
--------------------	---

³²⁷ Turmanjanov, 1997, 37.

³²⁸ Yurtbaşı, 1996, 226.

³²⁹ Aksoy, 1988, 119; Albayrak, 2009, 109; Pala, 2013, 10.

Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Ağaç yaşken eğilir.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.63. Kaz. : **Баланы жұмсасаң, артынан өзің барасың.**³³⁰

Balanı jumsasañ, artınan öziñ barasıñ.

TT : Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider.³³¹

Çocuğa iş buyur, arkasından koş koş dur.³³²

Çocuğu işe sal, ardınca sen var.³³³

Çocuğa iş, peşine düş.³³⁴

Anlamı : “Çocuğa iş buyursan, ardınca kendin gidersin.”

Bir iş yapma becerisi ve yeteneği olmayan kişilere iş emanet edilirse, mutlaka kontrol ve yakın takip gerekir. Zira o işin yapılmaması endişesi vardır. Bu durumda işi buyuran da, o işin takibini kendisi yapmak zorunda kalır.

Bir işte henüz tam tecrübe sahibi olmamış kişilerin yaptığı işlerde mutlaka kontrol gerektiğini vurgulamak için söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *çocuk* isimleri yer almıştır.

Balanı jumsasañ, artınan öziñ barasıñ.

Cümlenin öğeleri	1. zarf – 2. yer t-sı – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle

³³⁰ Aqqozin, 1990, 115.

³³¹ Aksoy, 1988, 221; Albayrak, 2009, 306; Pala, 2013, 74.

³³² Aksoy, 1988, 221; Albayrak, 2009, 306.

³³³ İzbudak, 1936, 13.

³³⁴ Albayrak, 2009, 306; Yurtbaşı, 1996, 65.

Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider.
 1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Çocuğu işe sal, ardınca sen var.
 1 2 3 4 5 6

Cümlenin öğeleri	1. nesne – 2. yer t-sı – 3. yüklem 4. zarf – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.64. Kaz. : **Балаң жақсы болса, жердің үсті жақсы,**
Балаң жаман болса, жердің асты жақсы.³³⁵

Balañ jaqsı bolsa, jerdiñ üsti jaqsı,

Balañ jaman bolsa, jerdiñ astı jaqsı.

TT : İyi evlat (ana) babasını vezir eder, kötüsü rezil eder.³³⁶

Anlamı : “Çocuğun iyiye, yerin üstü iyidir;
 çocuğun kötüye, yerin altı iyidir.”

Atasözünün açıklaması ve Türkçe karşılıklarının söz dizimsel incelemeleri için 38. maddeye bakınız.

³³⁵ Aştenova, 2011, 38; Aqqozin, 1990, 114.

³³⁶ Albayrak, 2009, 576; Aksoy, 1988, 335; Nebi, 1942, 57; Yurtbaşı, 1996, 66.

Balañ jaqsı bolsa, jerdiñ üsti jaqsı, balañ jaman bolsa, jerdiñ astı jaqsı.
1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri

1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
4. zarf – 5. özne – 6. yüklem

Yapısına göre	Bağlı cümle
1. Birleşik cümle	1. Birleşik cümle
2. Basit cümle	2. Basit cümle
3. Bileşik cümle	3. Bileşik cümle
4. Karmaşık cümle	4. Karmaşık cümle
5. Karmaşık bileşik cümle	5. Karmaşık bileşik cümle

Yüklemnin türüne göre	İsim cümlesi
-----------------------	--------------

Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
-----------------------	---------------

Anlamına göre	Olumlu cümle
1. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
2. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
3. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
4. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
5. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
6. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
7. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
8. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
9. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
10. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
11. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
12. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
13. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
14. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
15. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
16. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
17. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
18. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
19. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
20. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
21. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
22. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
23. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
24. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
25. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
26. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
27. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
28. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
29. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
30. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
31. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
32. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
33. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
34. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
35. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
36. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
37. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
38. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
39. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
40. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
41. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
42. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
43. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
44. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
45. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
46. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
47. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
48. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
49. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
50. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
51. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
52. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
53. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
54. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
55. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
56. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
57. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
58. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
59. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
60. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
61. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
62. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
63. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
64. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
65. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
66. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
67. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
68. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
69. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
70. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
71. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
72. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
73. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
74. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
75. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
76. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
77. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
78. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
79. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
80. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
81. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
82. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
83. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
84. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
85. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
86. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
87. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
88. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
89. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
90. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
91. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
92. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
93. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
94. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
95. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
96. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
97. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
98. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
99. <u>Yeni</u> bir film izledim.	
100. <u>Yeni</u> bir film izledim.	

3.65. Kaz. : Баланың өзі – өзіз, әдебі одан да – өзіз.³³⁷

Balanıñ özi – äziz, ädebi odan da – äziz.

TT : Çocuk eziz, terbiye ondan daha eziz.³³⁸

Anlamı : Çocuğun kendisi kıymetlidir, edebi ondan daha kıymetlidir.

Çocuk, çok değerli ve sevimli bir varlıktır. Ancak çocuk terbiyesi, ahlaklı ve edepli olursa, onun değeri ve sevimliliği daha da artar. Çocuğun kendisinden daha çok terbiyesine önem verilmesi gerektiğini vurgulayan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *çocuk* isimleri kullanılmıştır.

Balanıñ özi – äziz, ädebi odan da – äziz.

Cümlenin öğeleri 1.özne –2.yüklem –3.özne – 4.yer t-sı – 5.yüklem

Yapısına göre	Bağlı cümle
1. Birleşik cümle	2. Bağımlı cümle
3. Karşılıklı cümle	4. Karşılaştırmalı cümle
5. Koşullu cümle	6. Şart cümle
7. Zarf cümle	8. Zarf cümle
9. Zarf cümle	10. Zarf cümle
11. Zarf cümle	12. Zarf cümle
13. Zarf cümle	14. Zarf cümle
15. Zarf cümle	16. Zarf cümle
17. Zarf cümle	18. Zarf cümle
19. Zarf cümle	20. Zarf cümle
21. Zarf cümle	22. Zarf cümle
23. Zarf cümle	24. Zarf cümle
25. Zarf cümle	26. Zarf cümle
27. Zarf cümle	28. Zarf cümle
29. Zarf cümle	30. Zarf cümle
31. Zarf cümle	32. Zarf cümle
33. Zarf cümle	34. Zarf cümle
35. Zarf cümle	36. Zarf cümle
37. Zarf cümle	38. Zarf cümle
39. Zarf cümle	40. Zarf cümle
41. Zarf cümle	42. Zarf cümle
43. Zarf cümle	44. Zarf cümle
45. Zarf cümle	46. Zarf cümle
47. Zarf cümle	48. Zarf cümle
49. Zarf cümle	50. Zarf cümle
51. Zarf cümle	52. Zarf cümle
53. Zarf cümle	54. Zarf cümle
55. Zarf cümle	56. Zarf cümle
57. Zarf cümle	58. Zarf cümle
59. Zarf cümle	60. Zarf cümle
61. Zarf cümle	62. Zarf cümle
63. Zarf cümle	64. Zarf cümle
65. Zarf cümle	66. Zarf cümle
67. Zarf cümle	68. Zarf cümle
69. Zarf cümle	70. Zarf cümle
71. Zarf cümle	72. Zarf cümle
73. Zarf cümle	74. Zarf cümle
75. Zarf cümle	76. Zarf cümle
77. Zarf cümle	78. Zarf cümle
79. Zarf cümle	80. Zarf cümle
81. Zarf cümle	82. Zarf cümle
83. Zarf cümle	84. Zarf cümle
85. Zarf cümle	86. Zarf cümle
87. Zarf cümle	88. Zarf cümle
89. Zarf cümle	90. Zarf cümle
91. Zarf cümle	92. Zarf cümle
93. Zarf cümle	94. Zarf cümle
95. Zarf cümle	96. Zarf cümle
97. Zarf cümle	98. Zarf cümle
99. Zarf cümle	100. Zarf cümle

Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
------------------------	--------------

Yükleminin yerine göre Kurallı cümle

Anlamına göre	Olumlu cümle
1. Tanımlayıcı	1. Bu kitap çok ilginç.
2. Sıfatlayıcı	2. Bu çocuklar çok çalışkan.
3. Karşılaştırmalı	3. Bu şehir diğer şehirlerden daha büyük.
4. Niteleyici	4. Bu film gerçekten harika.
5. Tanımlayıcı	5. Bu kitap çok ilginç.
6. Sıfatlayıcı	6. Bu çocuklar çok çalışkan.
7. Karşılaştırmalı	7. Bu şehir diğer şehirlerden daha büyük.
8. Niteleyici	8. Bu film gerçekten harika.

Çocuk eziz, terbiye ondan daha eziz.

Cümlelerin öğeleri

1. özne – 2. yüklem – 3. özne
4. yer t-sı – 5. zarf – 6. yüklem

Yapısına göre	Bağlı cümle
1. Birleşik cümle	2. Bağımlı cümle
3. Karşılıklı cümle	4. Karşılıklı cümle
5. Karşılıklı cümle	6. Karşılıklı cümle
7. Karşılıklı cümle	8. Karşılıklı cümle
9. Karşılıklı cümle	10. Karşılıklı cümle
11. Karşılıklı cümle	12. Karşılıklı cümle
13. Karşılıklı cümle	14. Karşılıklı cümle
15. Karşılıklı cümle	16. Karşılıklı cümle
17. Karşılıklı cümle	18. Karşılıklı cümle
19. Karşılıklı cümle	20. Karşılıklı cümle
21. Karşılıklı cümle	22. Karşılıklı cümle
23. Karşılıklı cümle	24. Karşılıklı cümle
25. Karşılıklı cümle	26. Karşılıklı cümle
27. Karşılıklı cümle	28. Karşılıklı cümle
29. Karşılıklı cümle	30. Karşılıklı cümle
31. Karşılıklı cümle	32. Karşılıklı cümle
33. Karşılıklı cümle	34. Karşılıklı cümle
35. Karşılıklı cümle	36. Karşılıklı cümle
37. Karşılıklı cümle	38. Karşılıklı cümle
39. Karşılıklı cümle	40. Karşılıklı cümle
41. Karşılıklı cümle	42. Karşılıklı cümle
43. Karşılıklı cümle	44. Karşılıklı cümle
45. Karşılıklı cümle	46. Karşılıklı cümle
47. Karşılıklı cümle	48. Karşılıklı cümle
49. Karşılıklı cümle	50. Karşılıklı cümle
51. Karşılıklı cümle	52. Karşılıklı cümle
53. Karşılıklı cümle	54. Karşılıklı cümle
55. Karşılıklı cümle	56. Karşılıklı cümle
57. Karşılıklı cümle	58. Karşılıklı cümle
59. Karşılıklı cümle	60. Karşılıklı cümle
61. Karşılıklı cümle	62. Karşılıklı cümle
63. Karşılıklı cümle	64. Karşılıklı cümle
65. Karşılıklı cümle	66. Karşılıklı cümle
67. Karşılıklı cümle	68. Karşılıklı cümle
69. Karşılıklı cümle	70. Karşılıklı cümle
71. Karşılıklı cümle	72. Karşılıklı cümle
73. Karşılıklı cümle	74. Karşılıklı cümle
75. Karşılıklı cümle	76. Karşılıklı cümle
77. Karşılıklı cümle	78. Karşılıklı cümle
79. Karşılıklı cümle	80. Karşılıklı cümle
81. Karşılıklı cümle	82. Karşılıklı cümle
83. Karşılıklı cümle	84. Karşılıklı cümle
85. Karşılıklı cümle	86. Karşılıklı cümle
87. Karşılıklı cümle	88. Karşılıklı cümle
89. Karşılıklı cümle	90. Karşılıklı cümle
91. Karşılıklı cümle	92. Karşılıklı cümle
93. Karşılıklı cümle	94. Karşılıklı cümle
95. Karşılıklı cümle	96. Karşılıklı cümle
97. Karşılıklı cümle	98. Karşılıklı cümle
99. Karşılıklı cümle	100. Karşılıklı cümle

Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
------------------------	--------------

³³⁷ Qaydar, 2004, 234.

³³⁸ Albayrak, 2009, 308.

Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.66. Kaz. :** **Баласызда бір қайғы, балалыда мың қайғы.**³³⁹
Balasızda bir qayǵı, balalıda mıñ qayǵı.
- TT :** Evladı olmayanın bir, evladı olanın bin derdi var.³⁴⁰
- Anlamı :** “Çocuksuzda bir dert, çocukluda bin dert var”

Her anne baba çocuklarının rahat, huzurlu ve iyi bir hayat yaşamasını ister. Bu bakımdan birçok fedakârlıklarda bulunur, kendi sahip olmadıkları imkânları bile onlar için hazır etmek isterler. Bu gayret onları zaman zaman sıkıntılara sokar, güç durumda bırakır. Buna bir de evlatlarının problemleri ve yap-tıklan hatalar eklenince âdeta evlât için üzüntü duyulmayan bir zaman bulunmaz. Çocuğun doğumunda başlayan bu özveri, ta anne babanın ölümüne dek hayatın her safhasında sürer gider. Çocukları yüzünden sıkıntı ve dert çeken anne babalar tarafından teselli veya yakınma sözü olarak söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *evlat* isimleri yer almıştır.

Balasızda bir qayǵı, balalıda mıñ qayǵı.
 1 2 3 4

Cümlenin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yer t-sı – 4. özne
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yüklemine göre	İsim cümlesi
Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Evladı olmayanın bir derdi, evladı olanın bin derdi var.
 1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine göre	İsim cümlesi
Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

³³⁹ Smaylova, 2002, 79.

³⁴⁰ Albayrak, 2009, 446; Yurtbaşı, 1996, 66.

3.67. Kaz. : **Бір анадан бала да туады, бәле де туады.**³⁴¹

Bir anadan asıl da tuwadı, masıl da tuwadı.

TT : Bir ağaçta gül de biter, diken de biter.³⁴²

Bir atadan otluk da olur, bokluk da olur.³⁴³

Anlamı : “Bir anadan çocuk da doğar, bela da doğar.”

Bir ana babadan hem dürüst, iyi huylu çocuklar hem karakersiz, namussuz çocuklar doğabileceği gibi bir toplumda değerli, insanlığa yararlı kimseler de yetişir, cahil ve kötü huylu kimseler de yetişir.

Bir soydan iyi ve kötü kimselerin çıkabileceğini ifade eden atasözüdür. Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılıkları *anne* ve *çocuk* olan *ana* ve *bala* isimleri yer alırken Türkiye Türkçes ikinci atasözünde sadece *ata* ismi kullanılmıştır.

Bir anadan asıl da tuwadı, masıl da tuwadı.

Cümlelerin öğeleri

1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem

4. özne – 5. yüklem

Yapısına göre

Bağlı cümle

Yüklemının türüne göre

Fiil cümlesi

Yüklemının yerine göre

Kurallı cümle

Anlamına göre

Olumlu cümle

Bir ağaçta gül de biter, diken de biter.

Cümlelerin öğeleri

1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem

4. özne – 5. yüklem

Yapısına göre

Bağlı cümle

Yüklemının türüne göre

Fiil cümlesi

Yüklemının yerine göre

Kurallı cümle

Anlamına göre

Olumlu cümle

³⁴¹ Qaydar, 2004, 262.

³⁴² Aksoy, 1988, 192; Albayrak, 2009, 250; Yurtbaşı, 1996, 102.

³⁴³ Aksoy, Ö. A., Dilçin, C., Acarlar, K., Tolluoğlu, M., Kutlar, P., Püsküllüoğlu, Y., Şener, N., (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, (Dördüncü Baskı). Ankara: TDK Yayınları, 64.

Bir atadan otluk da olur, bokluk da olur.

Cümlenin öğeleri	1.yer t-sı – 2.özne –3.yüklem – 4.özne – 5. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.68. Kaz. : **Енесі (анасы) тепкен құлынның еті ауырмас.**³⁴⁴

Enesi (anası) tepken qulınnıñ eti awırmaz.

TT : Anasının bastığı yavru incinmez.³⁴⁵

Anasının bastığı civciv ölmez.³⁴⁶

Anlamı : “Anasının tekme attığı kulunun (tayın) canı acımaz.”

Hayvanlar ve özellikle kümes hayvanları yavrularını korumak ve büyütme için onları kanatları altına alıp korurlar. Bu durumda yavruların üzerine basmış olurlar. Ancak bu hareket yavruları ne incitir ne de öldürür. Çünkü annelik şefkati onlara zarar gelmesini önler.

Annelerimiz bizim en yakın dostlarımızdır. Nitekim biz küçükken onların şefkatli kollarında barınmışızdır. O hâlde annelerin çocukları için yaptıkları her ne kadar kötü görünse de mutlaka onların iyiliği içindir. Azarlamak, bir şeyden men etmek, yasaklamak vs. hareketler bu türdendir.

Çocuğun iyiliği için onu inciten annenin durumu üzerine söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *ana* ismi yer almıştır.

Enesi (anası) tepken qulınnıñ eti awırmaz.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

³⁴⁴ Aqqozin, 1990, 113.

³⁴⁵ Aksoy, 1998, 147;

³⁴⁶ Aksoy, 1988, 147.

Anasının bastığı yavru incinmez.

1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

3.69. Kaz. : **Еңкейгенге – еңкей,**
Ол – атаңның құлы емес.

Шалқайғанға – шалқай,

Ол – пайғамбардың ұлы емес.³⁴⁷

Eñkeygenge – eñkey, ol – atañnıñ qulı emes,

Şalqayǵanǵa – şalqay, ol – payǵambardıñ ulı emes.

TT : Eğilene eğil başın yere deǵene kadar, o atanın kulu deǵil; kasılana (gururlana) kasıl (gururlan) başın göǵe deǵene kadar, o Allah’tan ulu deǵil.³⁴⁸

Sev seni seveni, hâk (yer) ile yeksân ise de;

sevme seni sevmeyeni, Mısır’da sultan ise de.³⁴⁹

Sev seni seveni, yerde toprak ise de;

sevme seni sevmeyeni, gülde yaprak ise de.³⁵⁰

Anlamı : “Eğilene eğil, o atanın kulu deǵil; gururlanana gururlan, o peygamberin oǵlu deǵil.”

Toplumdaki deǵeri az da olsa, bizi seven insanları sevmeli; yüce mevkilerde de olsa bizi sevmeyeni sevmemelidir. Sevgi karşılıklıdır. Ancak o zaman anlayış, fedakârlık, yardımlaşma ve yakınlık kurulabilir. Bizi sevmemekte direnen kişiler ne denli büyük olursa olsun onlardan uzak durmalı, biz de onlara deǵer vermemeliyiz. Aksi takdirde kişiliğimizden özveride bulunmuş oluruz ki bunu da hiç kimse istemez.

³⁴⁷ Aqqozin, 1990, 93; Barjaqsın, 1923, 24.

³⁴⁸ Çobanoǵlu, 2004, 232;

³⁴⁹ Aksoy, 1988, 426; Pala, 2013, 261; Soykut, 1974, 176.

³⁵⁰ Soykut, 1974, 176.

İkili ilişkilerde karşı tarafın duygularına layık olan değeri verme ve karşılığını göstermenin gerekliliğini vurgulamak üzere söylenen Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *ata* ve *oğul* isimleri; Türkiye Türkçesi birinci atasözünde ise *ata* ismi kullanılmıştır. Her iki atasözünde yer alan *ata* ismi *baba* anlamında kullanılmaktadır.

Eñkeyge – eñkey, ol – atañnıñ qulı emes,

1 2 3 4

Şalqayğa – şalqay, ol – payğambardıñ ulı emes.

5 6 7 8

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem 5. yer t-sı – 6. yüklem – 7. özne – 8. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Eğilene eğil başın yere degene kadar, o atanın kulu değil;

1 2 3 4 5

kasılana (gururlana) kasıl (gururlan) başın göge değene kadar, o Allah'tan

6 7 8 9 10

ulu değil.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem – 3. zarf – 4. özne 5. yüklem – 6. yer t-sı – 7. yüklem – 8. zarf 9. özne – 10. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

3.70. Kaz. : Жаман бауырдан жақсы жолдас артық.³⁵¹

Jaman bawırdan jaqsı joldas artıq.

TT : Yakın (hayırlı) dost, hayırsız hısımdan (akrabadan) yeğdir.³⁵²

Anlamı : “Kötü kardeştan iyi dost yeğdir.”

³⁵¹ Adambaev, 1974, 139.

³⁵² Pala, 2013, 313.

Bazı yakınlıklar ve dostluklar akrabalık bağlarından daha kuvvetlidir. Kişilerin gerçek dostları onların her türlü yardımına koşar ve her isteklerini yerine getirmeye çalışırlar. Oysa akrabalar, kardeşler arasında bir kıskançlık, soğukluk veya ayrılık var ise ondan görülecek fayda yoktur. Hele anlaşmazlık da söz konusu ise o zaman ihtimal ki akrabalarından zarar da görülebilir.

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılığı *kardeş* olan *bawır* ismi yer alırken Türkiye Türkçesi atasözünde akrabalık bildiren herhangi bir isim geçmemektedir.

Jaman bawırdan jaqsı joldas artıq.
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Yakın (hayırlı) dost, hayırsız hısımdan (akrabadan) yeğdir (iyidir).
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.71. Kaz. : Жетім бала – иесіз, өзі кесер кіндігін.

Jetim bala – iyesiz, özi keser kindigin.

TT : Öksüz oğlan (çocuk) göbeğini kendi keser.³⁵³

Anlamı : “Öksüz çocuk sahipsizdir; kendi keser göbeğini.”

Bir koruyanı ve yardım edeni bulunmayan kişiler, her işlerini kendileri görmek zorundadırlar. Ancak unutmamak gerekir ki bu durumda olan insanların en büyük yardımcısı Allah'tır. Kendi başlarına her zorluğun altından kalkacak gücü bulurlar.

³⁵³ Aksoy, 1988, 406; Albayrak, 2009, 742; Pala, 2013, 239; Yalınkılıç, 2001, 257; Yıldırım, 2014, 168; Yurtbaşı, 124.

Yalnızlık, kimsesizlik ve koruyucusuzluk sebebiyle zor işlerini kendi başına hâlden kişiler hakkında söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *oğlan* (*çocuk*) isimleri yer almıştır.

Jetim bala – ıyesiz, özi keser kindiğın.

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2.yüklem – 3.özne – 4.yüklem – 5. nesne
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemının türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemının yerine göre	Devrik cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Öksüz oğlan (*çocuk*) göbeğini kendi keser.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemının türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemının yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.72. Kaz.** : **Жуас түйе жүндеуге жақсы,**
Жетім бала жұмсауға жақсы.³⁵⁴
Juwas tüye jündewge jaqsı, jetim bala jumsawğa jaqsı.
- TT** : Alçak eşek binmeye, öksüz oğlan dövmeye kolay.³⁵⁵
 Alçak eşeğe herkes biner.³⁵⁶
 Alçak eşeğin tımarı kolaydır.³⁵⁷
- Anlamı** : “Uysal deveyi kırmak kolay, öksüz çocuğa iş buyurmak.”

Nasıl ki uysal bir deveyi kırmak ve alçak bir eşeğe binmek kolaysa, güçsüz, sahipsiz ve garip kişileri ezmek, dövmek, buyruğu altına almak ve hırpalamak da o kadar çok kolaydır.

³⁵⁴ Aştenova, 2011, 77; Barjaqsın, 1923, 33; Qaydar, 2004, 332.

³⁵⁵ Aksoy, 1988, 135; Albayrak, 2009, 135.

³⁵⁶ Aksoy, 1988, 134; Albayrak, 2009, 135.

³⁵⁷ Albayrak, 2009, 135.

Koruyucusuz kimselere söz dinletmenin, iş yaptırmanın kolay olduğunu vurgulayan atasözleri hem anlamca hem yapıca örtüşmektedir. Kazakça varyantında yakın akrabalık bildiren *bala* (çocuk) *ismi* yer alırken Türkçe varyantında *oğlan* ismi kullanılmıştır.

Juwas tüye jündewge jaqsı, jetim bala jumsawğa jaqsı.
1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem 4. özne – 5. zarf – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Alçak eşek binmeye kolay, öksüz oğlan dövmeye kolay.
1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem 4. özne – 5. zarf – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.73. Kaz. : **Жылайын деген бала әкесінің сақалымен ойнайды.**³⁵⁸

Jılayın degen bala äkesiniñ saqalımen oynaydı.

TT : Dayak isteyen keçi çobanın değneğine sürünür.³⁵⁹

Eceli gelen it cami duvarına siyer.³⁶⁰

Eceli gelen keçi çobanın ekmeğini yer.³⁶¹

Ölümü yaklaşan it mescit avlusuna işer.³⁶²

Anlamı : “Ağlamak isteyen çocuk babasının sakalı ile oynar.”

³⁵⁸ Aqcozin, 1990, 115.

³⁵⁹ Aksoy, 1988, 229.

³⁶⁰ Aksoy, 2009, 256; Albayrak, 2009, 385; Pala, 2013, 98.

³⁶¹ Aksoy, 1988, 256; Albayrak, 2009, 385; Soykut, 1974, 241.

³⁶² Aksoy, 1988, 256; Albayrak, 2009, 385.

Toplumların ortak inançları ve kutsal saydıkları bazı değerler vardır. Bu değerlere uluorta saldıran, kutsal sayılan şeyleri kö-tüleyen ve bozan kişiler artık bulundukları yerde yaşayamaz, barınamazlar. Toplum onların cezasını verir. Böyle cezaları hak etmiş kişiler, sanki başlarına gelecek felaketi çabuklaştırmak için çevrelerine saldırır, daha büyük suçlar işlemeye başlarlar. Sözelimi kendilerini cezalandıracak kişilere çatar bütün şimşekleri üzerlerine çekerler. Böyle hareketlerden daima kaçınmak lazımdır.³⁶³

Kötülükte ısrar edip sabırları taşıran kişiler hakkında söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren isimler sadece Kazakça varyantında geçmektedir: *Baba ve çocuk*.

Jılayın degen bala äkesiniñ saqalımen oynaydı.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Dayak isteyen keçi çobanın değneğine sürünür.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Eceli gelen keçi çobanın ekmeğini yer.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

³⁶³ Pala, 2013, 98.

- 3.74. Kaz. :** **Жыламаған балаға емшек бермейді.**³⁶⁴
Jılamağan balağa emşek bermeydi.
- TT :** Ağlamayan çocuğa meme vermezler.³⁶⁵
- Anlamı :** “Ağlamayan çocuğa meme vermezler.”

Çocuk, karnının acıktığını nasıl ağlayarak bildiriyorsa, hakkını isteyen kimse de sesini öyle gerekli yerlere duyurmalıdır. Yoksa hakkını aramayan ve sesini çıkarmayan kimseye hakkını vermezler. İnsanlar, hakları olan şeyleri almak için mücadele etmek zorunda kalabilirler. Dünyanın hak ve adaletten uzaklaştığı çağımızda gerçekten de sesini yükseltmeyenler, haklarını alamamaktadırlar. Ne yazık ki sesi çıkmayan kişilere kimse dönüp bakmamakta, bilakis onun hakkını gasp etmenin yollarını aramaktadırlar. Nitekim tarih boyunca birçok haklar ve özgürlükler kendiliğinden değil, birtakım mücadeleler ve gürültü patırtı sonucu elde edilebilmiştir.³⁶⁶

Birisine, hakkını araması gerektiği anlatılırken söylenen bu söz hem yapıca hem anlamca örtüşüp, akrabalık bildiren *bala* ve *çocuk* terimlerini içermiştir.

Jılamağan balağa emşek bermeydi.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

³⁶⁴ Qaydar, 2004, 337; Turmanjanov, 1997, 58.

³⁶⁵ Aksoy, 1988, 122; Albayrak, 2009, 114; Çobanoğlu, 2004, 62; Pala, 2013, 11.

³⁶⁶ Yalınkılıç, 2001, 19.

- 3.75. Kaz.** : **Жылар болса, шешем ғана зар жылар,**
Ал, ағайын еріп қана құр (жай) жылар.³⁶⁷
Jılar bolsa, şeşem ğana zar jılar,
Al, aĝayın erip qana qur (jay) jılar.
- TT** : Aĝlarsa anam aĝlar, başkası (kalanı) yalan aĝlar.³⁶⁸
 El aĝlarsa gözünden, anam aĝlarsa özünden aĝlar.³⁶⁹
- Anlamı** : “Aĝlarsa ancak anam hüngür hüngür aĝlar,
 Akrabalar da taklit eder yalan aĝlar.”

Kişinin derdini yürekten paylaşan tek varlık, anasıdır. Hiç kimse insana anası kadar içten yanmaz. Başkalarının üzülməsi yüzdendir.³⁷⁰ Yani insanın başına kötü bir durum gelirse, etrafında bulunanlar üzülrler veya üzülmüş gibi görünürler. Eşler, sevgililer, dostlar, akrabalar, arkadaşlar ve daha niceler, bir anne kadar asla yanamaz. Bu toplum kurallarının gereğidir. Ancak bu acıyı kişinin kendisi kadar gönülden hisseden her şeyini borçlu olduğu annesidir. Hele bir ölüm. Bu acı annenin kalbinde sonsuza kadar kapanmayan bir yara olarak sürer gider.

İnsanın baş tacı anaların değeri anlatılırken kullanıldığı gibi, yapmacıklı davranıp üzülyormuş gibi görünenleri yermek için de kullanılan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren şeşe (anne) ve ana terimleri yer almıştır.

Jılar₁ bolsa,₂ şeşem₃ ğana₄ zar₅ jılar,₆ al, aĝayın₇ erip₈ qana₉ qur₁₀ (jay) jılar.₁₁

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. zarf – 4. yüklem 5. özne – 6. zarf – 7. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Aĝlarsa₁ anam₂ aĝlar,₃ başkası₄ (kalanı) yalan₅ aĝlar.₆

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem – 4.özne
--------------------	--

³⁶⁷ Barjaşın, 1923, 29.

³⁶⁸ Aksoy, 1988, 122; Albayrak, 2009, 114; Pala, 2013, 12; Yurtbaşı, 1996, 45.

³⁶⁹ Yurtbaşı, 1996, 25.

³⁷⁰ Aksoy, 1988, 122.

	5. zarf – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.76. Kaz.** : **Көршінің тауығы – қаздай, қатыны – қыздай.**³⁷¹
Körşiniñ tawıǵı – qazday, qatını – qızday.
- TT** : Komşunun tavuğu komşuya kaz; karısı kız görünür.³⁷²
- Anlamı** : “Gönülsüzden gözsüz çocuk doğar.

İnsanların pek çoğu aç gözlüdür. Onda var, bende niye yok, diye düşünürler. Bu durumda komşunun sahip olduğu şeyler, diğer komşuyu kıskandırır. Başkasında bulunan bir mal bize sanki çok değerliymiş gibi gelir. Aynı şey bizde de olsa, yine de başkasınınkini kendimizinkinden üstün buluruz.

İnsanın kanaatkar olması gerektiğini vurgulayan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *kız* ismi kullanılmıştır.

Körşiniñ tawıǵı – qazday, qatını – qızday.
 1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Komşunun tavuğu komşuya kaz; karısı kız görünür.
 1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. zarf 4. özne – 5. zarf – 6. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

³⁷¹ Aštenova, 2011, 90; Qabılbekov, 2008, 48.

³⁷² Aksoy, 1988, 368; Albayrak, 2009, 653; Pala, 2013, 223; Yıldırım, 2014, 147.

3.77. Kaz. : **Көңілісізден көзсіз бала туады.**³⁷³

Köñilsizden közsiz bala tuwadı.

TT : Gönülsüz işin, gözsüz oğlu olur.³⁷⁴

Gönülsüz it gözsüz enikler.³⁷⁵

Anlamı : “Gönülsüzden gözsüz çocuk doğar.

İstemeyerek veya gayretsiz yapılan işlerden hayır gelmez. İstenen sonuca ulaşabilmek için her işe dört elle sarılmak gerekir. Aksi takdirde biz nimet umarken, zahmetle karşılaşabilir; fayda ararken zararlı çıkabiliriz. Hangi hususta olursa olsun istek ve şevk ile davranmak iyi sonuç verir. Gönülden istemesek bile yapmak zorunda olduğumuz işi zevk alarak ve hakkını vererek yapmalıyız. Yoksa iş verimsiz olur.³⁷⁶

Yapılan işi severek yapmak yahut da hiç yapmamak gerektiğini vurgulamak için söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *oğul* isimleri kullanılmıştır.

Köñilsizden közsiz bala tuwadı.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1.yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Gönülsüz işin gözsüz oğlu olur.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

³⁷³ Turmanjanov, 1997, 62.

³⁷⁴ Albayrak, 2009, 480; Aksoy, 1988, 127.

³⁷⁵ Albayrak, 2009, 480; Yurtbaşı, 1996, 115.

³⁷⁶ Pala, 2013, 126.

Gönülsüz it gözsüz enikler.

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Gönülsüz yenen (istenmeyen) aş, ya karın ağrıtır ya baş.

Cümlelerin öğeleri	1.özne – 2. nesne – 3. yüklem – 4. nesne
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.78. Kaz. : **Қарға баласын «аппағым» дейді,
Кірпі баласын «жұмсағым» дейді.**³⁷⁷

*Qarğa balasın “appağım” deydi,
Kirpi balasın “jumsağım” deydi.*

TT : Karga yavrusuna bakmış, “benim ak pak evladım” demiş.³⁷⁸
Kirpi de yavrusunu “pamuğum” diye sever.³⁷⁹
Kuzguna yavrusu ankâ (tavus, şahin, güzel) görünür.³⁸⁰

Anlamı : “Karga yavrusuna ‘ak pak evladım’ der,
Kirpi yavrusuna ‘yumuşak evladım’ der.”

Her kişi için kendi sahip olduğu şeyler değerli görünür. Özellikle kişilerin kendi çocukları, onlara sevimli, kusursuz, akıllı, değerli ve güzel görünür. Atalık duygusuyla kendi çocuklarını başkalarının çocuklarından üstün görürler. Diğer sahip olunan meziyet ve erdemler de böyledir.³⁸¹

³⁷⁷ Aqqozin, 1990, 112.

³⁷⁸ Aksoy, 1988, 346; Soykut, 1974, 98; Yalınkılıç, 2011, 204.

³⁷⁹ Albayrak, 2009, 645.

³⁸⁰ Aksoy, 1988, 381; Soykut, 1974, 98; Yalınkılıç, 2001, 234.

³⁸¹ Yalınkılıç, 2001, 227.

Kendine ait olan şeyleri olduğundan üstün gören kişileri anlatırken kullanılan “Qarğa balasın ‘appağım’ deydi, Kirpi balasın ‘jumsağım’ deydi.” atasözü, Kazak Türkçesinde tek atasözü halinde kullanılırken, bu sözün anlamca örtüşen Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ise “Karga yavrusuna bakmış, ‘benim ak pak evladım’ demiş.” ve “Kirpi de yavrusunu ‘pamuğum’ diye sever.” gibi iki ayrı atasözüyle sağlanmaktadır. Halbuki iki atasözü de aynı yargıyı bildirmektedir.

Kazak atasözünde, *çocuk* ve *yavru* anlamlarını karşılayıp yakın akrabalık bildiren *bala* terimi yer almıştır. Ancak Türkiye Türkçesi atasözlerinde kullanılan *yavru* sözcüğü, yakın akrabalık bildiren terimlerden olan *çocuk* manasında kullanılmışsa da, söz konusu terimlere dahil edilmemektedir.

Qarğa balasın “appağım” deydi, kirpi balasın “jumsağım” deydi.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. nesne 4.yüklem 5. özne – 6. nesne 7.nesne – 8. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Karga yavrusuna bakmış, “benim ak pak evladım” demiş.

Cümlenin öğeleri	1.özne –2.yer t-sı –3.yüklem – 4.nesne – 5.yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kirpi de yavrusunu “pamuğum” diye sever.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. zarf – 4. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kuzgun₁ yavrusu₂ ankâ₃ (tavus, şahin, güzel) görünür₄.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. zarf – 4. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.79. Kaz** : **Қарындастан (ағайыннан) қарын жақын, құлақтан мұрын жақын.**³⁸²
Qarındaстан (ağayınнан) qarın, qulaqтан murın jaqın.
- TT** : Kardeşten (karındaştan) karın (çocuğun) yakın, kulaktan burun yakın.³⁸³
- Anlamı** : “Kardeşten (akrabadan) karın, kulaktan burun yakın.”

Evli kişiler, kendi ailesini oluşturan kişi ve çocuklarını kardeşlerinden önde tutarlar ve tutmak zorundadırlar. İnsan kaidesini elbette sever ve düşünür; ama öncelikle kendi ailesini düşünmelidir. Tercih yapmak söz konusu olduğunda eş ve çocuklar ön sırayı alırlar.

Aile fertlerinin kardeşlere tercih edildiği durumlarda söylenen atasözüdür.

Kazak atasözünde yer alan *qarında* ismi Türkiye Türkçesi atasözünde geçen *kardeş* anlamında kullanılmıştır. Ancak bu sözcük günümüz Kazak Türkçesinde, zamanla anlam daralmasına uğrayarak, erkek kardeşlerin kendilerinden yaşça küçük olan kız kardeşlerine hitap ettikleri bir isim olarak kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesi atasözünde yakın akrabalık bildiren *kardeş* ve *çocuk* isimlerinin yanı sıra *kardeş* sözünün eski şekli olan *karında* ismi de kullanılmıştır.

Qarındaстан₁ qarın₂, qulaqтан₃ murın₄ jaqın₅.

Cümlelerin öğeleri	1.yer t-sı – 2.özne – 3.yer t-sı – 4.özne – 5.yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi

³⁸² Barjaşın, 1923, 22.

³⁸³ Aksoy, 1988, 345; Albayrak, 2009, 599; Pala, 2013, 186; Yurtbaşı, 1996, 46.

Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kardeşten (karındaştan) karın (çocuğun) yakın, kulaktan burun yakın.

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
	4. yer t-sı – 5. özne – 6. yüklem

Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine göre	İsim cümlesi
Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.80. Kaz. : **Қыз күнінде бәрі жақсы,**
Жаман қатын қайдан шығады.³⁸⁴

Qız küninde bəri jaqsı, jaman qatın qaydan şıqtı?

TT : Kızı öve öve göçürmüşler, gelinin iyisini kimse görmemiş.³⁸⁵
Kızı methederek evlendirirler, gelinin iyisini gören az olur.³⁸⁶

Anlamı : “Kızken hepsi güzeldi, kötü kadın nereden çıktı?”

Evlenme çağına gelen her kızın genel olarak çok maharetli, çalışkan, terbiyeli olduğu söylenmesine rağmen, gelinin iyisine ya da gelininden memnun olana pek rastlanmamıştır.

Kızın evlenmeden önce övüldüğünü, gelin olunca eleştirilmeye başlandığını anlatan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *kız* ismi yer almıştır.

Qız küninde bəri jaqsı, jaman qatın qaydan şıqtı?

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
	4. özne – 5. yer t-sı – 6. yüklem

Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine göre	Fiil cümlesi
Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Soru cümlesi

³⁸⁴ Aqgozin, 1990, 95.

³⁸⁵ Albayrak, 2009, 639.

³⁸⁶ Aksoy, v.d., 2009, 160; Yurtbaşı, 1996, 100.

Kızı öve öve göçürmüşler, gelinin iyisini kimse görmemiş.

1 2 3 4 5 6

Cümlenin öğeleri	1. nesne – 2. zarf – 3. yüklem
	4. nesne – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Kızı methederek evlendirirler, gelinin iyisini gören az olur.

1 2 3 4 5

Cümlenin öğeleri	1. nesne – 2. zarf – 3. yüklem – 4. özne – 5. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.81. Kaz. : Kızy barдың nazы бар.³⁸⁷

Kızı bardıñ nazı bar.

TT : Kız evi naz evi.³⁸⁸

Anlamı : Kızı olanın nazı var.

Evlilik yaşında kızı olan aileler, dünürlerine karşı nazlı davranırlar. Kızı hemen verivermek pek hoş karşılanmaz. Oysa çok yanlış bir uygulamadır. Karar olumlu ise ricalara, minnetlere ne hacet vardır?!.. Olacak bir işi ağırdan almak, insanların olduklarından farklı görünmelerine veya riyakâr hareketlere yol açar.

Dünürlük esnasında kız evinin nazlanması olumlu sonuçlar çıkarmak üzere söylenen³⁸⁹ atasözlerinde yer alan *kız* ismi yakın akrabalık bildiren bir isimdir.

Kızı bardıñ nazı bar.

1 2

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
------------------	---------------------

³⁸⁷ Qaydar, 2004, 422.

³⁸⁸ Aksoy, 1988, 362; Albayrak, 2009, 637; Pala, 2013, 200; Tokgöz, 2005, 90; Yalınkılıç, 2001, 218; Yurtbaşı, 1996, 99.

³⁸⁹ Pala, 2013, 200.

Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Kız evi naz evi.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.82. Kaz.** : **Қызым, саған айтам; келінім, сен тыңда!**³⁹⁰
Qızım, sağan aytam; kelinim, sen tıñda!
- TT** : Kızım, sana söylüyorum; gelinim, sen dinle!³⁹¹
- Anlamı** : Kızım, sana söylüyorum; gelinim, sen dinle!

Kayınananın/annenin, gelinine söyleyeceği öğüt nasihatı, vereceği akli doğrudan doğruya değil, öz kızına söyleyerek dolaylı olarak bildirmesidir. Bu yöntem yerinde bir yöntemdir. Çünkü kayınana/anne bazen sert ya da kızgın konuşabilir. Annenin böyle konuşmasına alışık olan öz kızı buna aldırış etmez ya da yürekten incinmez. Fakat el kızı olan gelin bu durum karşısında kırılabilir.

Bir sözü muhatabına doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak söylemeyi ifade eden atasözüdür.

Hem yapıca hem anlamca örtüşen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *kız* ismi yer almıştır.

Kızım, sağan aytam, kelinim, sen tıñda!
1 2

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi

³⁹⁰ Aştenova, 2011, 107; Qaydar, 2004, 422.

³⁹¹ Aksoy, 1988, 978; Albayrak, 2009, 640.

Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Türkçe atasözünün cümle yapısı aynı olduğundan söz dizimsel incelemeye gerek duyulmamıştır.

3.83. Kaz.	: Он бала бір әкеге жүк болмайды, Бір әке он балаға жүк болады.³⁹²
	<i>On bala bir äkege jük bolmaydı, Bir äke on balağa jük boladı.</i>
TT	: Bir baba dokuz evladı besler, dokuz evlat bir babayı besleyemez.³⁹³
Anlamı	: “On çocuk bir babaya yük olmaz, Bir baba on çocuğa yük olur.”

Babaların evlatlarına karşı duydukları sevgi, evlatların babaya karşı besledikleri saygıdan çok fazladır. Babalar evlat için didinir, çırpınır ve büyük fedakârlıklara katlanırlar. Buna karşı çocukların babaları için gösterecekleri özveri sınırlıdır. Ancak onlar da baba oldukları zaman bunu anlayabilirler. Bununla birlikte babalarına karşı çok fedakâr davrananlar da yok değildir. Zaten istenen ve olması gereken de budur.

Bu atasözü bütün koruyanlar ve korunanlar için geçerlidir. Daha çok nankör evlatlar ve korunanlar için söylenen her iki atasözünde yakın akrabalık bildiren *baba* ve *çocuk* isimleri kullanılmıştır.

On bala bir äkege jük bolmaydı, bir äke on balağa jük boladı.

1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem 4. özne – 5. yer t-sı – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

³⁹² Aqqozin, 1990, 113.

³⁹³ Aksoy, 1988, 193; Pala, 2013, 53.

Bir baba dokuz evladı besler, dokuz evlat bir babayı besleyemez.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem 4. özne – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

- 3.84. Kaz.** : **Ондай-ондай ханның қызында да болады.**³⁹⁴
Onday-onday hanniñ qızında da boladı.
- TT** : O (bu) kadar kusur kadı kızında da bulunur.³⁹⁵
 Armudun sapı var, üzümün (kirazın) çöpü var.³⁹⁶
- Anlamı** : “Öyle böyle (kusur) han kızında da bulunur.”

Her iyi şeyin hoş a gitmeyen bir yanı vardır. Hiçbir kişi veya varlık eksiksiz, ayıpsız değildir. Ancak Allah kusursuzdur. Eğer incelenirse, gözümüzde büyüttüğümüz ve mükemmel kabul ettiğimiz pek çok kişi veya hadisede nice kusurlar bulunur. Kişileri kusurları yüzünden yargılamak olmaz, onları ancak kabahat ve suçları için yargılayabiliriz.

Hiçbir insan kusursuz yaratılmamıştır. Herkesin bir eksik yanı bulunabilir. Bütün iyi özellik ve güzellikleri kendisinde toplamış bir insan bulunamaz. Bu durumda iş, eş ve dost seçerken bazı ufak kusurları görmezden gelmek olumlu bir davranıştır. Kaldı ki ileride bu kusuru da düzeltme imkânı bulunabilir. Her şeyin en mükemmelini aramak, hiçbir zaman onu bulamamak, hatta belki kusurlulardan da mahrum olmak demektir.

Kişi, eşya veya olayları, kusurları ile kabul etmeyi tavsiye için ayrıca kişilerin ve olayların küçük kusurlarını hoşgörü ile karşılamak, onları kusurları ile kabul etmek gerektiğini anlatmak için söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *kız* ismi bulunmaktadır.

³⁹⁴ Qaydar, 2004, 439.

³⁹⁵ Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-II*, İstanbul: İnkilap Kitabevi, 984.

³⁹⁶ Aksoy, 1988, 583; Yurtbaşı, 1996, 167.

Onday-onday hannıñ qızında da boladı.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

O (bu) kadar kusur kadı kızında da bulunur.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Armudun sapı var, üzümün (kirazın) çöpü var.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemnin türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.85. Kaz. : Орақ ұстап, әкең қалғанша,
Оймақ ұстап, шешең қалсын.³⁹⁷
Oraq ustap, äkeñ qalğanşa,
Oymaq ustap, şeşeñ qalsın.

TT : Yüz koyunlu atamın kalmasındansa,
bir yüksüklü anamın kalması yeğdir.³⁹⁸

Anlamı : “Elinde orak tutan baban kalmaktansa,
elinde yüksük tutan anan kalsın.”

³⁹⁷ Qaydar, 2004, 441.

³⁹⁸ Yurtbaşı, 1996, 26.

İnsanın varlıklı ama bir anne kadar şefkat gösteremeyen babasından yoksul ama sevgi dolu anası daha iyidir.

Annelerin babalara göre daha fedakâr ve şefkatli olduğunu ifade eden Kazak atasözünde

Oraq uŧap, äkeñ qalğança, oymaq uŧap, şeşeñ qalsın.
1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. zarf – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Yüz koyunlu atamın kalmasındansa, bir yüksüklü anamın kalması yeğdir.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.86. Kaz. : **Өзі жығылған бала жыламайды.**³⁹⁹

Özi jıǵılǵan bala jılamaydı.

TT : Kendi düşen ağlamaz.⁴⁰⁰

Anlamı : “Kendi düşen çocuk ağlamaz.”

Yaptığı hatalar yüzünden zarara uğrayan kişilerin bu durumlarından dolayı şikayette bulunmaları yersizdir. Zira kendi istek ve arzusu ile yaptığı bir işin sorumlusu da yine yalnızca kendisidir.

Yaptığı hata için başkalarına şikayette bulunan kişilere, bu şikayete hakları olmadığını anlatmak için söylenen atasözlerinde Kazak varyantında yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılığı *çocuk* olan *bala* ismi yer alırken Türkçe varyantında herhangi bir akrabalık bildiren isim kullanılmamıştır. Ancak bir

³⁹⁹ Turmanjanov, 1997, 69.

⁴⁰⁰ İzbudak, 1936, 12.

akrabalık isim bulundurmamasına karşın Kazak atasözüyle hem yapıcı hem de anlamca örtüşmektedir.

Özi jıǵılǵan bala jılamaydı.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Kendi düşen ağlamaz.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

- 3.87. Kaz. :** **Өлетін бала молаға қарай жүгіреді.**⁴⁰¹
Öletin bala molağa qaray jügiredi.
- TT :** Eceli gelen it cami duvarına siyer.⁴⁰²
 Eceli gelen keçi çobanın ekmeğini yer.⁴⁰³
 Ölümü yaklaşan it mescit avlusuna işer.⁴⁰⁴
 Dayak isteyen keçi çobanın değneğine sürünür.⁴⁰⁵
- Anlamı :** “Ölmek isteyen çocuk, mezarlığa doğru koşar.”

Toplumların ortak inançları ve kutsal saydıkları bazı değerler vardır. Bu değerlere uluorta saldıran, kutsal sayılan şeyleri kötüleyen ve bozan kişiler artık bulundukları yerde yaşayamaz, barınamazlar. Toplum onların cezasını verir. Böyle cezaları hak etmiş kişiler, sanki başlarına gelecek felaketi çabuklaştırmak için çevrelerine saldırır, daha büyük suçlar işlemeye başlarlar. Sözgelimi kendilerini

⁴⁰¹ Aştenova, 2011, 119.

⁴⁰² Aksoy, 1988, 256; Albayrak, 2009, 385; Pala, 2013, 98.

⁴⁰³ Aksoy, 1988, 256; Albayrak, 2009, 385; Soykut, 1974, 241.

⁴⁰⁴ Aksoy, 1988, 256; Albayrak, 2009, 385.

⁴⁰⁵ Aksoy, 1988, 229.

cezalandırarak kişilere çatar, bütün şimşekleri üzerlerine çekerler. Böyle hareketlerden daima kaçınmak lazımdır.

Kötülükte ısrar edip sabırları taşıran kişiler hakkında söylenen Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılığı *çocuk* olan *bala* ismi yer almıştır. Türkiye Türkçesi atasözlerinde akrabalık bildiren hiçbir isim bulunmamaktadır.

Öletin bala molağa qaray jügiredi.
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Eceli gelen it cami duvarına siyer.
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Eceli gelen keçi çobanın ekmeğini yer.
1 2 3

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemnin türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemnin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.88. Kaz. :** **Өткелден өткенше қызыңды алайын,**
Өткен соң қызыңды ұрайын.⁴⁰⁶
Ötkelden ötkenşe qızıñdı alayın, ötken soñ qızıñdı urayın.
- ТТ :** Köprüden geçinceye kadar ayıya “dayı” derler.⁴⁰⁷
 Köprüden geçinceye kadar gâvura “hacı baba” demeli.⁴⁰⁸
 Köprüden geçinceye kadar şeytana “pirim” denir.⁴⁰⁹
- Anlamı :** “Köprüyü geçinceye kadar kızını alayım, geçince döveyim.”

Bir amaca ulaşmak için aşağılık kişilerin suyuna gitmek, onlarla zıt düşmemek gerekir. Ancak bunun da bir sınırı vardır. Şahsiyeti yitirecek yaltaklanmalar bunun dışındadır. Hele yalvarırcasına dil dökmek asla uygun değildir. Özellikle dürüst ve ahlâklı insanların böyle davranması düşünülemez. Bu bakımdan yanlış söylenmiş bir atasözüdür. Hiçbir maddî çıkar, manevî duygulara zarar vermemelidir. Maddî çıkar endişesiyle küçük manevî fedakârlıklarda bulunmanın caiz olduğunu tavsiye için söylenen Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *kız* ismi kullanılırken Türkiye Türkçesi atasözlerinde akrabalık bildiren herhangi bir isim yer almamıştır.

Ötkelden ötkenşe qızıñdı alayın, ötken soñ qızıñdı urayın.
 1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. nesne – 3. yüklem 4. zarf – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Köprüden geçinceye kadar ayıya “dayı” derler.
 1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. yer t-sı – 3. nesne – 4. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi

⁴⁰⁶ Turmanjanov, 1997, 69.

⁴⁰⁷ Yurtbaşı, 1996, 162; Albayrak, 2009, 665.

⁴⁰⁸ Albayrak, 2009, 665.

⁴⁰⁹ Albayrak, 2009, 665.

Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.89. Kaz. :** **Сақау (мылқау) қыздың тілін шешесі ғана біледі.**⁴¹⁰
Saqaw qızdıñ tilin şeşesi ǵana bileği.
- TT :** Dilsizin dilinden anası anlar.⁴¹¹
Tat çocuǵun (kızın) dilinden anası anlar.⁴¹²
Lal kızın dilinden ninesi anlar.⁴¹³
- Anlamı :** “Peltek (dilsiz) kızın dilinden anası anlar.”

Konuşma yeteneği olmayan bir kimsenin söylediklerini en iyi kendi yakınları anlayabildiği gibi çok kişinin anlamakta güçlük çektiği birini de ona yakın olan veya her gün onunla uğraşan kimse kolaylıkla anlar.

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *şeşe* ile *qız* isimleri yer alırken Türkiye Türkçesi atasözlerinde *ana*, *çocuk*, *kız* ve *nine* isimleri kullanılmıştır.

Saqaw qızdıñ tilin şeşesi ǵana bileği.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. nesne – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemine göre	Fiil cümlesi
Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Dilsizin dilinden anası anlar.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yüklemine göre	Fiil cümlesi
Yüklemine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

⁴¹⁰ Qaydar, 2004, 465.

⁴¹¹ Aksoy, 1988, 243; Albayrak, 2009, 356; Yurtbaşı, 1996, 25.

⁴¹² Albayrak, 2009, 820.

⁴¹³ Albayrak, 2009, 692.

- 3.90. Kaz. :** **Саңырауға сәлем берсең,**
«Атаңның басы!» дейді.⁴¹⁴
Sañırawğa sälem berseñ,
“Atañnıñ bası!” deydı.
- TT :** Sağıra selam vermişler, “Öküz benim!” demiş.⁴¹⁵
 Sağır işitmez (duymaz), uydurur (yakıştırır).⁴¹⁶
- Anlamı :** “Sağıra selam verirsen, “Külahıma anlat!” der.

Sağırlar her ne kadar işitmeseler de yanlarında konuşulan şeyleri tahminde yanılmazlar. Kişilerin davranışlarını, jest ve mimiklerini anlama yanında onların dudaklarını da okuyabilirler. Ancak yine de bu bir tahminden ibarettir. Anladığını sanarak yanılması mümkündür. Bu bakımdan bazen konuşulanı anlamayıp uydurdıkları da olur.

Bir konuyu yanlış algılayan veya yorumlayan kişilere karşı söylenen Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *ata* ismi kullanılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesi atasözlerinde herhangi bir akrabalık bildiren isim geçmemektedir.

Sañırawğa sälem berseñ, “Atañnıñ bası!” deydı.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. nesne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Sağıra selam vermişler, “Öküz benim!” demiş.
 1 2 3 4

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. yüklem – 3. nesne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

⁴¹⁴ Qabılbekov, 2008, 99.

⁴¹⁵ Yurtbaşı, 1996, 116.

⁴¹⁶ Aksoy, 1988, 419; Yurtbaşı, 1996, 116.

Sağır işitmez (duymaz), uydurur (yakıştıırır).

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.91. Kaz. : **Сүтсіз қой – маңырауық,**
Епсіз бала – бақырауық.⁴¹⁷

Sütsiz qoy – mañırawıq,

Epsiz bala – baqırawıq.

TT : Sütsüz koyun meleğen olur.⁴¹⁸

Anlamı : “Sütsüz koyun meleğen, beceriksiz çocuk bağırır.”

İçinde bulunduğu çevreye zararı dokunmayan veya elinden bir beceri çıkmayan kişiler çok zaman üzüntülü, acılı ve dertli olurlar. Topluma karşı ödevlerini yapamamak veya verimsizliğini gizlemek zorunda kalan kimseler, kendilerini gizlemek veya bulunduklarından farklı görünmek gayretiyle devamlı şikayet eder, şanssızlık ve imkânsızlıklarını söylerler.

Kabiliyetsiz, beceriksiz ve verimsiz kimselerin, bu açıklarını kapatmak için fazla konuşarak kendilerini kabul ettirmeye çalıştıklarını ifade eden atasözlerinin, hem anlam hem yapı bakımından örtüşmelerine karşın, Kazakça varyantındaki ikinci satırı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır, ya da zamanla unutulmuş olabilir. “Unutulmuş olabilir” dememin nedeni atasözünün ikinci satırına Kazakça kaynakların da bazılarında rastlanılmamasındadır.

Sütsiz qoy – mañırawıq, epsiz bala – baqırawıq.

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem – 3. özne – 4. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi

⁴¹⁷ Adambaev, 1974, 63; Barjaşın, 1923, 32; Qaydar, 2004, 483.

⁴¹⁸ Aksoy, 1988, 435; Albayrak, 2009, 806; Pala, 2013, 269.

Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Sütsüz koyun meleğen olur.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.92. Kaz. : **Тісі шыққан балаға шайнап берген ас болмас.**⁴¹⁹

Tisi şıqqan balağa şaynap bergen as bolmas.

TT : Ismarlama hac, hac olmaz (kabul olunmaz).⁴²⁰

Anlamı : “Dişi çıkan çocuğa çiğnenip verilen yemek, yemek olmaz.”

Kişilerin mutlaka kendilerinin yapması gereken işler başkalarından beklenmemelidir. Hiç kimse, başkası için yaptığı işi kendi işiymiş gibi görmez.⁴²¹
 Zaten başkasının eliyle yapılan iş, kendi eliyle yaptığı işin yerini tutmaz.⁴²²

Kendimizin yapmak zorunda olduğumuz işleri başkalarına ısmarlamamak gerektiğini vurgularken söylenen atasözlerinin Kazakça varyantında yakın akrabalık bildiren *bala* ismi yer alırken Türkçe varyantında akrabalık bildiren herhangi bir isim kullanılmamıştır.

Tisi şıqqan balağa şaynap bergen as bolmas.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

⁴¹⁹ Aştenova, 2011, 140; Qaydar, 2004, 512.

⁴²⁰ Aksoy, 1988, 319; Albayrak, 2009, 540; Pala, 2013, 157; Yalınkılıç, 2001, 173; Yurtbaşı, 1996, 180.

⁴²¹ Pala, 2013, 157.

⁴²² Aksoy, 1988, 319.

Israrlama hac, hac olmaz (kabul olunmaz).
 1 2

Cümlenin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

3.93. Kaz. : **Ұлға қазымыр, қызға қытымыр болма.**⁴²³
Ulğa qazımyr, qızğa qıtımyr bolma.

TT : Çok söyleme, arsız edersin; aç bırakma, hırsız edersin.⁴²⁴

Anlamı : “Oğlunu fazla tembihleme, kızını fazla sıkıya alma.”

Çocuklarını dengeli ve ruhen sağlıklı olarak yetiştirmek isteyen anne babalar kendi davranışlarına son derece dikkat etmelidirler. Anne babanın yersiz ve yanlış davranışları çocuk karakterinin gelişmesinde olumsuz bir etmen olur. Sonuçta çocuğu başı boş bırakmak, çok sıkmak gibi aşırı ve ihmalkar davranışlar üzücü sonuçlar verir, karakter gelişmelerinde sakatlıklar meydana getirebilir.

Anne ve babalar çocuklarının maddi ve manevi ihtiyaçları karşısında anlayışlı ve olgun davranmazlarsa onların ahlakını bozacaklarını vurgulayan atasözüdür. Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılıkları *oğul* ve *kız* olan *ul* ve *qız* isimleri kullanılmıştır.

Ulğa qazımyr, qızğa qıtımyr bolma.
 1 2 3 4

Cümlenin öğeleri	1.yer t-sı–2.yüklem – 3.yer t-sı – 4.yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

Çok söyleme, arsız edersin; aç bırakma, hırsız edersin.
 1 2 3 4

Cümlenin öğeleri 1.nesne – 2.yüklem – 3.nesne – 4.yüklem

⁴²³ Qaydar, 2004, 518.

⁴²⁴ Aksoy, 1988, 224; Albayrak, 2009, 312; Pala, 2013, 76; Yurtbaşı, 1996, 226.

Yapısına göre	Bağlı cümle
Yüklemine türüne göre	Fiil cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.94. Kaz. : **Ұлдың ұяты – әкеге; қыздың ұяты – шешеге.**⁴²⁵

Uldıñ uyatı – äkege; qızdıñ uyatı – şeşege.

ТТ : Gelin (kız) kötü çıkarsa, anası;
damat (oğlan) kötü çıkarsa, babası.⁴²⁶

Anlamı : “Oğul ayıbı, babaya; kız ayıbı, anaya.”

Bir kızın/gelinin kötü olması annesine, oğlanın/damadın kötü çıkması da babasına mal edilir.

Hem anlamca hem yapıca örtüşen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *şeşe-ana, äke-baba, oğlan-ul* ve *qız-kız* isimleri bulunmaktadır.

Uldıñ uyatı₁ – äkege₂; qızdıñ uyatı₃ – şeşege₄.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. özne – 4. yer t-sı
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yüklemine türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Gelin kötü çıkarsa₁, anası₂; damat (oğlan) kötü çıkarsa₃, babası₄.

Cümlelerin öğeleri	1.zarf – 2. özne – 3. zarf – 4. özne
Yapısına göre	Eksilteli cümle
Yüklemine türüne göre	İsim cümlesi
Yüklemine yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

⁴²⁵ Aqgozin, 1990, 114

⁴²⁶ Albayrak, 2009, 468.

- 3.95. Kaz.** : **Ұл көрмеген ұл көрсе, уалап өлтiredi,**
Қой көрмеген қой көрсе, қуалап өлтiredi.⁴²⁷
Ul көrmegen ul көrse, uwalap өltiredi,
Qoy көrmegen qoy көrse, quwalap өltiredi.
- TT** : At binmeyen at binerse, vura vura öldürür;
 elbise giymeyen elbise giyerse, silke silke eskitir.⁴²⁸
 Görmemişin oğlu olmuş, çekmiş çükünü koparmış.⁴²⁹
- Anlamı** : “Oğlu olmayanın oğlu olursa, mıncıklar öldürür;
 Koyun görmeyen koyun görürse, kovalar öldürür.”

Yol yordam bilmeyen veya görgüsüz kişiler ellerine geçen imkânları kullanmayı beceremedikleri için çok zaman zararlı çıkarlar, imkânı boşa harcar veya pek çok zahmet çekerek elde ettikleri nimetleri heder ederler.

Kavuşulan nimeti tam anlamıyla değerlendiremeyen kişiler hakkında söylenen⁴³⁰ atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *oğul* ismi yer almıştır. Atasözleri hem anlam hem yapı bakımından örtüşmektedir.

Ul көrmegen ul көrse, uwalap өлтiredi,
 1 2 3 4

Qoy көrmegen qoy көrse, quwalap өлтiredi.
 5 6 7 8

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. zarf – 4. yüklem
	5. özne – 6. zarf – 7. zarf – 8. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

At binmeyen at binerse, vura vura öldürür;
 1 2 3 4

elbise giymeyen elbise giyerse, silke silke eskitir.
 5 6 7 8

⁴²⁷ Qaydar, 2004, 518.

⁴²⁸ Çobanoğlu, 2004, 98.

⁴²⁹ Aksoy, 1988, 292. Pala, 2013, 127.

⁴³⁰ Pala, 2013, 127.

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. zarf – 3. zarf – 4. yüklem 5. özne – 6. zarf – 7. zarf – 8. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.96. Kaz. : **Үялған қыздан құр қалар.**⁴³¹

Uyalğan qızdan qur qalar.

TT : Utananın (üşenenin, erinenin) oğlu, kızı olmamış.⁴³²

Anlamı : “Utanan, kızı kaçıırır.”

Üşengeç davranan kişiler genellikle başarıdan uzaklaşır ve bir şey elde edemezler. Utananın durumu da böyledir. Oysa daima çalışan, girişken insanların durumu bundan farklıdır.

Tembellik ve utangaçlığı terk etmek gerektiğini vurgulamak üzere söylenen atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *kız* ve *oğul* isimleri yer almıştır.

Uyalğan qızdan qur qalar.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Utananın (üşenenin, erinenin) oğlu, kızı olmamış.
1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumsuz cümle

⁴³¹ M. O. Awezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü. (1996). *Maqal-Mätelder*. Almatı: Ğılım Basımevi, 34.

⁴³² Aksoy, 1988, 454-456; Albayrak, 2009, 847; Pala, 2013, 285-286; Yurtbaşı, 1996, 234.

- 3.97. Kaz** : **Үш баланы өсіргенше, үш шаһар апат болады.**⁴³³
Üş balanı ösirgenşe, üş şahar apat boladı.
- TT** : Çocuk büyütmek taş kemirmektir.⁴³⁴
 Evladın var mı (varsa), (başında) derdin var.⁴³⁵
- Anlamı** : “Üç çocuğu büyütmeye kadar üç şehir helak olur.”

Çocuk yetiştirmek ve büyütmek, onu kişilik sahibi bir insan olarak topluma kazandırmak hiç şüphesiz dünyanın en zor işlerinden biridir. Yiyeceği yemeklerden giyeceği kıyafetlere kadar her şeyden sorumlu olan anne babalar, çocukları yetiştirmek için birçok özverilere, sıkıntılara katlanırlar. Çocuklar büyüyene kadar da anne şaşkın, baba da düşkün hale gelirler.

Çocuk büyütmenin ne kadar zor olduğunu anlatan atasözlerinde yakın akrabalık bildiren *bala* ve *çocuk*, *evlat* isimleri yer almıştır.

Üş balanı ösirgenşe, üş şahar apat boladı.
 1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. özne – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Çocuk büyütmek taş kemirmektir.
 1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

⁴³³ Aqqozin, 1990, 65.

⁴³⁴ Yurtbaşı, 1996, 65.

⁴³⁵ Soykut, 1974, 97.

3.98. Kaz. : Шешемнің өлетінін білгенде,
бір қап кебекке сатып жіберетін едім ғой!⁴³⁶

*Şeşemniñ öletinin bilgende,
bir qap kebekke satıp jiberetin edim ğoy!*

TT : Anamın (babamın) öleceğini bilseydim,
kulağı dolu dariya satardım.⁴³⁷
Anamın (babamın) öleceğini bilseydim,
tuz ile (acı soğan ile) değiştirdim.⁴³⁸

Anlamı : “Annemin öleceğini bilseydim, bir çuval kepeğe satardım. ,

İnsan, elinde bulundurduğu kıymetli bir malın değer kaybettiğini geç anlayınca ya da karşılıksız olarak elinden gideceğini bilince “keşke ucuz bir fiyata satsaydım” diye hayıflanır ve pişmanlık duyar.

Elde bulunan mal ve imkanların değerlendirilememesine üzülen kişilerce söylenip pişmanlık duygusu ifade eden atasözleri hem anlamca hem yapıca örtüşmektedir. Kazak varyantında yakın akrabalık bildiren sadece *şeşe-anne* ismi kullanılırken Türkiye Türkçesi varyantında ise *anne* ve *baba* isimlerinin ikisi de kullanıldığı görülmektedir.

Şeşemniñ öletinin bilsem, bir qap kebekke satıp jiberetin edim ğoy!
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Anamın (babamın) öleceğini bilseydim, kulağı dolu dariya satardım.
1 2 3

Cümlelerin öğeleri	1. zarf – 2. zarf – 3. yüklem
Yapısına göre	Birleşik cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi

⁴³⁶ Qaydar, 2004, 541.

⁴³⁷ Albayrak, 2009, 216; Aksoy, 1988, 147; Yurtbaşı, 1996, 152.

⁴³⁸ Albayrak, 2009, 216; Aksoy, 1988, 147; Yurtbaşı, 1996, 152.

Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

- 3.99. Kaz. :** Шешесі бар жетімнің басында тарақ пен қыл ойнар;
Шешесі жоқ жетімнің басында бит пен сірке ойнар.⁴³⁹
Şeşesi bar jetimniñ basında taraq pen qıl oynar,
Şeşesi joq jetimniñ basında bit pen sirke oynar.
- TT :** Analı kuzu, kınalı kuzu.⁴⁴⁰
Anasız çocuk evde çürür, babasız çocuk çarşıda.⁴⁴¹
- Anlamı :** “Analı yetimin başında tarak ile saç oynar; anasız yetimin başında bit ile sirke oynar.”

Çocuk ancak anne sevgisi ve ilgisiyle daha bakımlı, daha neşeli, daha temiz yaşar. Anne sevgisinden yoksun çocuk ise bakımlı ve sağlıklı yetişemez.⁴⁴² Bakımsız çocuk da huzurlu ve mutlu yaşayamaz. Aynı şekilde babasız yaşayan çocuk da geçim sıkıntısı yaşar ve refah içinde yaşayamaz.

Annesiz büyüyen çocukların durumunu ifade eden Kazak atasözünde yakın akrabalık bildirip Türkçe karşılığı *anne* olan *şeşe* ismi geçerken Türkiye Türkçesi atasözlerinde *ana*, *çocuk* ve *baba* isimleri yer almıştır.

Şeşesi bar jetimniñ basında taraq pen qıl oynar,
1 2 3

Şeşesi joq jetimniñ basında bit pen sirke oynar.
4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. yer t-sı – 2. özne – 3. yüklem
	4. yer t-sı – 5. özne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

⁴³⁹ Barjaqsın, 1923, 28.

⁴⁴⁰ Aksoy, 2004, 146; Albayrak, 2009, 156; Yurtbaşı, 1996, 64.

⁴⁴¹ Yurtbaşı, 1996, 64.

⁴⁴² Yurtbaşı, 1996, 64.

Analı kuzu, kınalı kuzu.

1 2

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yüklem
Yapısına göre	Basit cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Anasız çocuk evde çürür, babasız çocuk çarşıda çürür.

1 2 3 4 5 6

Cümlelerin öğeleri	1. özne – 2. yer t-sı – 3. yüklem 4. özne – 5. yer t-sı – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

3.100. Kaz. : Ыржың қызға – тыржың күйеу.⁴⁴³

Жыршы қызға – сыршы күйеу.⁴⁴⁴

Irjıñ qızğa – tırjıñ küyew.

Jırşı qızğa – sırşı küyew.

TT : Gelin şamatayı severdi, güvey de çalgıcı çıktı.⁴⁴⁵

Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş.⁴⁴⁶

Anlamı : “Sırıtkan kıza somurtkan damat rast gelir.”

“Şarkıcı kıza boyacı damat rast gelir.”

Hoşa gitmeyen herhangi bir nitelik yönünden birbirleriyle benzeşen iki kişinin bir araya geldiğini belirtmek için kullanılan atasözüdür.

Kazak atasözünde yakın akrabalık bildiren *kız* ismi yer alırken Türkiye Türkçesi atasözlerinde yakın akrabalık bildiren herhangi bir isim kullanılmamıştır.

⁴⁴³ Qaydar, 2004, 545.

⁴⁴⁴ Aştanova, 2011, 80.

⁴⁴⁵ Albayrak, 2009, 469.

⁴⁴⁶ Aksoy, 1988, 1071; Yurtbaşı, 1996, 50.

Irjıñ₁ qızğa₂ – tırjıñ₂ küyew₂.

Cümlenin ögeleri	1. yer t-sı – 2. özne
Yapısına göre	Eksiltili cümle
Yükleminin türüne göre	İsim cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

Gelin₁ şamatayı₂ severdi₃, güvey₄ de çalgıcı₅ çıktı₆.

Cümlenin ögeleri	1. özne – 2. nesne – 3. yüklem 4. özne – 5. nesne – 6. yüklem
Yapısına göre	Bağlı cümle
Yükleminin türüne göre	Fiil cümlesi
Yükleminin yerine göre	Kurallı cümle
Anlamına göre	Olumlu cümle

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Kazak Türkçesindeki yakın akrabalık bildiren isimlerle kurulan atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki anlamca örtüşen ya da en yakın anlamlı karşılıkları ortaya konulmuş; anlam açıklamaları ve söz dizimsel incelemeleri yapılmıştır. Yapılan inceleme sonunda varılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Yaklaşık yirmiye yakın kaynağın titizlikle taranması sonucu seçilen yüz Kazak atasözünün Türkiye Türkçesindeki anlamca örtüşen karşılıklarının tespit edilmesi için, Nurettin Albayrak tarafından derlenip hazırlanan *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* adlı eserde yer alan 18.838 atasözü incelenmiştir.
2. Karşılık olarak tespit edilen atasözlerinin anlamlarının örtüşüp örtüşmediği konusunda hataya düşmemek için, Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri Sözlüğü* ve Metin Yurtbaşı'nın *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri* eserleri başta olmak üzere diğer kaynaklarda yer alan atasözlerinin anlam açıklamalarıyla karşılaştırma yapılmıştır. Karşılaştırma sonucunda kimi atasözlerine yanlış açıklamalar yapıldığına, ayrıca bazı atasözlerinin deyim, bazı deyimlerin de atasözü olarak kullanıldığına rastlanmıştır.
3. Bünyesinde akrabalık bildiren isimleri bulunduran atasözlerinin kelime sıklığı konusunda; Türkiye Türkçesi atasözlerinde en çok sırasıyla *çocuk*, *ana (anne)*, *ata (baba anlamında)*, *kız* ve *oğlan* isimlerinin, Kazak Türkçesi atasözlerinde ise *bala (çocuk)*, *ana*, *ata*, *äke (baba)* isimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. İki lehçede de ilk sırada *çocuk*'un gelmesi, Türk aile kültüründe çocuk terbiyesi ve eğitime ne kadar çok önem verildiğini göstermektedir.
4. Çalışmada yer alan Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin çoğunlukla aynı cümle yapısına sahip olduğu tespit edilmiştir:

a. Aldırğan₁ atasının₂ qoyının₃ aşadı.

Yitiği olan₁ anasının₂ koynunu₃ arar.

özne – nesne – yüklem

özne – nesne – yüklem

b. Şeşemniñ₁ öletinin bilsem,₂ bir qap kebekke satıp jiberetin edim₃ ğoy.

zarf – zarf – yüklem

Anamın (babamın)₁ öleceğini bilseydim,₂ kulağı dolu dariya satardım.₃

zarf – zarf – yüklem

5. Anlamca örtüşüp cümle öğelerinin dizilişi farklı olan atasözleri de bulunmaktadır:

a. Ata dañqımen₁ qız öter;₂ mata dañqımen₃ böz öter.₄ böz öter.₅ böz öter.₆

zarf – özne – yüklem – zarf – özne – yüklem

Adım,₁ adım arttırır;₂ babamın adı₃ beni sattırır.₄ beni sattırır.₅ beni sattırır.₆

özne – nesne – yüklem – özne – nesne – yüklem

b. Anası juqalap nan japsa,₁ balası butarlap asaydı.₂ balası butarlap asaydı.₃ balası butarlap asaydı.₄

zarf – özne – zarf – yüklem

Analık usta,₁ yumağı ufak yapar;₂ çocuklar usta,₃ ekmeği çifte kapar.₄ ekmeği çifte kapar.₅ ekmeği çifte kapar.₆ ekmeği çifte kapar.₇ ekmeği çifte kapar.₈ ekmeği çifte kapar.₉ ekmeği çifte kapar.₁₀

özne – yüklem – nesne – zarf – yüklem – özne – yüklem – nesne – zarf – yüklem

6. İlk örneklerine *Divanü Lûgat-it-Türk* vb. kaynaklarda rastlanılan bazı atasözlerinin ses, sözcük ve şekil gibi ufak değişmelere uğramalarına karşın her iki lehçede günümüzde de yaşandığı görülmektedir. Örnek olarak bir önceki maddede verilen atasözleri gösterilebilir. Birinci örneğin Türkiye Türkçesindeki varyantında geçen *yitik* ve *ana* sözcüklerinin yerine Kazak Türkçesindeki varyantında *aldırğan* ve *ata* sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu atasözü *Divanü Lûgat-it-Türk*'te “Yitüklığ anası koyun açar” şeklinde geçer. Demek ki Türkiye Türkçesindeki varyantı aslını

korurken Kazak Türkçesindeki varyantı değişmeye uğramıştır. Ancak cümlelerin yüklemi olan *açar* fiili Kazak Türkçesinde *ç > ş* değişikliğiyle aslını korumuştur.

7. İlk örnekleri hiçbir ortak kaynaklarda bulunmayıp, sonradan ortaya çıkan “Apama da barayın, tayımdı da üyretayın” ve “Hem dayıma giderim hem tayımı otlatırım” gibi kimi atasözlerinin, anlamca örtüşmesi bir yana, aradaki binlerce kilometre mesafeye karşın, aynı konuyu anlatmak için akrabalık bildiren isimlerle kurulması da dikkat çekici hususlardan biridir. Bu ortak miras, Kazak Türkleri ve Türkiye Türklerinin millî felsefe ve millî kimliklerinin aynı kökten geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.
8. Kaynak tarama sonucunda yakın-uzak akrabalık bildiren isimlerle kurulan atasözlerinin sayısı, Türkiye Türkçesinde 1017, Kazak Türkçesinde ise 572 adet olarak tespit edilmiştir. Kazak Türkçesindeki sayının düşük olması, Kazak atasözlerinin hemen hepsinin derlenip bir araya getirilememesinden kaynaklanmaktadır.
9. Kazak atasözlerinin karşılıkları verilirken sadece anlam bakımından değil, cümle yapısı bakımından da örtüşen ve/veya yakın olan atasözlerinin tespitine dikkat edilmiştir. Açıklamalarıyla birlikte verilen yüz Kazakça-Türkçe atasözünün, sayısı az da olsa, bir sözlük mahiyeti taşıdığı ve ileriki zamanlarda yapılacak çalışmalara, özellikle lehçeler arası atasözleri sözlüklerine, kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abalı, İ. (2011). *Koçarlı halk kültürü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Adambayev, B. (1976). *Halıq danalıǵı*. Almatı: Mektep Basımevi.
- Akçalı, B. (2013). Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi atasözlerindeki *iyi, kötü* kavramlarının karşılaştırmalı biçimde incelenmesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8/9, 403-428.
- Aksan, D. (2006). *Anadilimizin söz denizinde*. (İkinci Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I*. (Yedinci Baskı). İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Aktaş, Ş. T. (2004). *Seçme atasözleri ve eleştirmeli açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akün, Ö. F. (1949). Atalar sözüne dair. *Şadırvan Dergisi*. 2/28, 12-13.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aqqozin, M. (1990). *Qazaq maqal-mätelderı Kazahskie poslovitsı i pogovorki*. Almatı: Qazaqstan Basımevi.
- Aştenova, J. N. (2011). *Qazınalı Oñtüstik*. (XXVIII. Cilt). Almatı: Nurlı Alem Kitabevi.
- Atalay, B. (1941). *Divanü-Lûgat-it Türk Tercümesi III*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atmaca, E. (2013). Kazak Türkçesinde makal-meteller ve dil organ adıyla kurulmuş makallar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/1, 20-48.
- Awezov, M. (1960). *Qazaq ädebiyetiniñ tarihi-I*. Almatı: Ğılım Basımevi, 394.
- Älimbayev, M. (1967). *Örnekti söz – ortağ qazına*. Almatı: Qazaqstan Basımevi.
- Älimbayev, M. (1978). *Marjan söz*. Almatı: Jazuşı Kitabevi.
- Balaman, A. R. (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barjaqsın, A. (1923). *Mıñ bİR maqal*, Moskova: Milletler Komiserliği'ne Bağlı Künşiğis Basımevi.

Batur, Z., Gölcü, İ. (2013). Kutadgu Bilig’de anlatımı güçlendiren materyaller: İkna etme teknikleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/2, 169-202.

Beyzadeoğlu, S. (2002). Şinasi’nin Durûb-ı Emsâli Osmaniye’sinde yer alan 122 Fransız atasözü ve deyim. *Türk Kültürü Dergisi*, 2/46, 299-309.

Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk dünyası edebiyat tarihi III*. Ankara: AKM Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.

Dilçin, D. (1945). *Edebiyatımızda atasözleri*. İstanbul: Klişecilik ve Matbaacılık T.A.Ş.

Divaev, Ä. (1992). *Tartuw*. Almatı: Ana Tili Basımevi.

Elçin, Ş. (1969). Türk dilinde atalar sözü. *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1/2, 169-170.

Emir, S. (1969). *Atasözleri ve vecizelerin açıklamaları*. İstanbul: Yenilik Basımevi.

Ercilasun, A. B. (Editör). (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü I*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2004). *Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B. (Editör). (2007). *Türk lehçeleri grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Güleç, İ. (2006). *Annemden duyduklarım*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Gürsu, U. (2009). *Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gürsu, U. (2011). Kazak Türkçesindeki atasözleri ile ilgili çalışmalar üzerine bir bibliyografya denemisi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2/41, 1-12.

Ğabdullin, M. (1996). *Qazaq halqınıñ awız ädebiyeti*. (Dördüncü Baskı). Almatı: Sanat Basımevi.

Hengirmen, M. (1983). *Güvahî Pend-nâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İlhan, N. (2008). Divanu Lügat’it Türk’ten Gaziantep ağızına atasözleri. *Akpınar Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 1/18, 4-10.

İsmail, Z., Gümüüş, M. (1995). *Türkçe açıklamalı Kazak atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

- İzbudak, V. (1936). *Atalar sözü*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Januzaqov, T. (Editör). (1999). *Qazaq tiliniñ sözdigi*. Almatı: Dayk-Press Basımevi.
- K.C. Milli Bilim Akademisi Felsefe Enstitüsü. (1995). *Abaydıñ Dünüyetanımı men Filosofiyası*. Almatı: Gılım Basımevi.
- Karadağ, Ö. (2013). Türkiye Türkçesi atasözlerinde çocuk ve çocukluk. *Millî Folklor Dergisi*, 2/98, 109-124.
- Kazakistan Milli Bilimler Akademisi. (1994). *El qazınası – eski söz*. Almatı: Jazuşı Yayınevi.
- Kenjeahmetulı, S. (2003). *Tuwıstıq atawlar sıırı*. Almatı: Ana Tili Basımevi.
- Kurt, İ. (2012). *Türk atasözlerine psikolojik yaklaşım*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuşçu, Ü., Kuşçu, H. (1999). *Altın atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kut, G. (1986). Atasözleri ve deyimlere ait manzum ve minyatürlü yazma bir eser. *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllığı*, 1, 73-112.
- M. O. Awezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü. (1996). *Maqal-mätelder*. Almatı: Gılım Basımevi.
- Musahmetulı, K. (1995). *Mıñ bir maqal*, Almatı, Ana Tili Yayınevi.
- Nabi, Ö. (1942). *Güzel sözler*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Nısanbayev, B. (2010). (Editör). *Qazaq ädebiyeti. Ensiklopediyalıq anıqtamalıq*. Almatı: Aruna Ltd. Basımevi.
- Niyazbekov, M. (1992). *Biz qalay tuwısamız?* Almatı: Öner Kitabevi.
- Okuyucu, M. (2006). *Yozgat ve Orta Anadolu bölge ağzında yaşayan kelimeler, deyimler, atasözleri*. Ankara: Kozan Ofset Matbaacılık.
- Oñdasınov, N. (1997). *Şıǵıs halıqtarınıñ maqal-mätelderi*. (Haz. Orazaliyeva, G.). Almatı: Qazaqstan Yayınevi.
- Oy, A. (1972). *Tarih boyunca Türk atasözleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pala, İ. (2013). *Sözün özünden dünden bugüne atasözleri*, (Dördüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.

- Pala, İ. (2004). *İki dirhem bir çekirdek*. (On birinci Baskı). İstanbul: L&M Yayınları.
- Peremeci, O. N. (1943). *Atalar sözleri*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Qabilbekov, A. (2008). *Qazaq maqal-mätelderi*. Şımkent: Juldız Basımevi.
- Qasımova, G. (2005). *Qazaq tili 5*. Almatı: Atamura Yayınevi.
- Qaydar, Ä. (2004). *Halıq danalıǵı*. Almatı: Toǵanay T Basımevi.
- Qurışjanulı, Ä. (2001). *Eski türki halıqtarınıñ atalı sözderi men maqal-mätelderi jäne körkem ädebiyet şıǵarmalarından alınğan üzindiler*. Almatı: Atamura Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (1999). *Dîvanü Lûgatî't-Türk'teki atasözlerinin Anadolu'daki izleri. Dîvânü Lûgatî't-Türk Bilgi Şöleni Sempozyumu*, Ankara.
- Sağlam, M. Y. (2004). *Atasözleri kaybolan kültür mirasımız*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Smaylova, A. (2002). *Qazaqtıñ maqal-mätelderi*. Almatı: Köşpendiler Yayınevi.
- Soysal, R. (1971). *Türk atasözleri*. Ankara: Aynur Matbaası.
- Soykut, İ. H. (1974). *Türk atalar sözü hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları.
- Suad, A. (2011). *Haz. Muhammed'den (s.a.v.) hayat dersleri*. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Şinasi. (2003). *Dûrub-ı Emsâl-i Osmâniyye*. (Haz. Beyzadeoğlu, S.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Tokgöz, Z. (2005). *Türk atasözlerinden seçmeler*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Turmanjanov, Ö. (1993). *Qazaq maqal-mätelderi*. Almatı: Ana Tili Yayınevi.
- Tülbentçi, F. F. (1963). *Türk atasözleri ve deyimleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Türk Dili Kurumu. (2009). *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler I-II*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Türk Dili Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 10.Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 2009.
- Türkay, K. (1981). Kaşgarlı'dan günümüze gelen atasözleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 7/1, 39-42.

Üstüner, A. (1998). *Karahanlıca ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde deyimler, atasözleri ve kısa hikâyeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Yurtbaşı, M. (1996). *Sınıflandırılmış Türk atasözleri*. (Altınca Baskı). İstanbul: Özdemir Yayıncılık.

Yalınkılıç, İ. (2001). *Atasözleri*. İstanbul: Feza Gazetecilik AŞ Baskı Tesisleri.

Yıldırım, A. (2014). *Yeni atasözleri ve deyimler sözlüğü açıklamalı ve örnekli*. (Onuncu Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

Yusuf Has Hacib. (1966). *Kutadgu Bilig* (çev. Arat, Reşit Rahmeti), İstanbul, TKAE Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yeraliyev, Zhambul
 Uyuğu : KAZAKİSTAN
 Doğum tarihi ve yeri : 18.03.1979 / KAZAKİSTAN
 Medeni hali : Evli
 Telefon : +90 507 055 22 44
 Faks : –
 e-mail : jann_er_ay@mail.ru

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	A. Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi	2000
Lise	Abay Kazak Orta Okulu / Kazakistan	1996

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2000-2002	Yabancı Diller Öğretim Merkezi	T. Türkçesi öğretmeni
2002-2010	A. Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniv.	T. Türkçesi öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce, Rusça, Türkiye Türkçesi

Yayınlar

1. Yılmaz, H. K. (2003). *Payğambarımız jäne Onıñ Kündelikti İs-Äreketteri*. (çev. Yeraliyev, J., Öztürk, H.). Almatı: Däwir Basımevi.
2. Topbaş, O. N. (2005). *Rahmet Samalı*. (çev. Yeraliyev, J., Öztürk, H.). Almatı: Däwir Basımevi.
3. Aitim, A., Yeraliyev, J. (2008). "Taşkent Eyaleti Yangiyul köyü Kazakları ağızlarında sesli harflerin kullanım özellikleri". *Habarşı Dergisi*, 1/61, 47-54.
4. Yeraliyev, J. (2010). "İslam'da çocuk terbiyesi". *Habarşı Dergisi*, 1/75, 143-150.
5. Yeraliyev, J. (Mart 2010). "Öğretmen-öğrenci münasebetleri". *Özbekali Janibek şerefine düzenlenen Ulusal Bilimsel Konferans*, Türkistan / KAZAKİSTAN.
6. Yeraliyev, J. (Nisan 2010). "Terbiye sözünün anlamı". *H. Ahmet Yesevi Üniversitesi Uluslararası Bilimsel Konferansı*, Türkistan / KAZAKİSTAN.

Hobiler

Satranç, bilardo, belgesel film izleme, atasözü ve deyimlerle ilgili kitaplar biriktirme.

GAZİ GELECEKTİR..

Gazisi

